

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (2)

Чернігів 2017

УДК 343.8(051)

К82

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 14 від 14 грудня 2017 р.).

Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПТС, 2017. № 2 (2). 208 с.

У цьому номері журналу «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» вміщено статті, присвячені загальній теорії права, пенологічній теорії, кримінально-правовим та кримінологічним проблемам, організаційно-правовим питанням виконання покарань та застосування позбавлення волі, загальним питанням і забезпеченню діяльності персоналу. Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 343.8(051)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О. М., д-р пед. наук, доц., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ніцимна С. О., д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: *Гончаренко О. Г.*, д-р екон. наук, доц., *Шумна Л. П.*, д-р юрид. наук, доц.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Борисов В.І., д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Глушков В.О.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Денисов С.Ф.*, д-р юрид. наук, проф.; *Денисова Т.А.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Джеужа О.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Доній Н.Є.*, д-р філос. наук, доц.; *Ємельянов В.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Колб О.Г.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Копотун І.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Литвинов О.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений працівник освіти України; *Пальченко В.М.*, д-р юрид. наук, проф.; *Пекарчук В.М.*, д-р іст. наук, доц.; *Рябчинська О.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Сердюк П.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Степанюк А.Х.*, д-р юрид. наук, проф.; *Шакун В.І.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Яковець І.С.*, д-р юрид. наук, старш. наук. співроб.; *Адамска-Худзінська Малгожата*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Андрияшко М. В.*, д-р, проф. (Республіка Білорусь); *Кіліан Маттіас*, д-р хабілітований, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ляковська Катажина*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Партенадзе Омар Асланович*, д-р, проф. (Республіка Грузія); *Помикала Марта*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Сметанська Ірина*, д-р с.-г. наук, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ткач Анатолій Арсентійович*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Ткач Тамара Володимирівна*, д-р соц. наук (Республіка Польща).

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Пузирьов М. С.*, канд. юрид. наук.

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**CRIMINAL AND
EXECUTIVE SYSTEM:
YESTERDAY. TODAY.
TOMORROW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (2)

Chernihiv 2017

UDC 343.8(051)

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol №14 on December 14, 2017).

Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow: a Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2017. № 2 (2). 208 p.

In this issue of the journal «Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow» the articles, dedicated to general theory of Law, Penological theory, criminal, legal and criminological problems, organizational and legal issues of execution of punishments and application of imprisonment, general issues and ensuring of personnel's activity are placed. The publication will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational establishments.

UDC 343.8(051)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Tohochynskiy O.M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, President of Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF: **Nishchymna S.O.**, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF: **Honcharenko O.H.**, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, **Shumna L.P.**, Doctor of Sciences (Law), Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Borysov V.I., Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; **Hlushkov V.O.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; **Denysov S.F.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Denysova T.A.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; **Dzhuzha O.M.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; **Donii N.Ye.**, Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor; **Yemelianov V.P.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Kolb O.H.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; **Kopotun I.M.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; **Lytvynov O.M.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine; **Palchenkova V.M.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Pekarchuk V.M.**, Doctor of Sciences (History), Associate Professor; **Riabchynska O.P.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Serdiuk P.P.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Stepaniuk A.Kh.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Shakun V.I.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; **Yakovets L.S.**, Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher; **Adamska-Hudzinska Malhozhatu**, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); **Andryashka M.V.**, PhD Doctor, Professor (Belarus); **Kilian Mattias**, PhD Doctor Habitat, Professor (Germany); **Liaskovska Katazhyna**, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); **Partenadze Omar Aslanovych**, PhD Doctor, Professor (Georgia); **Pomykala Marta**, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); **Smetanska Iryna**, Doctor of Sciences (Economy) (Germany); **Tkach A.A.**, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); **Tkach T.V.**, Doctor of Sciences (Social) (Poland).

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: **Puzryrov M.S.**, Candidate of Sciences (Law).

ЗМІСТ

I. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА. ПЕНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ

<i>Козаченко О. В.</i> Зміст функцій покарання: традиції нормативного регулювання.....	9
<i>Марчук В. В.</i> О типичных моделях норм с бланкетным содержанием признаков преступного деяния	22
<i>Навроцький В. О.</i> Підручники з кримінального права – які є та які потрібні	33

II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

<i>Катеринчук К. В.</i> Проблеми дефініції злочинів проти здоров'я у вітчизняному законодавстві.....	44
<i>Горностай А. В.</i> Соціальна обумовленість криміналізації замаху на злочин.....	55
<i>Кострова М. Б.</i> Некоторые направления совершенствования языковой формы российского уголовного закона с учетом украинского опыта	66
<i>Філей Ю. В.</i> Причины, умови та запобігання загальнокримінальній корисливій злочинності	78
<i>Чутабеков Г. З.</i> О некоторых проблемах в уголовном, уголовно-исполнительном законодательстве Республики Казахстан, касающихся деятельности учреждений минимальной безопасности, пути их решения	89

III. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

<i>Ivanikov I. V.</i> The current state of probation service in Ukraine and perspectives for its development	101
<i>Останчук Л. Г.</i> Проблемні аспекти виконання покарання у виді штрафу в Україні.....	107
<i>Дем'яненко Ю. О., Олєфір Л. І., Михайлова Т. С.</i> Перспективи впровадження постпенітенціарного супроводу в систему вітчизняного законодавства.....	115
<i>Єрмак О. В.</i> Конфіскація майна в Україні і деяких державах-членах Європейського Союзу: компаративістський аспект.....	122

IV. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

- Карелін В. В., Пузиревський М. В.* Гарантії дотримання правових принципів застосування заходів заохочення та стягнення під час виконання покарання у виді позбавлення волі 133
- Ляковска Катажина.* Актуальные проблемы назначения и исполнения наказаний в виде лишения свободы в Польше 141

V. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

- Горбачевський В. Я., Новосад Ю. О.* Про деякі змістовні елементи кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань..... 160
- Zlyuko S.V.* Organizational and legal providing of Penitentiary and Probation interregional Departments activity 169
- Никифорчук Д. Й., Колб І. О.* Про деякі змістовні аспекти принципів кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань України 180
- Савченко А. В., Колб С. О.* Про деякі проблеми, пов'язані з визначенням підстав зайняття кримінально-виконавчою діяльністю персоналом органів та установ виконання покарань України..... 189
- Кузьменко Д. О.* Правова рефлексія як складова саморегуляції у професійній підготовці юристів..... 198

VI. НАУКОВЕ ЖИТТЯ

- Пузирьов М. С.* Традиції та новації кримінального права як фундамент розвитку пенітенціарної науки..... 205

CONTENT

I. GENERAL LAW THEORY. PENOLOGICAL THEORY

<i>Kozachenko O. V.</i> Contents of penalty functions: traditions of normative regulation	9
<i>Marchuk V. V.</i> About standard models of norms with a blanket content of signs of a criminal act	22
<i>Navrotskyi V. O.</i> Textbooks on criminal law – which are needed and available.....	33

II. CRIMINAL, LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS

<i>Katerynychuk K. V.</i> The problems of the definition of crimes against health in the domestic legislation	44
<i>Gornostay A. V.</i> Social conditions for criminalizing attempts to commit a crime	55
<i>Kostrova M. B.</i> About ways to improve the verbal language of the russian criminal law considering the ukrainian experience.....	66
<i>Filey Yu. V.</i> Causes, conditions and prevention of general criminal crime.....	78
<i>Chutabekov H. Z.</i> Concerning some problems of criminal, criminal and executive legislation of Kazakhstan, which relate to bodies with minimum safety activity, ways of their solving	89

III. ORGANIZATIONAL AND LEGAL QUESTIONS OF EXECUTION OF PUNISHMENTS, NOT CONNECTED WITH IMPRISONMENT

<i>Ivankov I. V.</i> The current state of probation service in Ukraine and perspectives for its development	101
<i>Ostapchuk L. H.</i> Problematic aspects of punishment in form of penalty execution in Ukraine.....	107
<i>Demyanenko Yu. O., Olefir L. I., Mikhailova T. S.</i> Prospects for introduction of post-penitentiary support in the system of domestic legislation	115
<i>Yermak O. V.</i> Confiscation of property in Ukraine and in some member states of the European Union: a comparative aspect	122

IV. APPLICATION OF IMPRISONMENT: THEORY AND PRACTICE

<i>Karelin V. V., Puzyrevskiy M. V.</i> Guarantees of observance of legal principles of application of encouragement and punishment in case of imprisonment.....	133

<i>Laskowska K.</i> Actual problems of awarding and execution of punishment in form of imprisonment in Poland.....	141

V. GENERAL QUESTIONS OF PROVIDING PERSONNELS' ACTIVITY

<i>Horbachevskiy V. Ya., Novosad Yu. O.</i> Concerning some content elements of criminal and executive activity of personnel of penal bodies and institutions	160
<i>Zlyvko S.V.</i> Organizational and legal providing of Penitentiary and Probation interregional Departments activity	169
<i>Nykyforchuk D. Y., Kolb I. O.</i> Concerning some content principles of criminal and executive activity of the personnel of penal bodies and institutions of Ukraine.....	180
<i>Savchenko A. V., Kolb S. O.</i> Concerning some problems, connected with the determination of the grounds for the execution of criminal and executive activity by the personnel of penal bodies and institutions of Ukraine.....	189
<i>Kuzmenko D. O.</i> Legal reflection as a component of self-regulation in the training of lawyers	198

VI. SCIENTIFIC LIFE

<i>Puzyrov M. S.</i> Traditions and innovations of criminal right as foundation of development of penitentiary science	205

І. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА. ПЕНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 343.222

Козаченко О. В.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-
правових дисциплін Миколаївського інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗМІСТ ФУНКЦІЙ ПОКАРАННЯ: ТРАДИЦІЇ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

На підставі запропонованого визначення динамічної характеристики покарання як особливого виду кримінально-правових заходів, якою визнаються функції покарання, досліджено такі нормативно визначені функції покарання, як кара, виправлення, загальне та спеціальне попередження. З використанням культуро-антропологічної методології визначено перелік юридичних благ, на обмеження яких не може поширюватися каральна функція покарання. Доведено, що функція виправлення не може розглядатися винятково як допоміжна під час здійснення функції кари, а має самостійний характер. Визначено, що превентивні функції притаманні не тільки покаранню, але й заохочувальним кримінально-правовим заходам.

Ключові слова: покарання, функції покарання, кримінально-правові заходи, виправлення, попередження.

Постановка проблеми. Однією з нагальних проблем сучасного кримінального права слід визнати необхідність підвищення ефективності здійснення кримінально-правового впливу на поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. При цьому аналіз судової практики переконує, що покарання було і залишається найбільш витребуваним видом кримінально-правових заходів. Вирішення зазначеної проблеми є можливим винятково за умови збереження корисних традицій правового регулювання, що довели свою життєвість та доцільність застосування. Саме в такому контексті підлягають дослідженню нормативно визначені функції покарання, які одночасно потребують певного корегування з врахуванням домінування принципу верховенства права.

Метою статті є: дослідження нормативно таких визначених функцій покарання, як кара, виправлення, загальне та спеціальне попередження; доведення тези, що функція виправлення не може

розглядатися винятково як допоміжна під час здійснення функції кари і має самостійний характер.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню нормативно визначених функцій покарання було присвячено публікації таких авторів, як Денисової Т. А., Козаченка О. В., Сича К. А., Ременсона О. Л., Міхліна О. С. та інших.

Виклад основного матеріалу. Взагалі під функціями покарання слід розуміти основні напрямки правового впливу на суспільні відносини, що виникають у процесі вчинення кримінального правопорушення, які посягають на систему соціальних цінностей, сформовану на засадах незаперечного характеру визнання природних прав і свобод людини і особливостей цивілізаційного рівня розвитку національної культури, з метою кари, виправлення, превенції та профілактики, створюючи тим самим особливий правовий режим протидії злочинним проявам, який характеризується збалансуванням публічних і приватних засад здійснення кримінально-правового впливу [4, с. 174–175].

Підтримуючи позицію професора Денисової Т. А., відповідно до якої особливостями функцій покарання є те, що в своїй сукупності вони створюють механізм досягнення поставленої перед покаранням мети [1, с. 223], слід визнати, що нормативно визначеними функціями покарання є кара, виправлення та превентивний вплив, які, у свою чергу, виступають особливими формами регулятивної або охоронної функції кримінального права.

Функція кари посідає особливе і визначальне місце серед основних напрямків впливу на суспільні відносини у зв'язку з вчиненням особою кримінального правопорушення, що обґрунтовується наступним. По-перше, кара є іманентною функцією кримінальної відповідальності і не може здійснюватися в умовах застосування інших кримінально-правових заходів, оскільки саме кримінальна відповідальність характеризується наявністю певних правових обмежень, які на особу не покладаються, якщо вона поведилася правомірно і не вчиняла кримінальне правопорушення. По-друге, кара не тільки поширюється на функціональну придатність покарання, як це закріплено у ч. 2 ст. 50 КК України (покарання має за мету не тільки кару, але й виправлення засудженого, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами), але є притаманною й та-

ким формам реалізації кримінальної відповідальності як засудження та судимість [5, с. 49–90], що дає підстави поширити функцію кари на кримінальну відповідальність у цілому.

Щодо визначення правової природи функції кари, то можна дійти висновку, що якщо охоронна функція права виступає «...як цілеспрямована система..., орієнтована на досягнення оптимальних суспільних пріоритетів, захист правових цінностей, які визначають конкретні напрямки та завдання її реалізації» [3, с. 121], а кримінальна відповідальність є засобом захисту суспільства проти порушення умов його існування, то можна дійти висновку, що функція кари є особливим проявом охоронної функції права.

Серед різноманітних підходів до визначення змісту функції кари (кара як примус, кара як морально-етичний (політичний) осуд тощо) найбільш прийнятним і таким, що відповідає засадничим положенням верховенства права, є підхід, який пропонує під змістом кари розглядати не особу, а позбавлення особи правопорушника можливості користуватися певними юридичними благами [2, с. 675]. З окремими застереженнями зазначений підхід був сприйнятий деякими дослідниками покарання радянського часу. Зокрема, професор Ременсон О. Л. зазначав, що «невід'ємною і специфічною стороною покарання є позбавлення засудженого тих благ, які в принципі являють собою цінність не тільки для покараного об'єкта, але й караючого його суспільства... У цьому розумінні покарання є не тільки конфлікт злочинця і суспільства, але й суперечність одних суспільних відносин, теж цінних для суспільства, якими воно на час мусить поступитися в цілях викорінення цієї суперечності, та інших йому подібних» [9, с. 8–9]. Аналогічну позицію зайняв і професор Міхлін О. С., який до об'єкта кримінального покарання відносив, по-перше, суспільні відносини, які позбавляють можливості засудженого вчинити новий злочин, по-друге, суспільні відносини, виключення з яких повинно забезпечити каральний вплив на засудженого і привести його до виправлення [6, с. 9].

У цілому позитивний характер зазначеного підходу вимагає певного коригування з урахуванням таких аргументів. У тлумачних словниках термін «благо» розглядається здебільшого з двох позицій: або як мета устремлень у процесі існування людини, або

як засіб задоволення потреб, те, що приносить благополуччя, благоденствіє, що стало підставою для формування філософського осмислення блага як певної аксіологічної категорії, яка визначає історично похідний, підтверджений життєвим досвідом факт задоволення одвічних потреб, очікувань і бажань людей за умови поєднання їх устремлінь і зусиль [14, с. 103]. Історична похідність, необхідність обґрунтування життєвим досвідом, здатність задовольняти стійкі (одвічні) потреби людей і виступати фактором, який поєднує зусилля людей на досягнення певних цілей, вказують на соціальну властивість блага задовольняти потреби не однієї уособленої людини, а суспільства в цілому. Відповідно, цінність блага визначається не з урахуванням власних побажань особи, а з позиції загальносоціальних цінностей, що визначаються рівнем розвитку культури. Саме домінуючі культурні цінності є критерієм формування змісту кари в певному соціальному середовищі, що в умовах мінливості культури у процесі її генезису і ментальних особливостей культурних цінностей окремих соціальних структур формує унікальні системи кримінально-правових заходів, які мають особливості в історичному та національному ракурсах.

Слід зазначити, що у філософській літературі блага класифікують залежно від того, які потреби вони (блага) здатні задовольнити, поділяючи їх на матеріальні блага (предмети харчування, одяг, житло, знаряддя праці) і духовні (знання, досягнення духовної культури людства, естетичні цінності, моральне добро в поступках людей) [16, с. 67]. Юридичний зміст блага може бути виведений з позиції визначення власних цінностей права, тобто здатності права служити метою і засобом для задоволення соціально вивірених і справедливих потреб та інтересів громадян і суспільства в цілому. Благо як цінність права характеризується властивостями, які є похідними від філософського змісту цього поняття та особливостей його поширення на правову сторону людського буття [8, с. 127]. По-перше, юридичне благо характеризується інструментальною цінністю. По-друге, благо в юридичному значенні є соціально узгодженою волею, тобто має характер компромісу соціального розвитку. По-третє, юридичне благо є масштабом свободи людини і суспільства, формуючи засади обмежень у діяльності як людини, так і окремих соціальних ін-

ституцій, у тому числі й держави. По-четверте, юридичне благо є важливим фактором соціального прогресу на засадах узгодженості свобод членів суспільства.

Таким чином, можна дійти висновку, що соціальні блага, за умови їх відповідності зазначеним критеріям, набувають властивостей юридичних благ і забезпечують можливість застосування правових способів їх захисту, обмеження або позбавлення, а тому функціонування кримінальної відповідальності у контексті забезпечення кари злочинця супроводжується позбавленням або обмеженням юридичного блага. Зазначений підхід повністю відповідає культуро-антропологічному виміру кримінально-правових заходів, оскільки він (підхід) враховує культурологічні особливості формування змісту поняття блага, обмеження або позбавлення якого є допустимим в умовах існування суспільства певного зразка та зосереджується на людському факторі, який є визначальним під час здійснення функції кари в процесі реалізації кримінальної відповідальності. Крім того, культуро-антропологічний підхід дозволяє визначити ті юридичні блага, на які в процесі реалізації каральної функції кримінально-правових заходів, обмеження або позбавлення спрямовані бути не можуть.

Життя людини не може бути тим юридичним благом, яке в процесі застосування кримінальної відповідальності піддається частковому обмеженню або повному позбавленню. У літературі триває спір стосовно визначення поняття «життя» та його юридичного змісту. Об'єкт здійсненого дослідження не дає можливості взяти участь у дискусії із зазначеного питання, тому слід обмежитися висловленням тільки тієї точки зору, яка може бути визнана домінуючою і такою, що відповідає сучасному стану розвитку медицини і науки кримінального права. Академічний словник української мови фіксує 10 значень слова «життя». Основне, стрижневе значення – «існування всього живого, протилежне "смерть"» [12, с. 535]. У кримінально-правовій літературі надається таке визначення: «життя – динамічний стан організму людини, який полягає у неперервності процесів обміну матерією та енергією з довкіллям. Проявами життя людини, зокрема, є: дихання, рух, збудливість, мислення і спілкування, харчування, виділення, розмноження, зростання» [7, с. 263]. Таким чином, життя людини супроводжується такими проявами й характерис-

тиками, обмеження або позбавлення яких нівелює існування людини не тільки на соціальному (мислення, спілкування), але й природному (дихання, рух) рівні. У зв'язку із цим слід повністю підтримати домінуючу в науці кримінального права та поширену на законодавство точку зору, відповідно до якої не допускається застосування до визнаної винною у вчиненні злочину особи заходів, орієнтованих на позбавлення життя або на обмеження її життєвого часу. Отже, відмова на законодавчому рівні у застосуванні такого виду покарання, як смертна кара, повністю відповідає змісту сучасного розуміння каральної функції кримінально-правових заходів.

Каральна функція покарання не може бути поширеною на обмеження або позбавлення права на здорове буття людини. Визначаючи зміст поняття «здоров'я людини», слід наголосити на виділенні декількох аспектів, які знайшли своє відображення в науковій літературі, залежно від характеру і спрямування наукового дослідження цього феномена. Так, Всесвітня Організація Охорони здоров'я визначає здоров'я як стан повного фізичного, психічного, соціального благополуччя за відсутності хвороб і фізичних недоліків. Соціологи, у свою чергу, розглядають здоров'я людини як одну з підвалин народного (національного) та державного благополуччя, яке характеризується комплексом соціально-економічних і природних факторів, таких як праця, побут, виховання, психоемоційні умови діяльності людини [13, с. 12]. Зазначені дефініції передають різні властивості одного й того явища, яке супроводжує буття людини, які не можуть характеризуватися як взаємовиключні, а тому можуть бути об'єднані в одному визначенні. На підставі комплексного визначення поняття, яке охоплює медичну, соціальну і юридичну складову, можна дійти висновку, що під здоров'ям людини слід розуміти відсутність у певної особи хворобливого стану, який викликаний наявністю симптомів хвороби або наявними фізичними вадами, що є основним критерієм народного (національного) і державного благополуччя та характеризується комплексом соціально-економічних і природних факторів, таких як праця, побут, психоемоційні умови діяльності особи, і яке гарантується й охороняється державою із застосуванням цілої низки юридичних засобів, у тому числі і кримінально-правового характеру.

Гідність особи як особливий вид блага, який має характеристики правового змісту, повинна залишатися за межами карально-го впливу в процесі застосування кримінальної відповідальності. У контексті дослідження цілей застосування окремих видів покарання науковці вказують на два види гідності, які тісно пов'язані між собою, але такі, що характеризують різні властивості, притаманні людині, – людська гідність та особиста гідність. Людська гідність характеризує людину з її фізичної сторони, а тому набувається людиною з моментом її народження (расова і національна належності, статеві та інші фізичні особливості) або в процесі життя (стан здоров'я, інвалідність). Особиста гідність належить людині як особистості, характеризує її із соціальної точки зору і наповнюється різноманітним соціальним змістом [11, с. 73]. Людська гідність має бути виключеною з кола юридичних благ, на які може бути поширена функція кари у зв'язку із застосуванням кримінальної відповідальності, а особиста гідність може і повинна піддаватися впливу під час реалізації кримінальної відповідальності, оскільки в процесі застосування цього виду відповідальності особа переживає певні позбавлення у зв'язку з осудом особи і діяння, яке вона вчинила. Результатом такого осуду є не тільки визнання особи злочинцем, але й можливість розповсюдження такої інформації на законних підставах, що супроводжується моральними переживаннями винної особи і є недопустимим щодо інших осіб.

Каральна функція кримінальної відповідальності не може поширюватися на окремі види правових положень як особливий вид юридичного блага, зокрема, на громадянство. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про громадянство України», громадянин України не може бути позбавлений громадянства України, у тому числі і за вчинення злочину.

На підставі зазначеного можна дійти висновку, що каральна функція кримінальної відповідальності є певним напрямком правового впливу, який супроводжується позбавленням або обмеженням юридичних благ винної особи, за винятком життя і здоров'я особи, особистої гідності, громадянства, здійснюваного в умовах примусового, публічно-правового регулювання.

Функція виправлення набула самостійного характеру після нормативного закріплення відповідної цілі покарання в україн-

ському кримінальному законі редакції 2001 року, хоча дискусії, присвячені проблемі орієнтації в процесі реалізації, у першу чергу покарання, точилися з середини ХХ ст.

Функція кримінальної відповідальності, спрямована на виправлення особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, є особливою формою реалізації регулятивної функції права. Загальновідомо, що регулятивна функція права характеризується владним впливом на суспільні відносини з метою підвищення правової свідомості і правової культури їх суб'єктів. Регулятивна функція права виявляється у витісненні шкідливих суспільних відносин через вказівку на заборонені дії, запобігання можливості їх виникнення у майбутньому і тим самим у створенні належного режиму правового впливу з метою забезпечення статичності і динаміки приведення у відповідність суспільних відносин [10, с. 38]. Кримінальна відповідальність у процесі свого функціонального впливу на свідомість особи, яка притягується до такої відповідальності, забезпечує формування інтелектуальних засад підкорення власної поведінки суб'єкта відповідно до заборон або дозволів правових приписів, що й забезпечує приведення виниклих суспільних відносин у відповідність до правових установлень, що, у свою чергу, є основною метою регулятивної функції права.

Більшість наукових досліджень, присвячених проблематиці визначення функцій кримінальної відповідальності, визначають, по-перше, функцію виправлення як допоміжну до функції кари, по-друге, сфера її реалізації знаходиться в межах регулювання кримінально-виконавчого права, що є зрозумілим, якщо взяти до уваги, що всі такі дослідження орієнтовані на аналіз функціональних характеристик покарання, а не кримінальної відповідальності. Так, Сич К. А. зазначає, що виправлення засуджених – це мінімальна виховна мета, така, що реально досягається карою і застосовується серед інших заходів виховного впливу [15, с. 80–86].

Зазначена позиція вимагає свого уточнення з урахуванням такого. По-перше, функція кримінальної відповідальності, орієнтована на виправлення, має самостійний щодо однопорядкових функцій (кара, превенція) характер і віддзеркалює основні характеристики і властивості регулятивного впливу, що є зрозумілим, оскільки функції права, будучи функціями більш високого порядку, задають зміст і властивості функцій більш низького по-

рядку, до яких і належить функція виправлення. По-друге, виправлення не може розглядатися як другорядна мета, виходячи тільки з того, що кара в процесі функціонування кримінальної відповідальності виявляється більш яскраво. Уявляється, що виправлення, поряд із карою і превенцією, утворює загальний режим функціонування кримінальної відповідальності й окремих її форм, досягаючи цілей за допомогою власних способів і засобів впливу. По-третє, функція виправлення не може бути зведена винятково до таких основних напрямків правового впливу, що мають винятково кримінально-виконавчу орієнтацію. Безумовно, реалізація функцій, тобто динамічна складова, знаходиться у сфері кримінально-виконавчого права, але тільки тоді, коли мова йде про реалізацію кримінального покарання, однак не слід забувати, що останнім кримінальна відповідальність не вичерпується. Крім того, статичні засади функціонування кримінальної відповідальності знаходяться у сфері кримінального права, оскільки саме в ньому визначаються цілі, суб'єкти, засоби впливу та інші характеристики функцій кримінальної відповідальності.

Етимологічне дослідження виникнення і застосування терміна «виправлення» дає підстави дійти висновку, що під ним розуміють усунення хиби, вади, робити правильним, таким, що відповідає певним вимогам. Однак у контексті функціонування таких правових реалій, як кримінальна відповідальність, мова повинна йти про юридичне виправлення, оскільки саме останнє відповідає такій поведінці особи, яка зазнала впливу в процесі функціонування кримінальної відповідальності і яка не суперечить вимогам кримінально-правових приписів. Під час аналізу цілей виправної функції кримінальної відповідальності слід враховувати, що особа повинна узгоджувати свою поведінку не тільки з кримінально-правовими заборонами на вчинення злочинів. Про досягнення мети виправлення може йти мова і за узгодженості поведінки суб'єкта відповідальності і з нормами заохочувального характеру. Однак і в першому, і в другому випадку йдеться про юридичне виправлення – тобто особа виправляється в контексті узгодження власної поведінки з нормативними приписами, і тому таке виправлення слід визнати саме юридичним, оскільки воно залишається байдужим до виправлення у побутовому, загальнолюдському, соціальному сенсі.

З урахуванням визначених змістовних ознак функції виправлення можна дійти висновку, що під нею розуміють основний напрямок правового впливу кримінальної відповідальності в цілому та покарання як особливої її форми реалізації, який полягає в юридичному виправленні особи, шляхом впливу на свідомість такої особи з метою формування позитивного ставлення до загальносоціальних і культурних цінностей, які отримали закріплення у кримінальному праві.

Превентивна функція веде своє походження від свого призначення – превенції, що в перекладі з латинської означає «запобігання». Превентивна функція визначається безпосередньо охоронною функцією права і тими завданнями, які ставить держава в процесі забезпечення охорони правопорядку, шляхом витіснення соціально шкідливих проявів із соціального буття застосуванням примусових заходів до тих осіб, які допустили такі прояви у власній поведінці.

У теорії кримінального права, і це знайшло своє втілення у кримінальному законодавстві (ч. 2 ст. 50 КК України), прийнято виокремлювати два види превентивного впливу на поведінку особи залежно від суб'єктних властивостей такого впливу («Покарання має на меті... запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами»), – загальну і спеціальну превенцію.

Загальна превенція визначається здійсненням запобіжного впливу на поведінку осіб, які злочин не вчиняли, однак є деліктоздатними особами і потенційно можуть бути суб'єктами відповідальності. Особливо слід підкреслити, що коло осіб, на які поширюється вплив загальної превенції, обмежується колом тільки деліктоздатних осіб у силу того, що, по-перше, під превенцією розуміється винятково правовий вплив, навіть за умови виділення його ціннісно-орієнтаційної площини, по-друге, слід враховувати зміст такого впливу. Зокрема, більшість науковців зазначають, що основним проявом загальної превенції слід вважати загрозу застосування кримінально-правової санкції, тобто у спрощеному вигляді – можливості призначення покарання. Однак подібна загроза може стосуватися винятково осіб, які характеризуються ознаками суб'єкта злочину, тобто досягли певного віку, є фізичними й осудними особами, інакше загроза позбавля-

ється правового характеру, набуває винятково зовнішніх форм функціонування права, а тому не може бути віднесеною до превентивної функції покарання.

Спеціальна превенція кримінальної відповідальності полягає у запобіганні вчиненню нового злочину особою, яка притягується до відповідальності як у процесі відбування покарання, так і після його відбування, аж до моменту зняття або погашення судимості.

При цьому слід враховувати, що превентивна функція притаманна не тільки примусовим видам кримінально-правових заходів, серед яких найбільш витребуваним залишається покарання, але й заохочувальним кримінально-правовим заходам. Так, превентивним впливом наділені такі види заохочувальних кримінально-правових заходів як звільнення від кримінальної відповідальності, положення якого можуть бути умовно поділені на положення Загальної частини й Особливої частини кримінального закону; звільнення від призначення покарання (без призначення покарання); звільнення від покарання; звільнення від відбування покарання.

Висновки. Таким чином, правовий зміст превентивної функції покарання виражається у здійсненні такого основного напрямку його впливу, який характеризується досягненням мети щодо запобігання вчиненню деліктоздатною особою та іншими особами нових злочинів шляхом застосування покарання.

Отже, зміст нормативно визначених функцій покарання – кара, виправлення, запобігання (превенція), які орієнтовані на отримання соціально корисного результату в процесі реалізації цієї форми кримінальної відповідальності, підлягає певному корегуванню з врахуванням домінування принципу верховенства права та використання таких методів наукового дослідження, які орієнтують на врахування здобутків розвитку культури та визнання людини як доцентрової сили функціонування кримінального права та окремих його інститутів, серед яких особливе місце посідає інститут кримінально-правових заходів, складовою якого є положення про покарання.

Список використаних джерел

1. Денисова Т. А. Поняття функцій покарання та їх загальна характеристика. *Університетські наукові записки*. 2006. № 1. С. 222–227.

2. Жижиленко А. А. Наказание. Его понятие и отличие от других правонарушительных мер. Петроград, 1914. 695 с.
3. Ковальський В. С. Охоронна функція права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 336 с.
4. Козаченко О. В. Функціональні характеристики кримінально-правових заходів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*: збірник наукових праць. Одеса. 2013. Вип. 5. С. 170–175.
5. Кримінальна відповідальність та форма її реалізації: підручник / Козаченко О. В., Мусиченко О. М., Сидоренко О. М. та інші; за ред. професора Козаченка О. В. Миколаїв: Іліон, 2015. 142 с.
6. Михлин А. С. Личность осужденных и проблема их исправления и перевоспитания : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Москва, 1974. 30 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. Мельника М. І., Хавронюка М. І. [4-те вид., переробл. і доповн.]. Київ: Юридична думка, 2007. 1187 с.
8. Общая теория права и государства: учебник / под ред. Лазарева В. В. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристь, 1996. 472 с.
9. Ременсон А. Л. Теоретические вопросы исполнения лишения свободы и перевоспитания заключенных: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Томск, 1965. 32 с.
10. Рыбушкин Н. Н. Запрещающие нормы в советском праве. Казань: Изд. Казан. ун-та, 1990. 115 с.
11. Сергиевский Н. Д. Русское уголовное право. *Философия уголовного права* / [составитель Голик Ю. В.]. Санкт-Петербург, 2004. 348 с.
12. Словник української мови в 11 томах: Т. 2: Д–Ж / [за заг. ред. Білодіда І. К.]. Київ: Наукова думка, 1971. 550 с.
13. Смуглевич Б. Я. Народное здоровье и социология. Москва, 1965. 112 с.
14. Современный философский словарь / [под общей ред. профессора Кемеров В. Е.]. 2-е изд., испр. и доп. Лондон; Франкфурт-на-Майне; Париж; Люксембург; Москва; Минск: Панпринт, 1998. 1064 с.
15. Сыч К. А. К вопросу о цели исправления и перевоспитания осужденных. *Цели уголовного наказания*: сборник научных трудов. Рязань, 1990. С. 80–86.
16. Философский словарь / [под ред. Фролова И. Т.]. 7-е изд., перераб. и доп. Москва: Республика, 2001. 719 с.

Козаченко О. В.**СОДЕРЖАНИЕ ФУНКЦИЙ НАКАЗАНИЯ: ТРАДИЦИИ
НОРМАТИВНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ**

На основе предложенного определения динамической характеристики наказания как особого вида уголовно-правовых мер, которой признаются функции наказания, исследованы такие нормативно определенные функции наказания, как наказание, исправление, общее и специальное предупреждение. С использованием культурно-антропологической методологии определен перечень юридических благ, на ограничение которых не может распространяться карательная функция наказания. Доказано, что функция исправления не может рассматриваться исключительно в качестве дополнительной при осуществлении функции наказания, а имеет самостоятельный характер. Определено, что превентивные функции присущи не только наказанию, но и поощрительным уголовно-правовым мерам.

Ключевые слова: наказание, функции наказания, уголовно-правовые меры, исправление, предупреждение.

Kozachenko O. V.**CONTENTS OF PENALTY FUNCTIONS: TRADITIONS OF
NORMATIVE REGULATION**

The definition of the dynamic characteristic of punishment as a special type of Criminal Law measures is proposed which determines functions. Normatively defined penalty functions as punishment, rehabilitation, general and special deterrence were investigated. Using cultural and anthropological methodology the list of legal goods was determined, its restriction can not be influenced by the punitive function of penalty. It has been proven that the corrective function can not be considered exceptionally as support one during the execution of the punishment function, and it has an independent character. It has been determined that preventive functions are inherent not only to the penalty but also to the encouraging criminal law measures.

Thus, the legal content of preventive function of punishment is expressed in the implementation of such basic direction of its influence, which is characterized by the achievement of the goal of preventing the commission of a criminal person and other persons of new crimes by using of punishment.

Thus, the content of normatively determined functions of punishment - punishment, correction, prevention, which are oriented at getting socially useful result in the process of implementing of this form of criminal liability, is a subject for certain adjustment, taking into account the dominance of law principle and the usage of such scientific research methods, which focus on the achievements of cultural development and the recognition of a man as centripetal force of Criminal Law its individual institutions functioning.

Key words: penalty, penalty functions, punishment, rehabilitation, prevention.

УДК 343.21

Марчук В. В.,

кандидат юридических наук, доцент,
директор государственного учреждения «Научно-практический
центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной
прокуратуры Республики Беларусь», г. Минск, Республика Беларусь

О ТИПИЧНЫХ МОДЕЛЯХ НОРМ С БЛАНКЕТНЫМ СОДЕРЖАНИЕМ ПРИЗНАКОВ ПРЕСТУПНОГО ДЕЯНИЯ

В статье показана проблематика применения уголовно-правовых норм с бланкетным содержанием признаков преступного деяния. Предложены направления совершенствования норм уголовного закона для целей оптимизации квалификации преступления. В зависимости от законодательного описания объективной стороны состава преступления сформулированы типичные модели гипотезы норм с бланкетным содержанием признаков преступного деяния.

Ключевые слова: бланкетные признаки, норма с бланкетным содержанием признаков преступного деяния, квалификация преступления.

Постановка проблемы. Обобщение проблематики применения уголовно-правовых норм с бланкетным содержанием признаков преступного деяния, изложенной в литературе, позволяет обозначить ряд проблем правоприменительного процесса. Во-первых, конкретизация уголовно-правового запрета в нормативном правовом акте, не имеющего уголовно-правового характера, порождает вопрос о круге источников уголовного права. Наличие в уголовном кодексе (далее – УК) бланкетных уголовно-правовых норм фактически привело к тому, что вопрос о сущности и пределах уголовно-правового запрета практически решается не законодателем, а иными органами государственной власти и управления. В литературе уже давно высказывались предупреждения о недопустимости превращения бланкетной уголовно-правовой нормы в «технический прием делегирования законодательных полномочий» [14, с. 183]. Во-вторых, многочисленность нормативных правовых актов, регламентирующих соответствующие правила поведения, при отсутствии их индивидуальной определенности порождает непростую задачу по определению пределов уголовно-правового запрета. В некоторых статьях УК (например, нарушение правил охраны труда) содержатся ссылки на целые отрасли законодательства. В-третьих, как показывает современная правотворческая практика, в эти нормативные правовые акты часто вносятся изменения и дополнения, которые, в

конечном итоге, изменяют содержание уголовно-правовой нормы.

Цель статьи. Такого рода нормативные корректировки порождают «плавающие» границы уголовно-правового запрета, что порождает трудности при реализации положений о действии уголовного закона во времени. В связи с этим актуальность приобретает создание оптимальных моделей уголовно-правовых норм, содержащих бланкетные признаки, что и является целью этой статьи.

Анализ последних исследований и публикаций. На проблему применения бланкетных уголовно-правовых норм обращают внимание многие праведы: Бибик О. Н. [1], Боровиков Н. С. [2], Гаухман Л. Д. [3, с. 243–248], Дудоров О. О. [4], Ключко Р. М. [5], Кузнецова Н. Ф. [6, с. 108–122], Лукашов А. И. [7; 8], Ляскало А. [9], Михайлова И. А. [13]; Нашиц А. [14, с. 183], Ображиев К. В. [15], Пикуров Н. И. [16–18], Пшипий Р. М. [19], Решняк М. Г. [20, с. 133]; Стоякин М. Г. [21], Яремко Г. З. [23; 24] и др.

Изложение основного материала. Прежде чем рассматривать проблематику норм с бланкетными признаками, следует обсудить вопрос о том, какие собственно признаки мы должны относить к бланкетным? Ведь отсылочный прием в законодательной технике конструирования уголовно-правовой нормы используется не только при описании деяния, но и применительно к иным признакам состава преступления. Достаточно часто подобным образом законодатель обозначает предмет преступления (например, эмблема Красного Креста, ценная бумага, товарный знак, огнестрельное оружие и др.). Реже отсылочный прием, привязывающий норму УК к норме неуголовно-правового характера, используется при характеристике потерпевшего (например, деловая репутация конкурента), субъекта преступления (например, индивидуальный предприниматель). Иногда этот прием применяется при описании цели преступления (например, с целью получения трансплантата, в целях выделения кредита и т. д.). Установление смысла этих признаков, несомненно, имеет важное значение для квалификации преступления. Их содержание (особенно, касающееся предмета преступления) определяется, как правило, в технических нормативных правовых актах.

Однако эти признаки не относятся непосредственно к преступному деянию.

Представляется, что на пределы уголовной противоправности оказывает влияние, прежде всего, бланкетное содержание признаков преступного деяния. Кроме того, полагаем, что далеко не каждое нарушение установленного порядка предполагает бланкетность уголовно-правовой нормы. К примеру, неисполнение обязанности платить налоги, несомненно, есть нарушение налогоплательщиком установленного порядка уплаты налогов. Но, несмотря на наличие в норме УК, предусматривающей ответственность за уклонение от уплаты налогов ряда признаков, содержание которых раскрывается в нормах налогового законодательства («налоги», «налоговая декларация» и т. д.), можем ли мы говорить о том, что описание преступного деяния – *уклонения* (т. е. неисполнения или ненадлежащего исполнения налогоплательщиком возложенной на него обязанности платить налоги, сборы) – содержится в бланкетной диспозиции (а с нашей точки зрения – гипотезе [12])? Представляется, что на бланкетное содержание признаков преступного деяния указывают употребляющиеся в тексте уголовно-правовой нормы формулировки «нарушение правил» либо в определенных случаях – «незаконное» деяние.

С позиции законодательной техники нормы с бланкетным содержанием признаков преступного деяния позволяют законодателю кратко изложить гипотезу нормы и избавляют его от необходимости конкретизировать признаки соответствующего вида преступления. Эти признаки правоприменитель в процессе квалификации преступления должен выяснить, обратившись к тем нормативным правовым актам, которые не имеют уголовно-правового характера.

Природа бланкетной части уголовно-правовой нормы объясняется в литературе по-разному. Ряд авторов считает, что нормативные акты других отраслей права могут быть источниками уголовного права [1, с. 207–208; 15, с. 71]. Есть мнение, что бланкетность уголовно-правовой нормы не расширяет круг источников уголовного права [13, с. 7]. Ключко Р. Н. на основе анализа метода уголовно-правового регулирования и, признавая лишь закон источником уголовного права, обосновывает позицию о том, что нормативные акты неуголовно-правового характера,

обусловленные бланкетным признаком, следует рассматривать в качестве источника толкования уголовно-правовой нормы [5].

Заслуживает внимания объяснение некоторыми учеными природы и структуры норм с бланкетным содержанием признаков преступного деяния с позиции концепции логической нормы права. Так, Пикуров Н. И. пишет: «Уголовно-правовая норма-запрет представляет собой систему, включающую как собственные уголовно-правовые предписания, так и нормативные предписания иных отраслей права.» [17, с. 152].

Таково теоретическое обоснование природы норм с бланкетным содержанием признаков преступного деяния. Однако применение в процессе квалификации преступления таких норм порождает достаточно много вопросов, требующих не только научного объяснения, но и практического решения. Применение уголовно-правовой нормы с бланкетным содержанием признаков преступного деяния предполагает соблюдение определенных требований, значительно усложняющих процесс квалификации преступления. Суть этих требований сводится к следующему: необходимо определить тот нормативный правовой акт, к которому отсылает соответствующая статья УК; подлежит выяснению вопрос о том, действовал ли этот нормативный правовой акт во время совершения общественно опасного деяния и, если действовал, то в какой редакции; устанавливается конкретный пункт, статья или другая структурная часть нормативного правового акта, позволяющая идентифицировать соответствующее нарушение; уясняется сущность этого нарушения [10, с. 32].

Бланкетные нормы присутствуют в большинстве статей Особенной части УК. В условиях неуклонно увеличивающегося объема нормативной правовой базы, содержание которой постоянно подвергается изменениям, зачастую весьма значительным, привело к тому, что правоприменитель оказался в весьма затруднительном положении. Понять сущность уголовно-правового запрета иногда сложно даже специалистам. В современных условиях так называемая презумпция «незнание закона не освобождает от уголовной ответственности» превратилась в фикцию, и выглядит издевательски в обстановке интенсивно изменяющегося и порой весьма противоречивого «шквала» нормативного материала. В сложившейся ситуации правоприменения риски изви-

нительных ошибок в поведении граждан существенно увеличиваются. И при квалификации преступления на это следует обращать особое внимание.

Решение проблем квалификации преступления на основе нормы с бланкетным содержанием признаков преступного деяния видится в следующем. Несомненно, есть необходимость в сокращении количества подобных норм в УК. Но поскольку полностью обойтись без бланкетных признаков преступного деяния не представляется возможным, то возникает необходимость в переосмыслении законодательного подхода к формулированию гипотез рассматриваемых норм. Следует заметить, что в доктрине проблематика бланкетности уголовно-правовых норм рассматривается обычно в ракурсе вопроса о круге правовых предписаний, к которым должен обращаться квалификатор при применении соответствующей нормы УК. Исследования показывают, что бланкетный признак может отсылать к любому нормативному правовому акту из соответствующей отрасли законодательства [18]. Ярмко Г. З. даже расширяет сферу адресов правовых предписаний, полагая, что содержание бланкетной диспозиции уголовно-правовой нормы может быть установлено не только путем обращения к соответствующему нормативному правовому акту, но и к правовому обычаю [23, с. 4]. Однако более верным, с нашей точки зрения, является высказанное в литературе мнение о необходимости ограничения пределов бланкетности. В этом смысле заслуживает внимания позиция некоторых ученых о том, что бланкетные нормы должны отсылать только к одному виду нормативного правового акта – закону [3, с. 245; 8, с. 29 и др.], либо только «к законодательным актам высшей или равной юридической силы» [22, с. 203], к законам или международным договорам [20, с. 108].

Идея о необходимости конкретизации уголовно-правового запрета только в законах находит поддержку у многих практических работников: 64,9 % опрошенных нами респондентов высказались за реализацию такого предложения. При этом высокий удельный вес положительных ответов по этому вопросу – 78,0 % – наблюдается по результатам опроса судей районных судов.

При реализации такого подхода возникает необходимость в изменении законодательной техники конструирования гипотезы уголовно-правовой нормы, с бланкетным содержанием призна-

ков преступного деяния. В свое время нами предлагался следующий модельный вариант гипотезы нормы с бланкетным содержанием признаков преступного деяния: «Если кто-либо нарушит (не выполнит) правило, предусмотренное соответствующим Законом Республики Беларусь, то ...» [11, с. 236].

Апробация данного предложения вызвала критику в среде научного сообщества. Высказывается одно, но весьма весомое возражение: есть уголовно-правовые запреты, которые обусловлены слишком большим множеством нарушений (например, нарушения правил охраны труда) и, следовательно, зафиксировать весь перечень этих нарушений в законе невозможно.

Дальнейшее изучение законодательного описания действующих в УК норм с бланкетным содержанием признаков преступного деяния дает основания утверждать, что предлагаемый подход можно постулировать в качестве концептуального при формулировании гипотезы уголовно-правовых норм применительно к конкретизации преступного поведения, не связанного с наступлением общественно опасного последствия (формальные составы). Анализ рассматриваемых норм действующего УК показывает, что количество возможных «нарушений правил» или «незаконных» деяний, положенных в основу криминализации соответствующего поведения, не обусловленного наступлением общественно опасного последствия, не слишком велико. По нашим подсчетам такие нормы содержатся в 23 статьях УК Беларуси, что составляет всего лишь 6,4 % от удельного веса статей Особенной части УК. Есть основания полагать, что количество таких норм в УК было бы значительно меньше, если бы выдерживались принципы, поводы и основания криминализации. Некоторые из таких деяний (нарушение правил охраны недр, нарушение правил пожарной безопасности, нарушение правил несения боевого дежурства и др.) порождают сомнения относительно уровня общественной опасности, которая должна быть свойственна преступлениям. В целом следует признать, что само по себе нарушение правил, если оно не повлекло наступления последствия, не должно быть криминализировано.

Абстрагируясь от проблематики криминализации, следует заметить, что в восьми из 23 рассматриваемых норм бланкетное содержание преступного деяния раскрывается только в законе

либо в международном договоре. При этом в последнее время наметилась тенденция определения бланкетного содержания преступного деяния именно в законе.

Представляется, что с учетом выполнения требований по криминализации в рамках формальных составов бланкетное содержание преступного деяния может и должно быть сформулировано только в законе. Типичная модель гипотезы такой нормы может выглядеть следующим образом: «Если кто-либо нарушит (не выполнит) правило (порядок, требования), предусмотренное законом либо международным договором Республики Беларусь, то ...». Криминализация только самого факта нарушения соответствующих правил в таком случае будет основываться на важном положении о том, что источником уголовного права в данном случае является закон или международный договор.

Для реализации этой модели необходимо осуществить мониторинг действующего законодательства на предмет установления перечня нормативных правовых актов, конкретизирующих уголовно-правовой запрет, на основе которого следует провести соответствующие изменения и дополнения в действующем законодательстве.

Более значительным в УК Республики Беларусь является количество тех статей, в которых бланкетное содержание признаков преступного деяния описывается в нормах, связывающих преступность поведения с наступлением общественно опасного последствия (материальных составах). Такого рода нормы содержатся в 51 статье УК, что составляет соответственно 14,1 % в удельном весе от общего количества статей Особенной части УК.

В некоторых из них бланкетные признаки преступного деяния раскрываются непосредственно в законе, не имеющем уголовно-правового характера (например, нарушение порядка проведения трансплантации (ст. 164 УК). Но в большинстве из рассматриваемых норм преступность соответствующего поведения определяется нормативными актами, обладающими меньшей юридической силой, чем закон, в том числе многими техническими нормативными актами (например, нарушение проектов, обязательных для соблюдения требований технических нормативных правовых актов при производстве строительно-монтажных работ (ст. 305 УК)).

Применительно к таким нормам есть основания вести речь о возможности изменения акцента в применении правил законодательной техники и криминализации соответствующего поведения. Дело в том, что в этих нормах общественной опасностью, свойственной преступлению, обладает не сам по себе факт нарушения соответствующих правил, который назван в нормативном правовом акте неуголовно-правового характера, а тот вред, который причиняется правоохраняемому интересу. При этом вред, судя по содержанию рассматриваемых норм, должен быть весьма существенным: причинение смерти, тяжких или менее тяжких телесных повреждений, профессиональное заболевание, причинение ущерба в крупном или особо крупном размере и др. Поэтому в таких случаях правильнее было бы криминализировать не сам по себе факт нарушения определенных правил, повлекших причинение вреда, а причинение вреда в процессе осуществления соответствующего вида деятельности.

Важно отметить, что доминирующее большинство преступлений, обусловленных нарушением соответствующих правил безопасности, отнесены законодателем к неосторожным преступлениям. В рамках предлагаемого подхода соответствующие правила безопасности будут выполнять роль меры (образца) должного поведения. При причинении вреда, например, по небрежности эти правила лежат в основе определения объективного критерия этого вида неосторожности. Суть этого критерия выражается в том, что каждый должен предвидеть наступление общественно опасного последствия, если он нарушает установленные меры предосторожности или иные правила должного поведения. Особенно это касается лиц, на которых возложены обязанности по соблюдению соответствующих правил предосторожности. В УК Беларуси содержится 37 таких статей, что в удельном весе норм, содержащих бланкетные признаки преступного деяния в материальных составах, составляет 72,5 %.

Необходимо также отметить, что в УК есть ряд норм, которые относительно некоторых норм, содержащих бланкетные признаки в материальных составах, являются общими нормами: причинение смерти по неосторожности (ст. 144), причинение менее тяжкого или тяжкого телесного повреждения по неосторожности (ст. 155), уничтожение либо повреждение имущества по неосторожности,

повлекшие причинение ущерба в особо крупном размере (ст. 219). Данные нормы применяются в случаях нарушения не специальных, а общепринятых мер предосторожности. В этих нормах, формулирующих родовые составы преступлений, законодатель не описывает деяние. Он акцентирует внимание правоприменителя на соответствующем виде вреда и, что очень важно, на психическом отношении к нему субъекта. Представляется, что подобный подход в построении гипотезы должен быть использован и в тех нормах, которые определяют видовые составы преступлений. Уголовную ответственность в таких случаях следовало бы устанавливать за причинение смерти по неосторожности, например, при выполнении строительных работ; в результате загрязнения источников питьевого водоснабжения и т. д.

Выводы. На основе вышеизложенного полагаем, что гипотеза уголовно-правовой нормы с бланкетным содержанием признаков преступного деяния в зависимости от законодательного описания объективной стороны состава преступления должна конструироваться на основе следующих типичных моделей.

А. В случае криминализации поведения, которое законодатель не связывает с наступлением общественно опасного последствия (формальный состав), гипотеза нормы должна выглядеть следующим образом: «Если кто-либо нарушит (не выполнит) правило (порядок, требования), предусмотренное законом либо международным договором Республики Беларусь, то...».

Б. При криминализации поведения лиц, ответственных за соблюдение соответствующих требований безопасности, в случае, если преступление связано с наступлением либо возможностью наступления общественно опасного последствия, гипотезу целесообразно излагать следующим образом: «Если существенный вред (смерть, тяжкие или менее тяжкие телесные повреждения, уничтожение или повреждение имущества в крупном или особо крупном размере и др.) был причинен либо была создана возможность его причинения в результате нарушения правил безопасности лицом, ответственным за их соблюдение, то...».

В. В иных случаях при криминализации поведения, которое связано с наступлением общественно опасного последствия, может быть использована следующая модель гипотезы нормы: «Если кто-либо причинит существенный вред в результате на-

рушения, неисполнения или ненадлежащего исполнения соответствующих правил (требований) безопасности, то...».

Список использованных источников

1. Библик О. Н. Источники уголовного права Российской Федерации. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2006. 243 с.
2. Боровиков Н. С. Бланкетные нормы в уголовном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Акад. экон. безопасности МВД Рос. Федерации. Москва, 2009. 22 с.
3. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮрИнфоР, 2003. 448 с.
4. Дудоров О. О. Про місце бланкетної диспозиції норми кримінально-правової заборони у конкретизації змісту складу злочину. *Вісн. Акад. Адвокатури України*. Харків. 2009. № 1. С. 257–260.
5. Ключко Р. Н. Бланкетность уголовно-правовых норм и критерии определения источников уголовно-правового регулирования. *Вестн. Гроднен. дзярж. ун-та. Сер. 4, Правазнаўства. Психалогія*. 2007. № 4. С. 41–43.
6. Кузнецова Н. Ф. Проблемы квалификации преступлений: лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» / науч. ред., предисл. Кудрявцева В. Н. Москва: Городец, 2007. 336 с.
7. Лукашов А. И. К вопросу о совершенствовании понятийного аппарата Особенной части Уголовного кодекса Республики Беларусь. *Право и демократия*: сб. науч. тр. / Белорус. гос. ун-т; редкол.: Бибило В. Н. (отв. ред.) [и др.]. Минск, 2002. Вып. 13. С. 214–227.
8. Лукашов А. И. Проблемы обратной силы закона при применении уголовно- и административно-правовых норм с бланкетной диспозицией. *Теоретические и прикладные проблемы применения уголовного закона*: сб. науч. тр. / М-во внутр. дел Респ. Беларусь, УО «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь»; под ред. Саркисовой С. А. Минск, 2011. С. 17–37.
9. Ляскало А. Толкование бланкетных признаков ст. 176 УК РФ. *Уголовное право*. 2014. № 6. С. 56–64.
10. Марчук В. В. Квалификация преступлений: учебное пособие. Минск: Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь, 2013. 210 с.
11. Марчук В. В. О некоторых вопросах совершенствования УК Беларуси. *Правотворчество и правоприменение в условиях инновационного развития общества*: сб. науч. ст.: в 2 ч. / Гродн. гос. ун-т; редкол.: Сильченко Н. В. (гл. ред.) [и др.]. Гродно, 2014. Ч. 2. С. 233–237.
12. Марчук В. В. Структура уголовно-правовой нормы. *Право и демократия*: сб. науч. тр. / Белорус. гос. ун-т; редкол.: Бибило В. Н. (гл. ред.) [и др.]. Минск, 2006. Вып. 17. С. 162–175.
13. Михайлова И. А. Бланкетные нормы в уголовном законе и их применение органами внутренних дел: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Акад. экон. безопасности МВД России. Москва, 2009. 19 с.

14. Нашиц А. Правотворчество: теория и законодательная техника / пер. с рум. Фодор И.; под ред. Керимова Д. А., Мицкевича А. В. Москва: Прогресс, 1974. 256 с.

15. Ображиев К. В. Формальные (юридические) источники российского уголовного права: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. 216 с.

16. Пикуров Н. И. Квалификация преступлений при бланкетной форме диспозиции уголовного закона: с конкретизацией запрета в административном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Моск. высш. шк. милиции МВД СССР. Москва, 1982. 22 с.

17. Пикуров Н. И. Уголовное право в системе межотраслевых связей. Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1998. 221 с.

18. Пикуров Н. И. Материально-правовое содержание и процессуальная форма квалификации преступления с бланкетными признаками состава. *Уголов. процесс*. 2008. № 8. С. 3–11.

19. Пшипий Р. М. Бланкетная диспозиция уголовно-правовой нормы: доктринальное понимание, законодательные подходы к конструированию и проблемы применения (на примере главы 22 УК РФ): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кубанск. гос. аграрн. ун-т. Краснодар, 2015. 37 с.

20. Решняк М. Г. Современные проблемы действия уголовного закона в пространстве: монография. Москва: Юрлитинформ, 2013. 160 с.

21. Стоякин М. Г. Дополнительные основания юридической квалификации правонарушений. *Изв. вузов. Правоведение*. 1993. № 1. С. 90–94.

22. Чухвичев Д. В. Законодательная техника: учебное пособие. 2-е изд. перераб. и доп. Москва: Закон и право, 2012. 415 с.

23. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2010. 21 с.

24. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія / Львів. держ. ун-т внутр. справ; за заг. ред. Навроцького В. О. Львів, 2011. 432 с.

Марчук В. В.

ПРО ТИПОВІ МОДЕЛІ НОРМ З БЛАНКЕТНИМ ЗМІСТОМ ОЗНАК ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті показано проблематику застосування кримінально-правових норм з бланкетним змістом ознак злочинної діяльності. Запропоновано напрямки вдосконалення норм кримінального законодавства для оптимізації кваліфікації злочинів. Залежно від законодавчого опису об'єктивної сторони складу злочину сформульовано типові моделі гіпотез норм з бланкетним змістом ознак злочинної діяльності.

Ключові слова: бланкетні ознаки, норма з бланкетним змістом ознак злочинної діяльності, кваліфікація злочину.

Marchuk V. V.**ABOUT STANDARD MODELS OF NORMS WITH
A BLANKET CONTENT OF SIGNS OF A CRIMINAL ACT**

The criminally-legal norm with the blanket content of signs of a criminal act, depending on the legislative description of the objective side of the corpus delicti, should be constructed on the basis of the following standard models:

1. *In the case of criminalization of behavior, which the legislator does not associate with the onset of socially dangerous consequences (formal corpus delicti), the hypothesis of the norm should look as follows: «If someone violates (fails to comply) the rule (order, requirements) stipulated by law or international agreement of the Republic of Belarus, then ...».*

2. *When criminalizing the behavior of persons responsible for compliance with relevant security requirements, if the crime is connected with the onset or the possibility of a socially dangerous consequence, it is advisable to state the hypothesis as follows: «If significant harm (death, serious or less serious bodily harm, destruction or damage of property in a large or very large amount, etc.) was caused or was created the possibility of causing it as a result of violation of safety rules by a person, responsible for their compliance, then ...».*

3. *In other cases, when criminalizing behavior that is associated with the onset of socially dangerous consequences, the following model of the hypothesis of the norm may be used: «If someone causes significant harm as a result of a violation, failure or improper performance of the relevant safety rules (requirements), then ...».*

To use these models it is necessary: a) to form a list of articles of the Special Part of the Criminal Code containing blanket signs of a criminal act; b) to monitor the current legislation with a view to establishing normative legal acts specifying the criminal-legal prohibition; c) make the appropriate changes and additions to the current legislation.

Key words: *blanket signs, norm with blanket content of the signs of a criminal act, qualification of crime.*

УДК 343.2

Навроцький В. О.,професор кафедри теорії права та прав людини,
Український католицький університет, м. Львів**ПІДРУЧНИКИ З КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА – ЯКІ Є
ТА ЯКІ ПОТРІБНІ**

Висвітлено значення підручників з кримінального права у кримінально-правовій системі України. Надано характеристику підручникам, навчальним посібникам, виданим після відновлення державної незалежності України. Вказано на їх недоліки та констатується, що кількість джерел аж ніяк не перебрала в їх якість.

Сформульовано вимоги до підручників та інших джерел навчальної літератури в сучасних умовах. Акцентовано на необхідності переходу від коментування та апології чинного законодавства до аналізу кримінально-правових проблем. Звернено увагу на необхідність зміни структури підручників відповідно до сучасних уявлень про ієрархію соціальних цінностей, які підлягають кримінально-правовій охороні. Запропоновано виділити як окремі дидактичний напрям аналіз наскрізних кримінально-правових понять. Показано, яким може бути підручник з кримінального права в електронній формі з інтерактивними посиланнями.

Ключові слова: кримінальне право, підручники, навчальні посібники.

Постановка проблеми. Підручники (як книги, в яких систематизовано і доступно викладено інформацію з відповідної галузі знань) відіграють особливу роль у кримінально-правовій системі України. Їх значення далеко виходить за межі, власне, навчального процесу. До підручників звертаються не лише студенти-юристи, а й ті, хто хоче самостійно отримати кримінально-правову інформацію, не будучи фахівцем у відповідній галузі. А отже, такі книги є засобом поширення правових знань та формують правосвідомість населення. Підручники визначають ту теоретичну основу, з якої починають та на рівні якої, здебільшого, і продовжують правозастосовну діяльність слідчі, прокурори та судді. Отже, у цьому виді навчальної літератури закладені успіхи чи провали правозастосовної практики. Створення чи удосконалення текстів законів про кримінальну відповідальність також здійснюється з урахуванням тієї сукупності знань, яка відображена в підручниках – адже «правотворці» – це люди, які вивчилися за такими джерелами. У підручниках мають відобразитися досягнення кримінально-правової науки, принаймні ті її результати, які є загальновизнаними. За рівнем підручників оцінюють ступінь розвитку кримінального права в тій чи іншій державі. Перелік функцій підручників з кримінального права можна продовжувати і продовжувати.

Метою статті є формулювання вимог до підручників та інших джерел навчальної літератури в сучасних умовах, необхідності переходу від коментування та апології чинного законодавства до аналізу кримінально-правових проблем, зміни структури підручників відповідно до сучасних уявлень про ієрархію соціальних цінностей, які підлягають кримінально-правовій охороні.

Виклад основного матеріалу. З огляду на істотне значення підручників з кримінального права для різних сторін правової

дійсності, їх підготовці та виданню в Україні приділяється, як на перший погляд, значна увага. Принаймні про це говорять кількісні показники.

Якщо в радянський період підручники з кримінального права можна було полічити буквально на пальцях, причому українських підручників були одиниці [1; 2; 3; 4;], то з відновленням державної незалежності України ситуація змінилася кардинально. За чверть століття випущено кілька десятків навчальних видань (підручників, курсів лекцій, посібників) з кримінального права України.

Понад два десятки з них опубліковано до ухвалення чинного Кримінального кодексу України (далі – ККУ), причому кількісно дещо переважають видання із загальної частини кримінального права щодо видань, присвячених особливій частині цієї навчальної дисципліни (з огляду на велику кількість джерел посилання на них тут і далі не наводяться).

Значно активізувалися автори після ухвалення чинного ККУ 2001 р., коли було опубліковано понад три десятки підручників, навчальних посібників, текстів лекцій та інших навчальних видань з загальної частини кримінального права України та приблизно така ж кількість видань навчальної літератури з особливої частини кримінального права. Окремі з цих видань були присвячені всьому кримінальному праву – у них викладалися питання як загальної, так і особливої частини. Насправді кількість підручників та інших видів навчальних видань з кримінального права була набагато більшою, адже деякі з них пройшли повз нашу увагу. Слід також зазначити, що тут не аналізуються ті джерела (переважно, у формі навчальних посібників, текстів окремих лекцій), які стосуються окремих тем курсу кримінального права.

Водночас доводиться констатувати, що наявність доволі великого переліку видань аж ніяк не вирішило проблеми, пов'язаної з нестачею навчальної літератури. Її суть скоріше не в кількості, а в якості випущених у світ багатьох підручників, курсів лекцій та навчальних посібників з кримінального права України. Адже рівень більшості видань та підходи авторів до їх створення залишають бажати кращого.

Причому наявність так званого «грифа» МОН України, яким оздоблена чимала частина аналізованих видань, і який ще нещодавно

давно був атрибутом підручника, що міг беззастережно використовуватися в навчальному процесі, зовсім не свідчить про якісну відмінність відповідних джерел. Адже в українських умовах:

- Міністерство освіти аж ніяк не є зразком професійного, відповідального та неупередженого підходу до вирішення чи не всіх питань, які перебувають у його розпорядженні;

- у нас неважко знайти того, хто підпише рецензію, але дуже складно добитися, щоб рецензент глибоко ознайомився з текстом, який він оцінює;

- фактично у навчальному процесі використовуються і навчальні видання, які не мають формальної рекомендації МОН України. Тому багато авторів та видавців просто не хочуть ускладнювати собі життя бюрократичними та корупційними перешкодами, які очікуються у випадку спроби отримати «гриф».

Вихід із ситуації, яка склалася, вбачається у широкій публічній та професійній оцінці видань, які пропонуються для студентів. Така оцінка може включати:

1) перехід до рецензування підручників на відповідальних і професійних (а не приятельських засадах) – з обґрунтуванням вибору рецензентів в поєднанні з їх визначенням за жеребом, оплатою праці, публікацією рецензій, з урахуванням яких ухвалюється рішення про видання підручників;

2) предметне і детальне обговорення окремих підручників на конференціях фахівців з оприлюдненням матеріалів подібного обговорення;

3) порівняння висвітлення окремих тем у всіх наявних підручниках, дисертаціях чи інших наукових працях.

Якість підручників багато в чому обумовлена науковим та методичним рівнем їх авторів. Аналіз авторського складу опублікованих навчальних видань часто викликає здивування – за написання підручників беруться автори, які нічим чи майже нічим не зарекомендували себе в кримінально-правовій науці, або ж мають здобутки, але в інших галузях права. Нерідко підручник чи його частина взагалі є першою публікацією автора з кримінального права. Як тут не згадати, що традиційно підручники були вершиною (а не початком) творчого шляху їх авторів – писалися вченими та практичними працівниками, які досягли успі-

хів у юриспруденції, втілювали у навчальних виданнях свій науковий, викладацький та правозастосовний досвід.

Зазначена ситуація з авторським складом підручників обумовлена певними обставинами, серед яких:

- ілюзорна легкість і простота написання підручників, у яких нібито можна і потрібно викладати лише загальновідомі та загальновизнані положення та не вимагається творчість;

- вимоги адміністрації навчальних закладів, в уявленні яких наявність «свого» підручника (підготовленого викладачами власної кафедри кримінального права) повинна свідчити про велич та визнання відповідного університету, факультету чи кафедри;

- безкарність плагіату, який допускається у виданні підручників.

Шкода від такого підходу до формування авторських колективів очевидна. Вона стосується і як самих авторів, так і результатів їхньої праці...

Варто звернути увагу й на те, що більшість підручників та навчальних посібників з кримінального права підготовлені численними творчими колективами. Так чи інакше, але навіть найретельніше редагування не позбавляє проявів індивідуального підходу окремих акторів до висвітлення певних розділів, глав, параграфів. Це стосується як стилю викладення матеріалу, так і вирішення конкретних питань. З'являються неминучі в таких випадках повторення, інколи – суперечності.

Як вплинути на склад авторів навчальних видань? Очевидно, крім методів «кнута і пряника», інших не існує. Слід прямо та категорично вказувати на прорахунки – тоді абихто не буде братися за нібито просту справу, удавана легкість обернеться знеславою та втратою репутації. Водночас конкуренція між авторами приведе до того, що добросовісна праця принесе свою і матеріальну, і моральну винагороду. А створити обстановку конкуренції може саме професійна спільнота викладачів кримінального права. Мабуть, певний внесок зробить і перехід до ЗНО серед випускників бакалаврату з права.

Доводиться зазначити, що наявні українські підручники та навчальні посібники з кримінального права, зазвичай, вкрай стислі. У порівнянні з аналогічними зарубіжними виданнями – багатотомними, тисячесторінковими – вони мають вигляд брошур. Питання,

які неоднозначно вирішуються на практиці, у них не порушується. Тому студенти, зазвичай, навіть не отримують уявлення про глибину і складність кримінально-правових проблем. У підручниках, переважно, відсутня характеристика стану дослідження відповідних положень у кримінально-правовій літературі. Відповідно, у ході вивчення кримінального права не здобуваються знання про варіанти вирішення існуючих проблем та аргументи на користь тих чи інших можливих рішень. По суті, відсутня характеристика питань, які стосуються поширеності і динаміки відповідних злочинів.

Це можна було б виправдати, якби поряд з навчальною літературою, розрахованою на пересічного студента, в Україні існував курс кримінального права, де можна було б знайти більш ґрунтовне висвітлення певних тем. Однак поки що такого видання в Україні не існує. Свого часу авторитетні фахівці з кримінального права в усних дискусіях заявляли, що в Україні не існує навіть передумов для підготовки курсу кримінального права – мовляв, немає належного «набору» дискусій, вагомих публікацій, кола авторів, які б впоралися з таким завданням. Погодитися з цим не можна – наведені аргументи спростовуються аналізом публікацій з кримінального права за період після відновлення державної незалежності України – їх є понад десять тисяч, стосуються вони найрізноманітніших проблем, з цілої низки напрямків досліджень українські криміналісти своїми здобутками випереджають зарубіжних колег [5, с. 6–7; 6, с. 358–370].

Таким чином, в існуючій навчальній літературі з кримінального права України переважає «однобічний» виклад матеріалу – висвітлюється позиція автора, а про альтернативні підходи навіть не згадується. Водночас у кримінальному праві є багато нюансів, спірних, навіть взаємовиключних точок зору. І людина, яка звертається до підручника, повинна принаймні уявляти, що в книзі, яка лежить перед нею, викладене далеко не все кримінальне право, що існує величезна кількість інших джерел, в яких обґрунтовуються інші позиції, наводяться переконливі аргументи на їх користь.

І, нарешті, чи не найголовніший недолік переважної більшості опублікованих підручників, навчальних посібників, текстів лекцій з кримінального права України – вони здебільшого написані з по-

зитивістських позицій і нічим не відрізняються від коментарів до кримінального закону. При цьому не викладають готові постулати, які студенти мають лише запам'ятати і відтворити.

Шкідливість такого підходу очевидна. По-перше, підручники перевантажені величезною кількістю повторень, оскільки чи не кожна ознака складу злочину, яка вказана в статтях Особливої частини ККУ, роз'яснюється спочатку [7, с. 285–287]. По-друге, прийняті для навчальної літератури обсяги не дозволяють більш-менш повно викласти відповідні положення, більшість з них викладається у вигляді аксіом (навіть без згадки про існування інших позицій). По-третє, студенти, які навчаються за такими підручниками, не здобувають навиків самостійного вирішення відповідних питань і не озброюються методикою оволодіння законодавчими новелами. У цілому ж можна стверджувати, що по суті студентів навчають не кримінальному праву, а тлумаченню існуючого кримінального закону, не ознайомлюють з надбаннями теорії кримінального права. У той же час давно відомо, що той, хто знає теорію питання, легше реагує на зміни в законодавстві, відповідає на виклики, що з'являються у правозастосовній діяльності. По-четверте, за такого підходу неможливо написати стабільний підручник. Адже підручник-коментар застаріває одразу ж з першими змінами до ККУ.

Відповідно, нестабільність вітчизняного кримінального законодавства тягне за собою постійне видання нових та перевидання таких, що вже бачили світ, джерел. Відрізняються вони від попередніх зазвичай не більшою глибиною аналізу раніше порушених проблем, а лише тим, що у них відображено (прокоментовано) нові кримінально-правові норми, які з'явилися в ККУ за час від появи попереднього видання.

Вказаний підхід до підготовки підручників веде ще й до того, що ті чи інші положення висвітлюються статично, оскільки вони зафіксовані в чинних на певний момент статтях ККУ. При цьому не розглядаються питання, які стосуються їх витоків та розвитку, без аналізу залишаються перспективи вдосконалення відповідних кримінально-правових норм. Разом з тим юрист вищої кваліфікації повинен знати не лише чинне право, але й вміти прогнозувати розвиток законодавства та бути здатним самостійно опанувати законодавчі новели.

Ще одним недоліком наявної навчальної літератури з кримінального права є її відірваність від життя. Обсяг матеріалу, присвяченого окремим темам (розділам, главам), зовсім не узгоджується з тим, наскільки часто трапляються відповідні питання в правозастосовній практиці. Не виділяються положення, які неоднозначно вирішуються на практиці, викликають труднощі і помилки. Врешті-решт, у підручниках та навчальних посібниках, як правило, не наводяться дані про поширеність тих чи інших ситуацій, які вивчаються у відповідному навчальному курсі.

Критичні зауваження щодо існуючих видань (а багато з них адресовані і самому автору цих рядків) передбачають формулювання пропозицій щодо того, яким має бути «ідеальний» підручник з кримінального права в найближчому майбутньому, та як же підготувати такий підручник. Насамперед, видається, що традиційний паперовий підручник себе вже зжив. Слід переходити до формування джерела, яке існуватиме в електронній формі та забезпечуватиме інтерактивне навчання кримінальному праву.

Наповнювати зміст відповідної навчальної платформи можна буде за принципом створення Вікіпедії – коли кожен охочий зможе висвітлити те чи інше питання або вдосконалити вже існуючий текст. Щоправда, не обійтися від своєрідної цензури – щоб відсівати повторення, звертати увагу на необґрунтовані або й відверто абсурдні положення, забезпечувати єдність термінології тощо. За такого підходу долучитися до створення підручника зможе лише той, хто пропонуватиме оригінальні за формою та змістом тексти, плагіат та примітив буде видний одразу ж. Мабуть, не становитиме труднощів викладення альтернативних позицій, прогнозів, ілюстрація теоретичних положень матеріалами практики, графічними зображеннями.

Пропонована форма підручника дасть змогу широко користуватися системою відсилок та посилань до тих його складових, у яких більш глибоко та широко розкриваються окремі питання. Це, зокрема, потрібно для характеристики бланкетних кримінально-правових норм, висвітлення питань співвідношення кримінальної та інших видів відповідальності, звернення до матеріалів правозастосування. Також можна буде уникати повторень, завдяки тому, що наскрізні кримінально-правові поняття отримають висвітлення один раз, а потім до них будуть посилання. До того ж і послідов-

ність викладення матеріалу відобразатиме сучасні уявлення про ієрархію охоронюваних кримінальним законом соціальних цінностей (особа – суспільство – держава), а не сліпо слідуватиме за структурою ККУ.

Пропонований підручник може мати мінімальний обсяг базового матеріалу (у межах 150–200 сторінок) та, по суті, безмежні розширення для тих, хто цікавиться відповідними питаннями. При цьому такі розширення мали б готувати фахівці, які мають щодо певних питань спеціальний інтерес, зокрема, автори дисертацій. Та й список літератури може не обмежуватися наявними джерелами, а включати всю існуючу бібліографію.

Неважко уявити на базі інтерактивного підручника з кримінального права також групи за інтересами, які мали б змогу обговорювати актуальні питання теорії та практики кримінального права, давати оцінку законопроектам тощо.

Перелік переваг такого підручника можна наводити ще і ще. Водночас потрібно оцінити і ризики від його впровадження, звернути увагу на можливі проблеми, точки спротиву. Серед них вагомими видаються такі:

- спротив видавців традиційних паперових підручників, які, очевидно, втратять частину свого ринку;
- косність окремих представників старшого покоління українських криміналістів, які просто не розуміють, як можна викладати та навчатися без друкованих видань;
- намагання дискредитувати ідею з боку плагіаторів та авторів нескінченних перевидань;
- сприйняття студентами електронного джерела як такого, в якому можна без зусиль знайти відповіді на всі питання та, відповідно, орієнтація на нього замість важкого навчання;
- необхідність організаційних зусиль та фінансових ресурсів, яких нині немає.

Висновки. Видається, що коло і глибина проблем не свідчить про їх нездоланність. Врешті-решт, нерозуміння та небажання запроваджувати ЗНО як форму вступного випробування для випускників юридичних закладів освіти, які бажають продовжити підготовку для здобуття ступеня магістра, були не меншими. Однак більш чи менш успішно подолані. Є підстави сподіватися, що правники, будучи представниками фаху,

орієнтованого на стабільність та традиції, покажуть приклад у запровадженні нових форм навчання та сучасних джерел для вивчення відповідної навчальної дисципліни.

І чи не головне – хто візьметься за такі, не побоїмося сказати, революційні зміни у підготовці навчальних джерел з кримінального права? З огляду на зазначені вище ризики та проблеми, важко чекати, що це буде адміністрація навчальних закладів чи представники видавничого бізнесу. А от громадським об'єднанням криміналістів, утвореним за професійною ознакою, сам Бог велів звернути увагу на цю проблему та оцінити запропонований спосіб її вирішення. А ще краще – дієво долучитися до створення підручника з кримінального права на сучасних засадах.

Список використаних джерел

1. Уголовное право УССР. Общая часть / под ред. проф. Сташиса В. В. и доц. Якупова А. Ш. Київ: Вища школа, 1984. 384 с.
2. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая / отв. ред. Бурчак Ф. Г. Київ: Наукова думка, 1985. 448 с.
3. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Особенная / отв. ред.: Светлов А. Я., Сташис В. В. Київ: Наукова думка, 1985. 455 с.
4. Уголовное право УССР. Особенная часть / под ред. Бажанова М. И., Матышевского П. С., Сташиса В. В. Київ: Вища школа, 1989. 502 с.
5. Навроцкий В. Україна – не Росія. І в кримінально-правовій доктрині також. *Юридичний вісник України*. 2014. № 36. С. 6–7.
6. Navrotsky Vyacheslav. Befindet sich das ukrainische Strafrecht in der Krise? [Vyacheslav Navrotsky]. *Osteuropa recht. Fragen zur Rechtsentwicklung in Mittel- und Osteuropa sowie den GUS-Staaten*. 62. Jahrgang, Heft 3|2016. «Aktuelle Verfassungsentwicklungen in Südosteuropa». 358–370 p.
7. Навроцкий В. А. О системности преподавания Особенной части уголовного права. *Системность в уголовном праве: материалы II Российского конгресса уголовного права (31 мая – 1 июня 2007 г.)*. Москва: ТК Велби; Изд-во Проспект, 2007. С. 285–287.

Навроцкий В. А.

УЧЕБНИКИ ПО УГОЛОВНОМУ ПРАВУ – КАКИЕ ЕСТЬ И КАКИЕ НУЖНЫ

Отмечено значение учебников по уголовному праву в уголовно-правовой системе Украины. Дано характеристику учебников, учебных пособий, изданных после восстановления государственной независимости Украины. Указано на их

недостатки и констатировано, что количество источников вовсе не переросло в их качество.

Сформулированы требования к учебникам и другим источникам учебной литературы в современных условиях. Акцентировано на необходимости перехода от комментирования и апологии действующего законодательства к анализу уголовно-правовых проблем. Обращено внимание на необходимость изменения структуры учебников согласно современным представлениям об иерархии социальных ценностей, подлежащих уголовно-правовой охране. Предложено выделить как отдельное дидактическое направление анализ сквозных уголовно-правовых понятий. Показано, каким может быть учебник по уголовному праву в электронной форме с интерактивными ссылками.

Ключевые слова: учебник, форма учебника, уголовное право, источники учебной литературы.

Navrotskyi V. O.

TEXTBOOKS ON CRIMINAL LAW – WHICH ARE NEEDED AND AVAILIABLE

The meaning of textbooks on criminnal law in Criminal Law System of Ukraine is pointed out. Such textbooks and tutorials, which were published after reconstruction of Ukraine's independence, are characterized. Their disadvantages are revealed and it is stated, that quantity of these resources doesn't move into their quality.

Requirements to the textbooks and other sources of educational literature in modern conditions are formed. It is focused on the necessity to move from commenting and apology of current legislation to the analysis of criminal and legal problems. The attention is payed to the necessity of changing the structure of textbooks, according to modern ideas about social values hierarchy, which are under criminal and legal protection. The analysis of through criminal and legal notions is proposed to select as a separate didactic direction. The way of textbook on criminnal law in electronic form with interactive links may look like is showed.

It turns out that the circle and depth of the problems do not indicate their incompleteness. In the end, the lack of understanding and reluctance to introduce EQO as a form of admission test for graduates of law schools of education who want to continue to prepare for a master's degree, were no less. However - more or less successfully overcome. There is reason to hope that lawyers, being representatives of the specialty, focusing on stability and traditions, will show an example in introducing new forms of education and modern sources for studying the relevant discipline.

Key words: a textbook, form of textbook, Criminal Law, sources of educational literature, criminal and legal notions.

II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 343:340.65

Катеринчук К. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу,
Навчально-науковий Юридичний інститут
Національного авіаційного університету, м. Київ

ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Досліджено визначення змісту понять та проблеми термінології у порівнянні з нормами чинного Закону України – Кримінального кодексу України 2001 року із положеннями підзаконного акта – «Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень», затвердженими наказом МОЗ України № 6 ще у 1995 році. Здійснено аналіз ознак тілесних ушкоджень та наведено власне бачення щодо вдосконалення закону про кримінальну відповідальність, а саме злочинів проти здоров'я особи розділу II Особливої частини Кримінального кодексу України.

Ключові слова: здоров'я особи, злочин, тілесні ушкодження, катування, побой, мордування.

Постановка проблеми. Конституція України проголошує найвищою соціальною цінністю, крім життя, ще й здоров'я особи (ст. 3) та покладає на державу обов'язок забезпечувати охорону цих прав (ст. 49). Хоч положення Кримінального кодексу України (далі – КК України) ґрунтуються на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права (ч. 1 ст. 3 КК України), але все ж таки містять певні невідповідності та недоліки. Однак, попри важливість цієї проблеми, положення деяких підзаконних актів у теперішній час перебувають у несумісності з чинним Кримінальним кодексом України, як і самі норми цього Закону України подекуди можуть сприйматися неоднозначно, що є значною прогалиною кримінального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: Александрова Ю. В., Андрушка П. П., Бажанова М. І., Бауліна Ю. В., Брайніна Я. М., Власо-

ва І. С., Волкова Б. С., Вороб'я П. А., Гаухмана Л. Д., Галахової А. В., Глистіна В. К., Гришука В. К., Джужі О. М., Дідика С. Є., Дагеля П. С., Квасневської Н. Д., Кваши О. О., Коржанського М. Й., Кудрявцева В. В., Кузнецова В. В., Кульберга Я. М., Лихової С. Я., Мамчура В. М., Мартіросяна А. Г., Матвійчука В. К., Матишевського П. С., Мельника М. І., Навроцького В. О., Осадчого В. І., Панова М. І., Піонтковського А. А., Рашковської Ш. С., Савченка А. В., Сміха В. В., Сташиса В. В., Тація В. Я., Тяжкової І. М., Хавронюка М. І., Фойницького І. Я., Шакуна В. І., Шаргородського М. Д., Шимко Т. М. та ін.

Мета статті. Встановлення проблемних питань дефініції злочинів проти здоров'я у вітчизняному законодавстві та окреслення шляхів їх подолань.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи статті КК України «Розділ II. Злочини проти життя та здоров'я, які передбачають і кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю особи», ми виокремлюємо найбільш поширений суспільно небезпечний наслідок – тілесні ушкодження. За своїми об'єктивними ознаками склади злочинів, що передбачають кримінальну відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень, належать до матеріальних складів, адже передбачають не лише наявність суспільно небезпечного діяння, але й настання певних наслідків. Наслідком будь-якого тілесного ушкодження є та шкода, яка спричиняється здоров'ю потерпілого винними діями суб'єкта злочину. Як зазначають науковці, «об'єктивна сторона тілесних ушкоджень являє собою значну складність для аналізу, тому що різноманітні не лише самі дії, якими спричиняються тілесні ушкодження, досить різний і характер шкоди, заподіяної здоров'ю» [1, с. 16].

Не менш дискусійним є питання застосування певних термінів. В юриспруденції тілесні ушкодження розрізняють за ступенем тяжкості: тяжке (ст. 121 КК України), середньої тяжкості (ст. 122 КК України) та легке (ст. 125 КК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 121 КК України до тяжкого тілесного ушкодження належить ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння чи таке, що спричинило втрату будь-якого органа або його функцій, психічну хворобу, інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на од-

ну третину, переривання вагітності, непоправне знівечення обличчя.

Як впливає зі змісту ч. 1 ст. 122 КК України, до середньої тяжкості належить таке тілесне ушкодження, що не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у ст. 121 КК України, але при цьому спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину.

У ст. 125 КК України законодавець розрізняє легке тілесне ушкодження (ч. 1) та легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності (ч. 2). Досліджуючи ознаки тілесних ушкоджень, що визначені законодавцем у відповідних статтях КК України, пропонуємо зосередити увагу на тих, які викликають найбільше дискусій.

Порівнюючи норми чинного Закону України – КК України 2001 року із положеннями підзаконного акта – «Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень», затвердженими наказом МОЗ України № 6 ще у 1995 році [2] (далі – Правила 1995 р.), можна звернути увагу на певні невідповідності у цих документах. Наприклад, у тексті Закону однією з кваліфікуючих ознак тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України) названа небезпека для життя в момент заподіяння. Також застереження щодо обов'язкового зв'язку кінцевих наслідків ушкодження із часом його спричинення у п. 2. 1.1 а) Правил 1995 р. немає, хоча з подальших (у п. 2. 1. 2) роз'яснень випливає, що небезпечними для життя є ушкодження, які в момент заподіяння (завдання) чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрози для життя явища (п. 2.1.3 о) та які без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю.

У Правилах 1995 р. також визначені незагрозливі для життя ушкодження, що належать до тяжких за кінцевим результатом та наслідками: втрата будь-якого органа чи втрата органом його функції – втрата зору, слуху, язика, руки, ноги і репродуктивної здатності. Більше всього непорозумінь виникає під час віднесення тілесних ушкоджень до тяжких за ознакою «втрата органа», якщо йдеться про втрату одного з парних органів – одного ока, нирки, яєчка.

Наприклад, таке питання вирішувалось у судовому порядку Збаразьким районним судом Тернопільської області. У судовому засіданні обвинувачений заявив клопотання, яке підтримав його захисник, про призначення у цій справі комплексної судово-медичної експертизи, на вирішення якої поставити перед експертами запитання, чи втрата одного яєчка з придатком є втрата частини цільного органа (праве та ліве яєчко з придатками), чи є втратою органа, яке вже не зможе виконувати функцію репродуктивної здатності до запліднення. У разі збереження основної функції органа (після втрати його частини правого яєчка з придатками) – наявність репродуктивної здатності до запліднення, чи можна травму правого яєчка віднести до середньої тяжкості тілесних ушкоджень [3].

Наголошуємо, що у ст. 121 КК України йдеться про «будь-який орган», у ній не вказано, він парний чи непарний. Оскільки у цьому контексті «орган» – поняття не юридичне, він не має юридичних ознак чи показників, то слід завжди виходити з медико-біологічного визначення органа як функціональної системи організму, а саме: органом людського організму є його частина або цілісне утворення, що має свою певну, лише йому належну форму, будову, функцію, розвиток і положення. Він являє собою систему різних тканин, з яких одна чи кілька домінує і визначає саме його специфічну будову та функцію. Оцінювати анатомічну втрату органа чи втрату органом його функції експерт зобов'язаний відповідно до вимог ст. 121 КК України: втрата одного очного яблука являє собою втрату органа; втрата зору на одне око являє собою втрату органом його функції; втрата одного яєчка являє собою втрату органа; втрата слуху на одне вухо являє собою втрату органом його функцій. Такий підхід цілком науково обґрунтований положеннями, що впливають із поняття «орган». До речі, в Російській Федерації так оцінюють втрату органа з 1996 року.

Психічна хвороба, як результат спричинення шкоди здоров'ю внаслідок дії фактора зовнішнього середовища, належить до тяжких тілесних ушкоджень. У Правилах 1995 р. вказано (зокрема у п. 1.2) на вплив ушкоджуючого психічного фактора, без будь-яких роз'яснень, що слід розуміти під психічною травмою – сварку, конфлікт, бійку, переляк, стрес; як і хто її діагностує, які є для цього об'єктивні дані та експертні можливості. У спеціаль-

ній літературі різних років науковці використовували терміни: «психічний розлад», «душевна хвороба», «психічна хвороба», «психічне захворювання». У ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу» зазначено, зокрема, що психічними розладами є розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті [4]. Терміни «психічна хвороба», «психічне захворювання» є синонімічними. Термін «душевна хвороба» є застарілим, він застосовувався у КК України 1960 року як одна з ознак тяжкого тілесного ушкодження. У КК України 2001 року він був замінений на термін «психічна хвороба». А термін «психічні розлади» не можна відносити до психічної хвороби, тому вони не належать до ознак тяжкого тілесного ушкодження. Крім того, підтримуємо думку Завальнюка А. Х., що законодавство України повинно додержуватись єдиної термінології для запобігання неправильному розумінню та тлумаченню поняття «психічна хвороба», оскільки в науковій літературі вживається саме така назва хвороб головного мозку, які проявляються різноманітними розладами психічної діяльності [5].

Наступною ознакою тяжкого тілесного ушкодження є розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, навколо якої тривалий час точилися наукові і правові дискусії. Наприклад, Ной І. С. загалом наполягав, що «ознака втрати працездатності введена в законодавство необгрунтовано. По-перше, відсутні науково обгрунтовані дані, які могли бути покладені в основу класифікації ступеня втрати працездатності як результату злочинних посягань проти здоров'я; по-друге, втрата працездатності, як критерій класифікації тілесних ушкоджень, не може сприяти справедливому визначенню винності особи, що заподіяла тілесне ушкодження, тому що практично неможливо або досить важко заздалегідь передбачити, якого ступеня буде втрачена працездатність потерпілого від спричиненого йому тілесного ушкодження» [6, с. 77].

Поняття «розлад здоров'я» стосовно тимчасової та стійкої втрати працездатності не однозначне, а тому йому у Правилах 1995 р. необхідно дати адекватне роз'яснення. Під розладом здоров'я треба розуміти будь-яке порушення нормальної діяльності організму або хворобливий процес, які безпосередньо викликані

тілесним ушкодженням. Останнє може і не супроводжуватись розладом здоров'я. Розлад здоров'я може бути короткочасним (тимчасовим), тривалим (довгочасним) і постійним (стійким).

У теперішній час у диспозиціях окремих статей КК України (ч. 1 ст. 121 і 122, ч. 2 ст. 125), де йдеться про стійку втрату працездатності та її розмір як кваліфікуючу ознаку тяжкості тілесного ушкодження, немає чіткого визначення: втрата якої саме працездатності мається на увазі – загальної чи професійної, а в ст. 125, крім того, – втрата тимчасова чи стійка? Допущені у цих статтях Закону неточності медичного характеру необхідно виправити. Зокрема, у диспозиції ст. 121 КК України замість словосполучення «зі стійкою втратою працездатності» повинно бути «зі стійкою втратою загальної працездатності»; у ст. 122 замість «значну стійку втрату працездатності» треба вказати «значну стійку втрату загальної працездатності»; у ст. 125 КК України замість «незначну втрату працездатності» зазначити «незначну стійку втрату загальної працездатності».

Одним із юридичних критеріїв тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України) є непоправне знівечення обличчя, яке належить до найважливішої характеристики анатомічного та фізіологічного вигляду людини. Нагадаємо, що Правила 1995 р. окреслюють такі межі знань та правові аспекти компетенції судово-медичного експерта з цього приводу: «Судово-медичний експерт не кваліфікує ушкодження обличчя як знівечення, оскільки це поняття не є медичним... Експерт зазначає, що ушкодження може бути розцінене як тяжке, якщо буде визнане таким, що знівечило обличчя».

Теорія кримінального права та науковці в цій сфері припускають, що знівеченням обличчя вважається тоді, коли воно має неприємний, огидний зовнішній вигляд (наприклад, відсутність носа або губ). Тяжкість шкоди у разі знівечення обличчя зумовлена не тільки і не стільки фізичною шкодою, скільки психічною травмою, оскільки ця обставина принижує потерпілого, викликає у нього тяжкі душевні переживання, муки [7, с. 45], і, як зазначав Загородніков М. І.: «...ставити потерпілого в такі умови, що його перебування серед інших людей може виявитися неприємним для оточуючих» [8, с. 57–58]. Ця позиція авторів заслуговує на увагу, однак не визначає критерії знівечення і на кого поклада-

ється обов'язок це встановлювати. У межах порушеної проблеми підлягає з'ясуванню низка питань, які вимагають однозначної відповіді; а саме: де проходять межі обличчя, що означає його знівечення, хто і як повинен визначати ступінь тяжкості неправних наслідків ушкоджень обличчя, як і хто повинен оформляти відповідний документ тощо.

Правила 1995 р. фактично забороняють судово-медичному експерту кваліфікувати неоправне ушкодження обличчя як знівечення, «оскільки це поняття не є медичним», юридичного поняття «знівечення обличчя» також немає, а яким воно є не унормовано. Авдєєв М. І. зазначає, що це поняття загальнолюдське, естетичне, тобто таке, яке задовольняє вимоги естетики – науки, що вивчає виразні форми, які відповідають уявленням про прекрасне, потворне, величне, підле тощо [9].

У медицині та юриспруденції не існує критеріїв, на підставі яких можна було б у кожному конкретному випадку вирішувати питання про наявність чи відсутність знівечення обличчя. Поняття «знівечення» відноситься тільки до обличчя, тобто до людського образу, подоби, фізіономії. На думку Киренка С. Г., неоправне знівечення можливе не лише обличчя, а й інших частин тіла людини. У випадках знівечення спини, рук або інших частин тіла людина буде почувати себе пригнічено, переживати, що не може носити відкритий одяг, активно з усіма іншими займатися спортом, ходити на пляж та ін., тому цю ваду слід усунути і визнати, що знівеченим у разі тілесних ушкоджень може бути не лише обличчя, а й інші частини тіла і віднести подібні випадки до тяжких тілесних ушкоджень. Тим самим автор пропонує доповнити частину першу статті 121 КК України наступною ознакою тяжкого тілесного ушкодження, як неоправне знівечення обличчя або тіла [7, с. 45–48]. Дійсно, змінювати, знівечувати зовнішність людини можуть, наприклад, деформація хребта, кінцівки, нерухомість внаслідок анкілозів у суглобах кінцівки та інші дефекти. Однак закон передбачає лише знівечення обличчя, яке може статися внаслідок механічних його ушкоджень, опіків полум'ям, струмом, корозивними хімічними сполуками, радіаційних уражень тощо.

Ми вважаємо, що для усунення зазначених суперечностей необхідно доповнити відповідний розділ Правил 1995 р. вказів-

кою на анатомічні межі обличчя (враховуючи і вушні раковини), визначенням поняття «знівечення», роз'ясненням, хто і яким чином повинен встановлювати міру спотворення обличчя і кінцевий ступінь тяжкості тілесного ушкодження. Якщо знівечення обличчя – загальнолюдське, побутове, естетичне поняття, то чому правознавці можуть і мають право на визначення непоправних наслідків ушкодження обличчя його знівеченням, а лікар – судово-медичний експерт, який має спеціальну медичну підготовку, вивчав і знає анатомію, фізіологію і функцію обличчя і його окремих органів і частин, володіє тими самими загально людськими поняттями про спотворення органів і тканин, позбавлений права допомогти правоохоронним органам чи суду правильно визначити наявність або відсутність знівечення обличчя у потерпілої особи [10]. За нашим обґрунтованим переконанням, для усунення процесуальних суперечок потрібно передбачити у Правилах 1995 р. право судово-медичного експерта визначати остаточно ступінь тяжкості тілесного ушкодження у випадках явного безсумнівного післятравматичного знівечення обличчя.

Російський законодавець, російські вчені [11] та білоруські науковці [12, с. 8–9] виділяють ще один з наслідків тяжкого тілесного ушкодження, який невідомий теорії та практиці кримінального права – це захворювання на наркоманію та токсикоманію. Можна погодитися з думкою науковців та позицією російського законодавця, що захворювання на наркоманію та токсикоманію внаслідок примусового вживання наркотичних засобів та подальшого розвитку у потерпілої особи хворобливої залежності слід розглядати як один із суспільно небезпечних наслідків тяжкого тілесного ушкодження.

Критерії тілесних ушкоджень середньої тяжкості в ст. 122 КК України не рівнозначні, але головними з них є ушкодження, що спричинили тривалий розлад здоров'я, та такі, які викликали значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину. Це вимагає більш чіткого роз'яснення у Правилах 1995 р. поняття «розлад здоров'я», його відмінності від тимчасової, короткочасної чи стійкої втрати працездатності. Оскільки законодавець увів у ст. 122 КК України термін «значна стійка втрата працездатності», то і відповідний пункт Правил 1995 р. вимагає зміни редакції [5]. Правила повинні дати чітку вказівку експерту, яким

директивним документом України слід користуватися під час визначення розмірів стійкої втрати загальної працездатності, вказівка на необхідність керуватись документами МСЕК носить загальний характер.

Дискусійними також є питання юридичної та медичної кваліфікації ознак легких тілесних ушкоджень. По-перше, визначення легкого тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 125 КК України) у Правилах 1995 р. містить незрозумілу термінологію. Так, легке тілесне ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати працездатності, – це ушкодження, що має незначні скороминущі наслідки, тривалістю не більш як шість днів. Правилами 1995 р. не уточнено, що належить розуміти під словосполученням «незначні скороминущі наслідки». Формальна логіка підказує, що якщо у ч. 2 ст. 125 КК України йдеться про «легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я...», то у ч. 1 цієї ж статті мається на увазі легке тілесне ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я. По-друге, у ч. 2 ст. 125 КК України «незначну втрату працездатності» потрібно замінити на «незначну стійку втрату загальної працездатності», адже однією з ознак тяжкого (ч. 1 ст. 121 КК України) та середньої тяжкості тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 122 КК України) законодавець визначає саме розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності, тобто в обох випадках використовує термін «стійка».

Під час визначення тривалості тимчасового розладу здоров'я експерт зобов'язаний керуватись терміном, необхідним для вивчення чи загоєння ушкоджень в їх звичайному перебігу, виходячи із загальномедичних показників. Така оцінка легких тілесних ушкоджень буде цілком відповідати змісту диспозиції ст. 125 КК України, а також медичним положенням щодо впливу механічної чи іншої травми на функціонування різних систем організму та його реакцій на неї. Тілесне ушкодження або викликає розлад здоров'я або ні. Розлад здоров'я до 6 діб все ж є розладом і його треба враховувати. Зазначений підхід до оцінки легких тілесних ушкоджень сприятиме ще й боротьбі зі злочинами, спрямованими проти здоров'я людини.

Висновки. Отже, дослідження сучасного законодавства України щодо ознак тілесних ушкоджень свідчить про те, що підза-

конні нормативно-правові акти у цій сфері не повною мірою відповідають положенням чинного КК України.

Вважаємо, що юридичні критерії тяжких тілесних ушкоджень у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень від 1995 р. повинні максимально точно відповідати диспозиції ст. 121 тексту чинного КК України. Це стосується й диспозицій інших статей щодо злочинів проти життя та здоров'я особи.

З метою подальшого вдосконалення законодавства України пропонуємо розробити нормативно-правовий акт для встановлення розмірів стійкої втрати загальної працездатності і затвердити разом зі змінами до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень від 1995 р. (у новій, адаптованій до положень КК України редакції) як єдиний документ.

Список використаних джерел

1. Дубовец П. А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. Москва: Юридическая литература, 1964. 159 с.
2. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень / МОЗ України. 17.01.95 р. № 6. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень: постанова Збарзького районного суду Тернопільської області від 10.10.16 р. № 598/922/13-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61887922>.
4. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.00 р. № 1489-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 19. Ст. 143. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.
5. Завальнюк А. Х. Про необхідність внесення корективів у правила кваліфікації тяжкості тілесних ушкоджень. *Український судово-медичний вісник*. 2004. № 2 (16). С. 32–34.
6. Ной И. С. Критерии умышленного тяжкого телесного повреждения безотягчающих обстоятельств по УК РСФСР. *Ученые записки Саратовского юридического института им. Д. И. Курского*. Саратов. 1959. Вып. VIII. 143 с.
7. Киренко С. Г. Проблеми захисту прав неповнолітніх кримінальним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 200 с.
8. Загородников Н. И. Преступления против здоровья. Москва: Юридическая литература, 1969. 166 с.
9. Авдеев М. И. Судебно-медицинская экспертиза живых лиц. Москва: Медицина, 1968. 376 с.

10. Завальнюк А. Х., Юхимець І. О., Кравець О. Ф. Судово-медичні погляди на оцінку непоправних наслідків травмування обличчя. *Судово-медична експертиза*. 2016. № 1. С. 31–34.

11. Векселенко В., Галукова В. Уголовно-правовой анализ понятия «вред здоровью». *Уголовное право*. 2007. № 1. С. 7–11.

12. Терещенко Т. Г. Умышленное причинение тяжкого телесного повреждения: уголовно-правовая и криминологическая оценка: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Минск, 2013. 23 с.

Катеринчук К. В.

ПРОБЛЕМЫ ДЕФИНИЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ЗДОРОВЬЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

Исследованы проблемы терминологического аппарата при сравнении норм ныне действующего Уголовного кодекса Украины 2001 года с положениями подзаконного акта – «Правилами судебно-медицинского определения степени тяжести телесных повреждений», утвержденными приказом МОЗ Украины № 6 еще в 1995 году. Осуществлен анализ признаков телесных повреждений и приведено собственное видение относительно усовершенствования закона об уголовной ответственности, а именно преступлений против здоровья человека, предусмотренных разделом II Особенной части Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: здоровье человека, преступление, пытки, телесные повреждения, побои, истязание.

Katerynychuk K. V.

THE PROBLEMS OF THE DEFINITION OF CRIMES AGAINST HEALTH IN THE DOMESTIC LEGISLATION

In the paper, the problems of the terminological apparatus are examined when comparing the norms of the current Criminal Code of Ukraine of 2001 with the provisions of the by-law – «The Rules for Forensic Medical Determination of the Severity of Bodily Injuries» approved by the order of the Ministry of Health of Ukraine No. 6 in 1995. The analysis of the signs of bodily injuries has been carried out and its own vision regarding the improvement of the law on criminal responsibility, namely crimes against human health, provided for in Part II of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

Consequently, the study of modern Ukrainian legislation on the signs of bodily harm shows that subordinate regulations in this area are not in full compliance with the provisions of the current Criminal Code of Ukraine.

We believe that the legal criteria for serious bodily injuries in the Rules of court and medical determination of the degree of bodily injuries gravity from 1995 should be in the highest rank appropriate to the disposition of Article 121 of current Criminal Code of Ukraine. This also applies to dispositions of other articles on crimes against human life and health.

Key words: human health, crime, torture, bodily harm, beatings.

УДК 343.236

Горностаї А. В.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права № 1,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗАМАХУ НА ЗЛОЧИН

У статті викладено результати емпіричного дослідження особливостей замаху на злочин як соціально обумовленого явища, що має свої специфічні характеристики, власні закономірності розвитку та механізми впливу на соціальні умови. Доведено, що відповідальність за замах на злочин поєднана з досягненням мети покарання і є соціально обумовленою.

Ключові слова: замах на злочин, кримінальна відповідальність, криміналізація, соціальна обумовленість.

Постановка проблеми. У кримінальному праві не підлягає сумніву положення, відповідно до якого злочин розглядається не тільки як правове явище, а й як соціально обумовлене, що має свої специфічні характеристики, власні закономірності розвитку та механізми впливу на соціальні умови [10, с. 6; 18, с. 5]. Крім того, не заперечується факт, що відповідальність за конкретний злочин є також соціально обумовленою і поєднана з досягненням мети покарання.

Мета статті полягає у з'ясуванні причин, які обумовили необхідність криміналізації замаху на злочин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за конкретні злочини в Україні висвітлили у своїх наукових працях такі вчені, як: Борисов В. І., Пашенко О. О., Радутний О. Е., Заславська М. Г., Гринчак В. С., Гармаш Д. О. та ін. [3; 5; 7; 14]. Проте в цих дослідженнях увага приділялася факторам соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, передбачені нормами переважно Особливої частини КК. Видається можливим, використовуючи досвід та результати досліджень названих науковців, проаналізувати принципи соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за замах на злочин.

Виклад основного матеріалу. Соціальна обумовленість і ефективність кримінального законодавства, його норм і інститутів являє собою серйозну проблему, яка може бути досліджена з різ-

них боків, у різних аспектах. Але основним її напрямком є розкриття та вивчення факторів, що впливають на створення норм та інститутів кримінального законодавства та на їх ефективність [11, с. 67]. Вирішенню питань про те, що викликало появу або зміну певної кримінально-правової норми, завжди приділялася належна увага. Це зумовлено тим, що, як підкреслював Шаргородський М. Д., неможливо досліджувати юридичні норми окремо від тих конкретних суспільних відносин, які вони регулюють, від тих політичних завдань, що ставив перед собою законодавець під час їх видання, від тієї конкретної обстановки, у зв'язку з якою ці норми видавалися та в якій вони застосовувалися [16, с. 7].

Сам процес виявлення факторів, які обумовлюють появу та зміну норм про кримінальну відповідальність, пов'язаний з об'єктивними труднощами. По-перше, різні автори неоднаково іменують вказані фактори, називаючи їх підставами, принципами, умовами, завданнями, критеріями. По-друге, має місце неузгодженість у визначенні їх кількості. Наприклад, Дагель П. С. розрізняв об'єктивні та суб'єктивні умови криміналізації. Об'єктивна умова виникає внаслідок взаємодії декількох факторів: ступеня суспільної небезпечності діяння, його поширеності, неможливості боротьби з ним за допомогою менш репресивних заходів. До суб'єктивних умов належать усвідомлення об'єктивних потреб суспільства в криміналізації та певний рівень суспільної правосвідомості [6, с. 68–72]. Фелелов П. А., який одним з перших зробив спробу визначити критерії встановлення кримінальної караності, виділив два критерії: підвищену суспільну небезпечність діяння та наявність необхідних умов для реалізації принципу невідворотності покарання [19, с. 101–105].

Не вдаючись у детальний аналіз різних концептуальних підходів до вирішення цієї проблеми, видається можливим для аналізу соціальної обумовленості відповідальності саме за замах на злочин використати систему принципів криміналізації, розроблену колективом авторів, до якого увійшли Дагель П. С., Злобін Г. А., Келіна С. Г., Кригер Г. Л., Кудрявцев В. М., Мінаєва Т. І., Яковлев О. М. [12, с. 302]. Вони виокремлювали соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації як такі, що відображають суспільну необхідність та політичну доцільність кримінальної відповідальності та системно-правові принципи

криміналізації, які обумовлені вимогами несуперечливості норм кримінального права та інших галузей права [12, с. 210].

До соціальних та соціально-психологічних принципів криміналізації належать: 1) принцип суспільної небезпечності; 2) принцип відносної поширеності діяння; 3) принцип співрозмірності позитивних та негативних наслідків криміналізації; 4) принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації.

До системно-правових принципів криміналізації належать:

1) загальноправові системні вимоги криміналізації: а) принцип конституційної адекватності; б) принцип системно-правової несуперечливості криміналізації (декриміналізації) конкретного діяння; в) принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації; г) принцип процесуальної здійсненності переслідування;

2) кримінально-правові системні принципи криміналізації: а) принцип відсутності прогалин у законі та ненадлишковості заборони; б) принцип визначеності та єдності термінології; в) принцип повноти складу; г) принцип співрозмірності санкції та економії репресії.

Слід зазначити, що дослідження принципів соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за замах на злочин майже не проводилося в науці кримінального права. Крім автора цієї статті, це питання висвітлив у своїй дисертації Безуглий С. М. [2, с. 49–72].

Соціальні та соціально-психологічні принципи:

Принцип суспільної небезпечності. Сутність вчиненого діяння визначається його суспільною небезпечністю. Це підкреслює Філімонов В. Д., зазначаючи, що небезпека заподіяння шкоди суспільним відносинам є безпосереднім підґрунтям норм кримінального права [20, с. 16]. Аналіз такого принципу як суспільна небезпечність дозволяє зазначити, що правомірною є криміналізація лише такого діяння, суспільна небезпечність якого з точки зору кримінального права є достатньо високою [12, с. 216; 3, с. 99].

Суспільна небезпечність – це здатність діяння спричинити істотну шкоду суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, або здатність створювати реальну загрозу спричинення такої шкоди [1, с. 20–21].

Бажанов М. І. писав, що суспільну небезпечність можна визначити завдяки: 1) цінності суспільних відносин (об'єкта); 2) тяжкості наслідків; 3) способу дії; 4) мотивам вчиненого; 5) формі та ступеня вини. Повністю погоджуючись з його позицією, спробуємо обґрунтувати її щодо замаху на злочин [1, с. 20–21].

Об'єктом кримінально-правової охорони є найбільш важливі та значущі для інтересів держави й суспільства суспільні відносини, яким злочинні посягання можуть спричинити істотну шкоду.

Необхідно підкреслити, що об'єкт замаху повністю залежить від об'єкта закінченого злочину, який суб'єкт мав намір вчинити (наприклад, у разі замаху на вбивство – об'єктом є життя людини, у разі замаху на грабіж – власність).

Встановлення місця об'єкта конкретного злочину в системі пріоритетів кримінально-правової охорони дозволяє визначити відповідність охорони умовам і тенденціям розвитку сучасного суспільства. Наприклад, законодавець, захищаючи від злочинних посягань найбільш важливі суспільні відносини, вдається до перенесення моменту закінчення певних злочинів на стадію замаху (посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК), розбій (ст. 187 КК)). У наведених прикладах конструкція замаху використовується для формування складу конкретного закінченого злочину. До такої конструкції законодавець вдається щодо найнебезпечніших діянь з метою посилення боротьби з ними на ранніх стадіях та для того, щоб запобігти пом'якшенню покарання за вчинене, посиляючись на ч. 3 ст. 68 КК України.

Тяжкість наслідків як показник суспільної небезпечності у разі замаху має свою специфіку, насамперед через те, що злочин не завершується: або не вчиняються всі діяння, або не настають передбачені наслідки. Отже, у разі вчинення замаху на злочин наслідками потрібно вважати або створення реальної загрози заподіяння шкоди суспільним відносинам (наприклад, винний учинив постріл у потерпілого, але не влучив), або реально спричинену шкоду, проте не ту, яку мав на меті заподіяти винний (наприклад, винний, маючи намір вбити потерпілого, лише його поранив). Таким чином, необхідно підкреслити, що, з огляду на обсяг та характер заподіяної шкоди, суспільна небезпечність замаху на злочин, як правило, є меншою, ніж закінченого злочину. Це підтверджується і позицією законодавця, який у ч. 3 ст. 68 КК

України встановлює обов'язкове зменшення покарання за замах у порівнянні із закінченим злочином.

Визначення розміру та характеру заподіяної шкоди дозволяє також відрізнити замах, як вид незакінченого злочину, від проступку (злочин, передбачений ст. 185 КК – крадіжка, від правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 51 КУпАП – дрібної крадіжки), а також від суспільно нешкідливих діянь (наприклад, бешкетництво від хуліганства).

Спосіб дій значною мірою визначає форму і зміст діяння, його інтенсивність та шкідливість. Як критерій оцінки суспільної небезпечності і виокремлюють його інші науковці, зокрема, Спірідонов Л. І., який пише про міру інтенсивності злочинного посягання, від якої залежить розмір шкоди, завданої злочином [17, с. 63].

Для оцінки суспільної небезпечності замаху на злочин спосіб відіграє важливу роль. Оскільки специфікою замаху є відсутність наслідків або невиконання всіх діянь, які складають об'єктивну сторону конкретного злочину, використання того чи іншого способу у разі вчинення злочинного посягання може свідчити про розмір та характер тих шкідливих наслідків, які не настали через обставини, що не залежали від волі винного.

Мотив як рушійна сила вчинку людини допомагає розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Мотиви поділяються на низькі (корисливий, помста) та такі, що не мають низького характеру (співчуття, жалість) [15, с. 43; 4, с. 16]. Низькі мотиви є показником більш високого рівня суспільної небезпечності.

Форма та ступінь вини. Суспільна небезпечність як об'єктивний вияв сутності замаху обумовлюється також формою вини. Більш суспільно небезпечними вважаються діяння, вчинені з прямим умислом, оскільки він свідчить про наявність у особи чіткого уявлення про суспільну небезпечність вчинюваного нею діяння, передбачення злочинних наслідків такого діяння та бажання їх настання.

З огляду на те, що у разі вчинення замаху на злочин об'єктивна сторона незавершена (не настають передбачені законом наслідки або не вчинюються всі діяння) суттєве значення для криміналізації діяння має саме суб'єктивна сторона. Криміналізація замаху можлива саме тому, що його суб'єктивна сторона повністю завершена – особа має сформований намір на вчинення конкретного злочину. Це обумовлює значний рівень суспільної

небезпечності замаху. Відсутність прямого умислу виключає кваліфікацію вчиненого діяння як замаху на злочин.

Принцип відносної поширеності діяння. Сутність цього принципу полягає в тому, що суспільно небезпечне діяння є реально можливим, тобто є проявом певних загальних тенденцій та закономірностей. Воно не є випадковим і має ознаку повторюваності [12, с. 218].

За результатами дослідження статистичних даних можна відзначити тенденцію зменшення питомої ваги замахів, що свідчить про зниження ефективності соціального механізму припинення злочинних дій. Тобто злочинцям частіше вдається повністю реалізувати свій злочинний намір. Ці тенденції свідчать про те, що злочинці стають більш жорстокими та кваліфікованими, більш підготовленими матеріально та професійно.

Принцип співрозмірності позитивних та негативних наслідків криміналізації. Сутність цього принципу полягає в тому, що встановлення кримінальної карантності діяння припустимо тільки тоді, коли позитивні результати застосування кримінального права суттєво перебільшать невідворотні негативні наслідки криміналізації [12, с. 220]. До негативних наслідків криміналізації замаху на злочин можна віднести обмеження прав винного (наприклад, майнових та особистих), моральні страждання (докори сумління, осуд суспільства) [1, с. 131]. До позитивних належать обов'язкове зменшення покарання за замах на злочин у порівнянні з закінченим злочином, диференціація відповідальності залежно від виду замаху, незастосування довічного ув'язнення за замах, можливість добровільної відмови як підстави звільнення від кримінальної відповідальності, а також виправлення винної особи, запобігання вчинення злочинів у майбутньому як особою, яка вчинила замах на злочин, так і іншими особами.

Принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації. Автори запропонованої системи принципів підкреслюють, що саме цей принцип є найважливішим серед соціально-політичних принципів [12, с. 224]. Його сутність полягає в тому, що і процеси криміналізації, і процеси декриміналізації повинні відображати загальні напрямки політики у сфері боротьби зі злочинністю в державі та світі.

Криміналізація відображає об'єктивні умови суспільного життя шляхом встановлення караності найбільш небезпечних посягань. Оптимальна ефективність кримінального законодавства може бути досягнута тільки в тому разі, якщо кожна його норма буде відповідати принципам гуманізму, демократизму, прогресивному характеру кримінальної політики держави.

Найвищими категоріями соціально-політичної оцінки кожної правової норми є положення Конституції України [12, с. 225]. Тому характеристику принципу кримінально-політичної адекватності криміналізації замаху на злочин видається необхідним розпочати з аналізу саме норм Конституції України. Основний закон закріплює ті права, які є життєво важливими та соціально необхідними для окремої людини і нормального функціонування суспільства, держави.

Стаття 3 Конституції України закріплює положення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Отже, наявність законодавства, що регулює найважливіші суспільні відносини, обумовлює необхідність встановлення відповідальності за посягання на них.

Другий, після конституційного, *принцип соціально-політичної оцінки адекватності криміналізації замаху на злочин* міститься в нормах міжнародних договорів та конвенцій, ратифікованих Україною. Ці нормативні акти містять положення, які визнають замах на злочин суспільно небезпечним та караним. Так, Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. (пункт d ст. 3), Додаткова Конвенція про скасування рабства, работоргівлі, інститутів та звичаїв, які схожі на рабство від 7 вересня 1956 р. (ч. 1 ст. 3 розділ II), Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами від 21 березня 1950 р. (ст. 3), Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. (пункт а ч. 2 ст. 1), Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 р. (ст. 1), Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23 вересня 1971 р. (пункт а ч. 2 ст.1), Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 р. (ст. 2),

Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу від 3 березня 1980 р. (пункт f ч. 1 ст.7) Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27 січня 1977 р. (пункт f ст.1) містять положення, згідно з якими замах на злочин є караним діянням [13, с. 247–419].

Таким чином, очевидно, що криміналізація замаху на злочин відповідає як державній, так і міжнародній політиці захисту найважливіших суспільних відносин.

І якщо соціальні та соціально-психологічні принципи відображають необхідність та доцільність криміналізації діянь, то наступна група системно-правових принципів криміналізації являє собою певні правила зміни законодавства. Отже, **системно-правовими принципами криміналізації є:**

Загальноправові системні вимоги криміналізації полягають в тому, що норма законодавства про кримінальну відповідальність за своїм змістом та формою повинна відповідати загальним принципам всієї системи права та не суперечити жодному з них [12, с. 228]. Це правило криміналізації (декриміналізації) знаходить своє вираження у наступних принципах: а) принцип конституційної адекватності полягає у відповідності норми законодавства про кримінальну відповідальність загальним принципам права (принципам гуманізму, справедливості, рівноправності громадян, єдності прав та обов'язків громадян та ін.) [12, с. 229]; б) принцип системно-правової несуперечливості криміналізації (декриміналізації) конкретного діяння полягає в з'ясуванні несуперечливості норми, що криміналізується (декриміналізується), існуючим нормам інших галузей права; в) принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації розкривається в з'ясуванні несуперечливості норми, що криміналізується (декриміналізується), існуючим нормам міжнародних зобов'язань у боротьбі зі злочинністю; г) принцип процесуальної здійсненості переслідування означає те, що до ухвалення рішення про криміналізацію діяння необхідно чітко з'ясувати законність та достатність засобів доказування вчинення цього злочину та оцінити потенційну можливість розкриття суспільно небезпечних діянь, що криміналізуються.

Кримінально-правові системні принципи криміналізації – це ті обмеження, які існують у чинній системі кримінального законодавства щодо включення (виключення) з неї певних елементів [12, с. 235]. Такими принципами є: а) принцип відсут-

ності прогалин у законі та ненадлишковості заборон полягає в тому, щоб криміналізація (декриміналізація) суспільно небезпечного діяння не створила прогалини в праві чи колізії норм; б) принцип визначеності та єдності термінології означає те, що криміналізація повинна здійснюватися у визначених, з точки зору мови закону, термінах [12, с. 238]; в) принцип повноти складу розкривається через вказівку в законі на всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки суспільно небезпечного діяння, що криміналізується, а стосовно замаху на злочин ще й вказівку на незавершеність об'єктивної сторони; г) принцип співрозмірності санкції та економії репресії означає відповідність покарання суспільній небезпечності діяння, що криміналізується.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши за обраною системою принципів [12] підстави криміналізації замаху на злочин, видається можливим дійти висновку, що така криміналізація замаху на злочин є необхідною та виправданою. Насамперед, це обумовлено тим, що замах на злочин є діянням, яке посягає на найважливіші суспільні відносини, цінність яких визнається як національним законодавством, зокрема, Конституцією України, так і нормами міжнародного права. По-друге, хоча рівень суспільної небезпечності замаху є нижчим, ніж закінченого злочину, проте наявність повністю сформованої суб'єктивної сторони (у виді прямого умислу та визначеної мети) свідчить про високу інтенсивність та шкідливість замаху. У багатьох нормах міжнародного права також підкреслюється суспільна небезпечність замаху та обумовлюється необхідність його караності. Що ж стосується правил зміни законодавства у разі криміналізації замаху, то тут необхідно підкреслити, що включення замаху до норм законодавства про кримінальну відповідальність та закріплення його караності повністю відповідає нормам та принципам як кримінального права, так і суміжних галузей (конституційного, міжнародного).

Список використаних джерел

1. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть: конспект лекций. Днепропетровск: Пороги. 1992. 168 с.
2. Безуглый С. Н. Ответственность за неоконченное преступление по уголовному законодательству Российской Федерации: проблемы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Белгородский

государственный национальный исследовательский университет. Белгород, 2017.

3. Борисов В. И., Пашенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: монографія. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 244 с.

4. Волков Б. С. Мотив и квалификация преступлений / под ред. Фаткуллина Ф. Н. Казань, КГУ, 1968. 164 с.

5. Гринчак С. В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини: підстави кримінальної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007.

6. Дагель П. С. Условия установления уголовной наказуемости. *Изв. вузов. Правоведение*. 1975. № 4. С. 8–72.

7. Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість та склад злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006.

8. Защита прав человека и борьба с преступностью: документы Совета Европы. Москва: Спарк, 1998. С. 135–140.

9. Конституційне право України: конспект лекцій / за ред. Тодики Ю. М. Харків, 1997. С. 51.

10. Марцев А. И. Преступление как социальное явление. *Актуальные проблемы борьбы с преступностью и правоприменительной практики*. Красноярск, 1998. С. 6.

11. Орехов В. В. О социологических исследованиях в уголовном праве. *Вестник ЛГУ*. 1991. Сер.6. Вып. 1 (№ 6). С. 67.

12. Основания уголовно-правового запрета: криминализации и декриминализация / отв. ред. Кудрявцев В. Н., Яковлев А. М. Москва: Наука, 1982. 304 с.

13. Панов В. П. Международное уголовное право. Москва: Инфра-М, 1997. 320 с.

14. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю: монографія. Харків: Ксілон, 2008. 202 с.

15. Рарог А. И. Проблемы субъективной стороны преступления: учебное пособие. Москва: МЮИ, 1991. 92 с.

16. Советское уголовное право. Часть общая: учебник / под ред. Меньшагина В. Д., Дурманова Н. Д. Москва: Госюриздат, 1962. 450 с.

17. Спиридонов Л. И. Социология уголовного права. Москва: Юрид лит., 1986. 240 с.

18. Тоболкин П. С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм. Свердловск, 1983. С. 5.

19. Феофелов П. А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний. *Сов. гос-во и право*. 1970. №11. С. 101–105.

20. Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права. Томск: Изд-во Томского ун-та. 1981. 209 с.

Горноста́й А. В.

СОЦИАЛЬНАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ КРИМИНАЛИЗАЦИИ ПОКУШЕНИЯ НА ПРЕСТУПЛЕНИЕ

В статье изложены результаты эмпирического исследования особенностей покушения на преступление как социально обусловленного явления, которое имеет свои специфические характеристики, собственные закономерности развития и механизмы воздействия на социальные условия. Доказано, что ответственность за покушение на преступление связана с достижением цели наказания, а также является социально обусловленной.

Ключевые слова: покушение на преступление, уголовная ответственность, криминализация, социальная обусловленность.

Gornostay A. V.

SOCIAL CONDITIONS FOR CRIMINALIZING ATTEMPTS TO COMMIT A CRIME

The article presents the results of an empirical research of the specifics of attempted to commit a crime as a socially conditioned phenomenon, which has its own specific characteristics, its own patterns of development, and mechanisms for influencing social conditions. It is proved that the responsibility for attempting to commit a crime is also socially conditioned and is connected with the achievement of the goal of punishment.

Thus, after analyzing, according to chosen system of principles the grounds for criminalizing an attempt to commit a crime, it seems possible to conclude that such criminalization is necessary and justified. First of all, this is due to the fact that an attempt to commit an offense is an act that infringes on the most important social relations, the value of which is recognized as National Law, in particular, the Constitution of Ukraine, and the norms of International Law. Secondly, although the level of insolvency of an attempt is lower than the finished crime, the presence of a fully formed subjective side (in the sense of direct intent and a certain purpose) indicates a high intensity and harmfulness of an attempt.

Key words: Attempt to commit a crime, criminal responsibility, criminalization, social conditioning, the goal of punishment

УДК 343

Кострова М. Б.,

кандидат юридических наук, доцент, профессор
Института права Башкирского государственного университета,
г. Уфа, Россия

НЕКОТОРЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ФОРМЫ РОССИЙСКОГО УГОЛОВНОГО ЗАКОНА С УЧЕТОМ УКРАИНСКОГО ОПЫТА

Рассмотрены исходные теоретические положения о влиянии языковой формы уголовного закона на его эффективность, доказана допустимость и целесообразность использования позитивного зарубежного опыта для совершенствования языкового выражения нормативных предписаний российского УК. На основе анализа УК Украины выявлено ряд удачных законотворческих решений в части придания точности и ясности языка уголовного закона, обосновано, что украинский опыт в этой части заслуживает пристального внимания российского законодателя.

Ключевые слова. Уголовный закон, язык уголовного закона, сравнительное уголовное право, УК Российской Федерации, УК Украины.

Постановка проблемы. Каждое государство как суверенный субъект международного права свободно в выборе уголовно-правовых средств борьбы с преступностью и их установлении в национальных уголовных законах. Вместе с тем, поскольку преступность в настоящее время несет транснациональный планетарный характер, универсализация национальных уголовно-правовых систем является насущной потребностью современного периода. В связи с этим актуальным направлением современного сравнительного уголовного права является изучение зарубежного опыта, оценка на его основе национального уголовного законодательства, что, в частности, позволяет выявить наиболее оптимальные модели уголовно-правового регулирования и определить направления возможной рецепции норм иностранного уголовного права и (или) заложенных в нем правовых идей. В настоящей публикации обратимся к украинскому опыту придания формальной определенности уголовно-правовым предписаниям, пригодному, как представляется, для заимствования в России.

Целью статьи является уяснение влияния языковой формы уголовного закона на его эффективность и исследование целесообразности использования позитивного зарубежного опыта для совершенствования языкового выражения нормативных предписаний российского УК.

Анализ научной литературы дает основание утверждать, что вопросам исследования уголовного закона, его эффективности было уделено достаточно внимания. Они были предметом уголовно-правового анализа в работах Алексеева С. С., Бабаева В. К., Бажанова М. И., Баулина Ю. В., Кудрявцева В. Н., Кузнецовой Н. Ф., Чучаева А. И. и других.

Изложение материала исследования. Начнем с того, что любое нормативное правовое предписание объективируется в тексте закона или иного нормативного правового акта в языковой форме, соответственно, уголовно-правовые предписания, как разновидность нормативных правовых предписаний, объективируются вовне посредством языковых средств, присущих естественному языку (для России – русскому, для Украины – украинскому), используемых с учетом жанровой принадлежности и стиливых особенностей уголовного закона. Точность и ясность языка уголовного закона, в совокупности с логической, графической и стилистической основами текста уголовного закона, является предпосылкой единообразного уяснения и правильного применения уголовно-правовых норм, формирования единообразной судебной и иной правоприменительной практики по уголовным делам и, как следствие, – позитивного воздействия на преступность. Эффективность уголовного закона, как уже давно доказано, зависит, в том числе, от точности и ясности языкового выражения его норм и нормативных предписаний [1; 2]. Противоположные свойства языка уголовного закона, соответственно, порождают нестабильность и противоречивость судебной и иной правоприменительной практики, затрудняют реализацию отраслевых функций, совокупность которых определяет функциональное предназначение уголовного права – противодействие преступности.

Между тем детальный анализ текста Уголовного кодекса РФ 1996 года [3] (далее – УК РФ), изучение динамики и структуры правоприменительных ошибок, а также научных дискуссий о содержании практически каждого уголовно-правового предписания позволяет констатировать, что идеальная модель языка российского уголовного закона пока далека от реальности. В частности, можно указать на использование в УК РФ множества терминов, не обладающих такими необходимыми признаками, как наличие

строго фиксированного содержания и легальной дефиниции, что вынуждает правоприменителей искать авторитетные ориентиры в их определении, обращаясь к праворазъяснительной практике Конституционного и Верховного судов РФ, к судебному прецеденту либо к доктрине уголовного права. На этом фоне Уголовный кодекс Украины 2001 года [4] (далее – УК Украины) является гораздо более «дефинированным», чем УК РФ, включая законодательные определения ряда основополагающих отраслевых понятий – «субъект преступления», «специальный субъект преступления» (ч. 1 и 2 ст. 18), «вменяемость» (ч. 1 ст. 19), «вина» (ст. 23). Имеется также в УК Украины значительное количество законодательных определений сложных для уяснения понятий более частного характера, к примеру, «малозначительность деяния» (ч. 2 ст. 11), «преступление, совершенное на территории Украины» (ч. 2 ст. 6), «длющееся преступление» (ч. 2 ст. 32), «необходимая оборона» (ч. 1 ст. 36), «мнимая оборона» (ч. 1 ст. 37). Дефиниции перечисленных понятий (за исключением «преступление, совершенное на территории») необходимы, как думается, и в российском УК. Одни – в силу основополагающего отраслевого значения («субъект преступления», «вменяемость», «вина»), другие – для перехода от «латентного» нормотворчества Пленума Верховного Суда РФ к легитимному аутентическому («мнимая оборона», «длющееся («продолжаемое») преступление»). Но самое главное их предназначение – прагматическое, что можно проиллюстрировать на ряде примеров.

Пример первый. В России понятие «продолжаемое преступление» (и, соответственно, его определение) не является законодательным, оно выработано на уровне доктрины уголовного права и праворазъяснительной практики Пленумов Верховного Суда СССР и РФ. Поэтому российские суды, квалифицируя содеянное как продолжаемое преступление (либо наоборот, признавая невозможной такую квалификацию), ссылаются не на УК РФ, а на правовую позицию Пленума Верховного Суда РФ. Так, изменяя состоявшиеся в отношении Мазура Р.П. судебные решения и переквалифицируя его действия с ч. 1 ст. 161, ч. 1 ст. 161 УК РФ на ч. 1 ст. 161 УК РФ, поскольку они носили однотипный характер, осуществлялись в одном месте, в одно время и в отношении имущества, принадлежавшего одному потерпевшему, Верхов-

ный Суд РФ мотивировал это следующим: «Согласно правовой позиции Верховного Суда РФ, от совокупности преступлений следует отличать продолжаемое хищение, состоящее из ряда тождественных преступных действий, совершаемых путем изъятия чужого имущества из одного и того же источника, объединенных единым умыслом и составляющих в своей совокупности единое преступление (п. 16 Постановления Пленума от 27.12.2002 № 29 (ред. от 23.12.2010) "О судебной практике по делам о краже, грабеже и разбое")» [5]. Заметим, что такая ситуация является недопустимой с позиции принципа законности, закрепленного в ст. 3 УК РФ. И ее вполне можно было бы избежать, имея законодательную дефиницию понятия «продолжаемое преступление» – аналога украинского «длящегося преступления», которое определяется в ч. 2 ст. 32 УК Украины как «состоящее из двух или более тождественных деяний, объединенных единым преступным умыслом», здесь же закреплено, что при этом повторность преступлений отсутствует.

Пример второй. Также в российском УК отсутствует понятие «мнимая оборона» (и, соответственно, его определение) и не имеется никаких правил, на основе которых должна осуществляться уголовно-правовая оценка действий «мнимо обороняющегося». В то же время всё это содержится в п. 16 Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 27 сентября 2012 г. № 19 «О применении судами законодательства о необходимой обороне и причинении вреда при задержании лица, совершившего преступление», и суды в своих решениях ссылаются на него, а не на УК РФ. Так, суд квалифицировал действия Медведева по ч. 1 ст. 118 УК РФ как причинение тяжкого вреда здоровью по неосторожности, указав: «... причинение тяжкого вреда здоровью Потерпевший № 1 было совершено... в ситуации «мнимой» обороны... По мнению суда... были определенные основания для заблуждения в наличии реального общественно опасного посягательства. Однако... данные основания нельзя признать достаточными для вывода о наличии реального общественно опасного посягательства, в связи с чем согласно абзацу 3 пункта 16 Постановления Пленума Верховного Суда РФ «О применении судами законодательства о необходимой обороне и причинении вреда при задержании лица, совершившего преступление» его действия следует квалифициро-

вать как совершенные по неосторожности» [6]. Верховный Суд РФ согласился с данной квалификацией, что обосновано так: «...Медведев... не осознавал, что реальное общественно опасное посягательство на него... отсутствовало и лишь ошибочно в силу сложившейся ситуации... предполагал наличие такого посягательства, его действия суд расценил как мнимую оборону. По смыслу закона, если при мнимой обороне лицо, причиняющее вред мнимому посягателю, не сознавало, но по обстоятельствам дела должно было и могло осознавать отсутствие реального общественно опасного посягательства, ответственность за причиненный вред наступает как за неосторожное преступление. При таких обстоятельствах уголовный закон при квалификации действий Медведева ВС. по ч. 1 ст. 118 УК РФ судом применен правильно» [7]. И эта ситуация является недопустимой с позиции принципа законности, и ее тоже вполне можно было бы избежать, имея законодательную дефиницию понятия «мнимая оборона» и установленные на законодательном уровне правила ее уголовно-правовой оценки, рассчитанные на разные ситуации, как это сделано в ст. 37 УК Украины.

Пример третий. Согласно ч. 2 ст. 14 российского УК не является преступлением действие (бездействие), хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного УК РФ, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности. С точки зрения точности и ясности языкового выражения данного нормативного предписания в нем не хватает уточнения, подобного имеющемуся в ч. 2 ст. 11 УК Украины, – содержательного описания малозначительности деяния: «... то есть не причинило и не могло причинить существенного вреда физическому либо юридическому лицу, обществу или государству». Следует отметить, что первоначальная редакция ч. 2 ст. 14 УК РФ тоже раскрывала понятие малозначительности деяния, как «не причинившего вреда и не создавшего угрозы причинения вреда личности, обществу или государству». Но Федеральным законом от 25 июня 1998 г. № 92-ФЗ выделенные курсивом слова были исключены, что привело к потере ориентиров для практики. К примеру, при растрате Г. денежных средств МУП «А.» в сумме 2 000 рублей [8], а при растрате М.М. денежных средств муниципального казенного общеобразовательного

учреждения в сумме 1 500 рублей [9] содеянное в обоих случаях было квалифицировано по ч. 3 ст. 160 УК РФ как хищение чужого имущества, вверенного виновному, с использованием своего служебного положения. В последующем оба судебных решения были отменены с прекращением производства по делу на основании п. 2 ч. 1 ст. 24 УПК РФ за отсутствием в деянии состава преступления с признанием за осужденными права на реабилитацию, при этом вышестоящие суды мотивировали свои решения следующим: «... небольшой объем материального ущерба, отсутствие в материалах дела доказательств, подтверждающих причинение действиями Г. существенного вреда предприятию МУП «А.», не позволяют сделать однозначный вывод о достаточной общественной опасности действий Г. для признания их преступлением, а свидетельствуют о малозначительности деяния» [8]; «...по смыслу закона деяние, формально подпадающее под признаки того или иного вида преступления, должно представлять собой достаточную степень общественной опасности, которая свидетельствует о способности деяния причинить существенный вред общественным отношениям. Фактические обстоятельства совершенного М.М. деяния и небольшой объем материального ущерба не позволяют сделать однозначный вывод о том, что содеянное М.М. обладает признаками достаточной общественной опасности, которая бы позволила признать содеянное им преступлением» [9].

Помимо отмеченной выше более основательной дефинитивности в УК Украины, можно обнаружить и более удачные, по сравнению с УК РФ, формулировки уголовно-правовых предписаний. Не имея возможности их полного освещения, в качестве иллюстративных примеров остановимся только на двух из них.

Так, ч. 3 ст. 28 УК Украины предусмотрено: «Преступление признается совершенным организованной группой, если в его приготовлении или совершении участвовало несколько лиц (три и более), которые заранее организовались в устойчивое объединение для совершения этого и другого (других) преступлений, объединенных единым планом с распределением функций участников группы, направленных на достижение этого плана, известного всем участникам группы». Это нормативное предписание представляется в большей степени соответствующим тре-

бованиям точности и ясности языка уголовного закона, чего нельзя сказать о российском варианте: «Преступление признается совершенным организованной группой, если оно совершено устойчивой группой лиц, заранее объединившихся для совершения одного или нескольких преступлений» (ч. 3 ст. 35 УК РФ). Отсутствие здесь существенных признаков, характеризующих устойчивость, переводит этот главный отличительный критерий организованной группы, позволяющий отграничить ее от группы лиц по предварительному сговору (ч. 2 ст. 35 УК РФ), в разряд оценочных понятий, то есть имеющих неточное значение, в результате чего правоустановление их содержания предоставляется конкретному правоприменителю [10, с. 113]. Вместе с тем нельзя не учитывать, что при казуальном толковании норм имеет место субъективный фактор – профессиональное правосознание лица, применяющего уголовно-правовые нормы. По характеристике Грачевой Ю. В.: «Правосознание... неизбежно проявляется и в процессе толкования закона, особенно в тех случаях, когда закон не дает окончательного определения того или иного признака состава преступления, а в судебных решениях его содержание не прокомментировано с однозначной определенностью... Причина, влияющая на выбор того или иного решения, помимо установленных обстоятельств по делу, видимо, кроется в личности правоприменителя: в уровне его знания норм как уголовного права, так и норм смежных отраслей права, судебной практики не только по конкретным делам, но и разъяснений, содержащихся в постановлениях Пленума Верховного Суда РФ; в профессиональном опыте; в совокупности правовых чувств, ценностных ориентаций, настроений, желаний и переживаний, характерных для личности (конкретного человека), и, возможно, даже в социальных условиях его жизнедеятельности» [11, с. 146–148].

Соответственно, из-за отсутствия законодательного определения понятия «устойчивость» разные правоприменители вкладывают в него разный смысл. Например, органами следствия Лепешкина Т. А. и Зарубаев Е. А. обвинялись в мошенничестве с вменением квалифицирующего признака «совершение организованной группой», однако суд признал, что «...мошенничество в отношении Ф. было совершено по предварительному сговору группой лиц с распределением ролей, а не в

составе организованной группы», обосновав это, в частности, следующим: «... стороной обвинения не предоставлено достаточно доказательств, свидетельствующих о стабильности группы, тесной взаимосвязи ее членов, согласованности их действий, постоянстве форм и методов преступной деятельности. В обвинительном заключении отсутствует указание на обстоятельства, которые свидетельствовали бы об устойчивости, сплоченности группы. Под устойчивостью группы понимается наличие постоянных связей между ее членами и деятельность по подготовке и совершению преступлений» [12]. Подобные решения не являются редкостью в российской правоприменительной практике [13]. Стоит подчеркнуть, что даже на уровне праворазъяснительной практики Пленума Суда РФ единообразное толкование отсутствует: Пленум Верховного Суда РФ неоднократно давал разъяснения понятия «устойчивость», конкретизируя образующие его признаки, но при этом в разных постановлениях Пленума эти конкретизирующие признаки разные, в частности, в одних есть указание на обязательность наличия организатора [14; 15; 16; 17], а в других такое указание не содержится [18; 19; 20].

Такое положение никак не согласуется с отраслевыми и конституционно-правовыми принципами законности и равенства граждан перед законом и судом, а также с вытекающим из них требованием формирования единообразной судебной практики по уголовным делам на всей территории России, поэтому оно требует корректировки, что возможно, в том числе, с учетом позитивного зарубежного опыта.

В качестве второго примера можно привести более удачные, по сравнению с российским УК, формулировки нормативных предписаний о необходимой обороне, содержащиеся в ч. 1, 3, 5 ст. 36 УК Украины: «Необходимой обороной признаются действия, совершенные в целях защиты охраняемых законом прав и интересов... от общественно опасного посягательства путем причинения посягающему вреда, *необходимого и достаточного в данной обстановке для незамедлительного предотвращения либо пресечения посягательства*»; «Превышением пределов необходимой обороны признается *умышленное причинение посягающему тяжкого вреда*, явно не соответствующего опасности посягательства *или обстановке защиты*. Превышение пределов

необходимой обороны влечет уголовную ответственность лишь в случаях, специально предусмотренных в статьях 118 и 124 настоящего Кодекса»; «Не является превышением пределов необходимой обороны и не имеет последствием уголовную ответственность применение оружия или каких бы то ни было иных средств или предметов для защиты от нападения вооруженного лица или нападения группы лиц, а также для предотвращения противоправного насильственного вторжения в жилище либо другое помещение, независимо от тяжести вреда, причиненного посягающему». В выделенной курсивом части языковая форма выражения нормативных предписаний о необходимой обороне УК Украины гораздо больше соответствует требованиям ясности и доступности языка уголовного закона для их основных адресатов, каковыми являются «обычные люди» – «не-юристы». В то же время ст. 37 УК РФ о необходимой обороне перенасыщена специальными терминами, обозначающими уголовно-правовые понятия, – «посягательство, сопряженное с насилием, опасным для жизни... либо с непосредственной угрозой применения такого насилия» (ч. 1) и «посягательство, не сопряженное с насилием, опасным для жизни... либо с непосредственной угрозой применения такого насилия» (ч. 2), даже юристу, как теоретика, так и практику достаточно сложно уяснить, что из себя представляет посягательство, обозначенное в ч. 2 ст. 37 УК РФ. Для «обычного человека», не читающего постановления Пленума Верховного Суда РФ, остается неясным, по каким правилам можно защищаться от, например, посягательства на неприкосновенность жилища, а практика решает этот вопрос следующим образом: «...суд... приходит к выводу, что на момент совершения инкриминируемого Усачеву В. А. деяния тот вправе был защищать свою личность и жилище от общественно опасного посягательства, поскольку... П.И.А. проник к нему в квартиру и схватил его за шею... Вместе с тем, в соответствии с положениями ч. 2 ст. 37 УК РФ обороняющееся лицо не должно допускать умышленных действий, явно не соответствующих характеру и опасности посягательства. К этому суд относит нанесение Усачевым В. А. ножевого ранения П.И.А. в жизненно важный орган – спину (ближе к позвоночнику) и расценивает действия Усачева В. А., как превышение пределов необходимой обо-

роны... его действия надлежит квалифицировать по ч. 1 ст. 114 УК РФ, как умышленное причинение тяжкого вреда здоровью, совершенное при превышении пределов необходимой обороны» [21]. Таким образом, сложное даже для юриста деление посягательств на два вида, отсутствие четко выраженных в языковой форме, понятных «обычным людям» правил защиты от посягательств второго вида приводят к тому, что в России обороняющийся достаточно часто сам становится преступником.

Выводы. В целом все вышеизложенное позволяет заключить, что в УК Украины обнаруживается целый ряд удачных законотворческих решений в части языкового выражения уголовно-правовых предписаний, в связи с чем украинский опыт в обозначенной части заслуживает пристального внимания российского законодателя.

Список использованных источников

1. Кузнецова Н. Эффективность уголовно-правовых норм и язык закона. *Социалистическая законность*. 1973. № 9. С. 29–33.

2. Кострова М. Б. Язык уголовного закона. *Уголовное право. Общая часть. Преступление: академический курс: в 10 т. Т. IV. Уголовный закон. Законодательная техника / под ред. Лопашенко Н. А.* Москва: Юрлитинформ, 2016. С. 547–603.

3. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ (с посл. изм. и доп. от 29 июля 2017 г. № 250-ФЗ). *Официальный интернет-портал правовой информации*. URL: <http://www.pravo.gov.ru> (дата обращения: 12.08.2017).

4. Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 г. № 2341-III 2052-VIII. *Информационная система «КОНТИНЕНТ»*. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30418109 (дата обращения: 12.08.2017).

5. Надзорное определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда РФ от 20 февраля 2013 г. № 53-Д12-33. URL: доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

6. Приговор Заводского районного суда г. Кемерово от 23 декабря 2016 г. по делу № 1-859/2016. *База судебных актов, судебных решений и нормативных документов «Судебные и нормативные акты РФ»*. URL: <http://sudact.ru/regular/doc/0WqG2swL4vxw/> (дата обращения: 12.08.2017).

7. Постановление Верховного Суда РФ об отказе в передаче кассационной жалобы для рассмотрения в судебном заседании суда кассационной инстанции от 24 августа 2017 г. № 81-УД17-8. *Официальный сайт Верховного Суда РФ*. URL: http://www.vsrfl.ru/stor_pdf.php?id=1571250 (дата обращения: 30.08.2017).

8. Постановление президиума Пермского краевого суда от 22 июля 2016 г. № 44у-135. *Обзор апелляционной и кассационной практики по уголовным делам Пермского краевого суда за второе полугодие 2016 г.* (утв. президиумом Пермского краевого суда 10 марта 2017 г.). URL: доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

9. Постановление Президиума Верховного суда Республики Дагестан от 2 ноября 2016 г. № 44У-104/2016. URL: доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

10. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном законе / под ред. Лопашенко Н. А. Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2004. 228 с.

11. Грачева Ю. В. Судейское усмотрение в реализации уголовно-правовых норм: проблемы законоотворчества, теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2011. 535 с.

12. Приговор Иркутского областного суда от 6 апреля 2015 г. по делу № 2-12/2015. *База судебных актов, судебных решений и нормативных документов «Судебные и нормативные акты РФ»*. URL: <http://sudact.ru/regular/doc/7WwIVgF155j/> (дата обращения: 12.08.2017).

13. Приговор Курганского областного суда от 11 декабря 2015 г. по делу № 2-22/2015. *База судебных актов, судебных решений и нормативных документов «Судебные и нормативные акты РФ»*. URL: <http://sudact.ru/regular/doc/YS2vTv1qbnU8/> (дата обращения 12.08.2017).

14. О судебной практике по делам о краже, грабеже и разбое: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 27 декабря 2002 г. № 29 (в ред. от 6 февраля 2007 г. № 7, от 23 декабря 2010 г. № 31, от 3 марта 2015 г. № 9, от 24 мая 2016 г. № 23, от 16 мая 2017 г. № 17, п. 15). *Официальный сайт Верховного Суда РФ*. URL: <http://www.vsrfl.ru/> (дата обращения: 16.08.2017).

15. О применении судами законодательства об ответственности за нарушения в области охраны окружающей среды и природопользования: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 18 октября 2012 г. № 21 (в ред. от 26 мая 2015 г. № 19, п. 19). *Официальный сайт Верховного Суда РФ*. URL: <http://www.vsrfl.ru/> (дата обращения: 16.08.2017).

16. О судебной практике по делам о мошенничестве, присвоении и растрате: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 27 декабря 2007 г. № 51, п. 23. *Официальный сайт Верховного Суда РФ*. URL: <http://www.vsrfl.ru/> (дата обращения: 16.08.2017).

17. О судебной практике по делам о взяточничестве и об иных коррупционных преступлениях: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 9 июля 2013 г. № 24 (в ред. от 3 декабря 2013 г. № 33, п. 16).

Официальный сайт Верховного Суда РФ. URL: <http://www.vsrfr.ru/> (дата обращения: 16.08.2017).

18. О судебной практике по делам об убийстве (ст.105 УК РФ): Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 27 января 1999 г. № 1 (в ред. от 6 февраля 2007 г. № 7, от 3 апреля 2008 г. № 4, от 3 декабря 2009 г. № 27, от 3 марта 2015 г. № 9, п. 10). *Официальный сайт Верховного Суда РФ.* URL: <http://www.vsrfr.ru/> (дата обращения: 16.08.2017).

19. О некоторых вопросах судебной практики по уголовным делам о преступлениях террористической направленности: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 9 февраля 2012 г. № 1 (в ред. от 3 ноября 2016 г. № 41, п. 6.). *Официальный сайт Верховного Суда РФ.* URL: <http://www.vsrfr.ru/> (дата обращения: 16.08.2017).

20. О практике применения судами законодательства об ответственности за бандитизм: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 17 января 1997 г. № 1, п. 4. *Официальный сайт Верховного Суда РФ.* URL: <http://www.vsrfr.ru/> (дата обращения: 16.08.2017).

21. Приговор Черногогорского городского суда Республики Хакасия по делу №1-24/2015 от 18 февраля 2015 г. *База судебных актов, судебных решений и нормативных документов «Судебные и нормативные акты РФ».* URL: <http://sudact.ru/regular/doc/ZpzqGtYIYIVV/> (дата обращения: 12.08.2017).

Кострова М. Б.

ДЕЯКІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МОВНОЇ ФОРМИ РОСІЙСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ З УРАХУВАННЯМ УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ

Розглянуто вихідні теоретичні положення про вплив мовної форми кримінального закону на його ефективність, доведено допустимість і доцільність використання позитивного зарубіжного досвіду для вдосконалення мовного вираження нормативних приписів російського КК. На основі аналізу КК України виявлено низку вдалих законотворчих рішень у частині надання точності та ясності мови кримінального закону, обґрунтовано, що український досвід у цій частині заслуговує пильної уваги російського законодавця.

Ключові слова: кримінальний закон, мова кримінального закону, порівняльне кримінальне право, КК Російської Федерації, КК України.

Kostrova M. B.

ABOUT WAYS TO IMPROVE THE VERBAL LANGUAGE OF THE RUSSIAN CRIMINAL LAW CONSIDERING THE UKRAINIAN EXPERIENCE

The article deals with the initial theoretical position concerning the influence of the verbal form of Criminal Law on its effectiveness. The article also proves the admissibility and practicability of applying the positive foreign experience in order

to improve the verbal expression of regulatory direction of Criminal Code of the Russian Federation. According to the analysis of Criminal Code of Ukraine some successful lawmaking decisions in order to make the language of Criminal law more clear and precise is proved. The relevant Ukrainian experience is worth deliberate attention of Russian lawmakers.

It is difficult even for a lawyer to subdivide encroachments on two types, the lack of clearly expressed in language form, understandable to "ordinary people" rules of protection against encroachments of the second kind lead to the fact that in Russia the defender himself often becomes a criminal.

In general, all of the foregoing allows us to conclude that a number of successful legislative decisions are found in the Criminal Code of Ukraine in terms of linguistic expression of criminal and legal regulations, and therefore, Ukrainian experience in this part deserves close attention of the Russian legislator.

Key words: Criminal Law as the language of Criminal Law, Comparative Criminal Law, Criminal Code of the Russian Federation, Criminal Code of Ukraine, lawmaking decisions.

УДК 343.97

Філей Ю. В.,

декан юридичного факультету Запорізького національного
технічного університету, м. Запоріжжя

ПРИЧИНИ, УМОВИ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНИЙ КОРИСЛИВИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті наголошено на необхідності виявляти закономірності злочинності, її причини та умови з метою вироблення найбільш ефективних заходів протидії цьому негативному, асоціальному явищу.

Зазначено, що безкарність, поряд зі швидкістю і відносною легкістю придбання досить великих матеріальних коштів, завдяки корисливим злочинам, стимулює кримінальне зараження суспільства.

Константовано, що у суспільстві з високим рівнем злочинності величезні кошти витрачаються на системи охорони людей, майна, громадського порядку, на забезпечення системи викриття і покарання численних злочинців. І все менше коштів залишається на освіту і культуру. У результаті така ситуація призводить до становлення на злочинний шлях все нових і нових людей і до розширення правоохоронної системи, витрат на неї дедалі масштабніших коштів.

Ключові слова: загальнокримінальна корислива злочинність, причини та умови злочинності, запобігання злочинам.

Постановка проблеми. Перелік злочинів не такий вже і різноплановий у різних державах і в різні історичні періоди. Посягання на життя та здоров'я, честь та гідність, конституційний устрій, громадський порядок, порядок виконання службових по-

вноважень, економічної діяльності, різні форми незаконного заволодіння чужим майном. Так, соціально-економічним відношенням ринкового типу притаманна висока корислива злочинність.

До загальнокримінальних корисливих злочинів належать і розбої, грабежі, вимагання тощо, в яких насильство використовується винятково як засіб досягнення корисливої мети. Загальнокримінальна корислива злочинність завжди посідала й посідає на цей час значне місце в структурі злочинності України, визнаючи її кількісну сторону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: Антоняна Ю.М., Бандурки О. М., Бодюла Є. М., Василевича В. В., Глоточкина А. Д., Гуміна О. М., Гурова О. І., Дементьєва С. І., Денисової Т. А., Джансарасвої Р. А., Джужи О. М., Долгової А. І., Дрьоміна В. М., Єлеонського В. А., Ємельянова В. П., Закалюка А. П., Зелінського А. Ф., Колба О. Г., Костенка О. М., Куца В. М., Лебедева С. Я., Литвака О. М., Литвинова О. М., Лунєєва В. В., Мартиненко О. А., Мелентьєва М. П., Меркулової В. О., Міньковського Г. М., Олексієва А. І., Титаренка О. О., Трубникова В. М., Фаренюка С. Я., Шинкарьова Ю. В. та ін.

Мета. На підставі проведених досліджень сформулювати оновлений кримінологічний погляд на причини та умови загальнокримінальної корисливої злочинності.

Виклад основного матеріалу. Причина злочинності – це сукупність різних за характером і механізмом дії соціальних явищ, що породжують злочинність. Причина, виробляючи дію, породжує слідство. Для дії причини необхідні певні умови, які перетворюють можливість скоєння злочину на дійсність. Виділяються об'єктивні і суб'єктивні причини, а також антропологічні і соціальні тощо.

Необхідно виявляти закономірності злочинності, її причини та умови з метою вироблення найбільш ефективних заходів протидії цьому негативному, асоціальному явищу.

Кримінологи підкреслюють визначальну роль економічного фактора в генезі корисливої злочинності. Кримінологічні дослідження вказують на необхідність першочергового врахування

стану та розвитку виробництва, забезпечення наявних у населення потреб та інтересів. Причому не тільки споживчого характеру, але і тих, що стосуються процесу зайнятості населення, отримання стабільного й гідного доходу.

Певну кількість корисливих злочинів вчиняють особи, які мають дохід, нижчий прожиткового мінімуму, ці люди не можуть забезпечити самостійний заробіток, і яким держава, громадські організації, фонди не надають допомогу. Тобто через призму злочинності бачимо такі соціальні явища, як зростання кількості громадян, які перебувають за межею бідності, незастосування суспільством заходів з надання допомоги таким особам, зростання соціального розшарування за рахунок злочинної діяльності (люди бачать поряд з собою осіб, які збагатились за рахунок вчинення злочинів та не понесли кримінальної відповідальності), прорахунки у вирішенні проблем зайнятості населення, а також у виявленні та запобіганні злочинам, покаранні винних.

Необхідно враховувати, що падіння виробництва, безробіття ще й опосередковано впливає на злочинність. Так, людина втрачає кваліфікацію, ізолюється від трудового колективу з його позитивними аспектами впливу на особистість, нерідко зловживає алкогольними напоями, наркотичними засобами, що впливає на зростання загальнокримінальної злочинності; або включається у тіньову економічну діяльність, контрольовану організованою злочинністю; або, побоюючись опинитися в середовищі безробітних, виконує всі вказівки керівника на роботі, в тому числі і протиправні, не реагує на зловживання службовими повноваженнями або їх перевищення, що стимулює зростання корисливої злочинності.

Під час кримінологічного аналізу необхідно враховувати суб'єктивне сприйняття злочинцем соціальних умов. Наприклад, суспільством матеріальний рівень життя злочинця може оцінюватися як задовільний, а ним самим – як жебрацький. Іноді покарання пом'якшується, тому що у засудженого є неповнолітні діти, але фактично він про них не піклується, навпаки, забирає з дому і продає речі, виганяє дружину з дітьми з дому.

Під час аналізу соціально-психологічних факторів, у першу чергу, слід зазначити, що в суспільстві різко змінилися критерії цінностей. Якщо раніше праця являла собою ту цінність, на яку слід було орієнтуватися, то нині матеріальне благополуччя, неза-

лежно від способів його досягнення, визначає цінність людини значно більшою мірою, ніж його праця.

Існуюча в суспільстві суперечність між офіційними нормами поведінки і фактичною поведінкою частини населення пояснює, чому окремі індивіди йдуть на скоєння злочину. Широке поширення в наш час у суспільстві незаконного бізнесу, що приносить величезні доходи, породжує уявлення про дуалізм існуючих норм і законів.

Спеціально необхідно розглянути ті специфічні заходи, які безпосередньо спрямовані на усунення причин і умов крадіжок, грабежів, розбоїв, шахрайства та вимагання.

До них насамперед належать заходи технічні та організаційні:

- впровадження в практику оперативного диспетчерського зв'язку житлово-експлуатаційних контор, призначеного для здійснення контролю за допомогою технічних засобів за входами в під'їзди, підвали, на горища та інші підсобні приміщення житлових будинків;

- впровадження охоронної сигналізації в квартирах, випуск замків з посиленими індивідуально-потайними охоронними властивостями, технічне зміцнення дверних коробок і дверей, облаштування під'їздів кодовими замками;

- удосконалення організації патрульної служби поліції з обов'язковим урахуванням особливостей кримінологічної обстановки в житлових мікрорайонах;

- своєчасне усунення з вулиць осіб, які перебувають у нетверезому стані, як потенційних потерпілих або можливих злочинців;

- організація мешканців на вулицях, у скверах і у дворах житлових будинків;

- організація охоронюваних стоянок для автотранспорту;

- належне освітлення вулиць, дворів, будівель;

- своєчасне реагування на дрібні правопорушення, вчинені в громадських місцях, на факти побоїв, знущань, погрози.

Однією з умов, що сприяють вчиненню корисливих злочинів, є порушення правил зберігання, перевезення та передачі матеріальних цінностей, недоліки в організації праці та доборі кадрів.

У деяких випадках не потрібно створювати умови для вчинення корисливого злочину. Наприклад, коли у чоловіка, який стоїть спереду в автобусі, можна побачити висунутий з кишені

гаманець. Так, певний асоціальний тип людини з негативно деформованими потребами потрапляє в ситуацію можливого задоволення цих потреб та інтересів.

Певне значення для вчинення корисливих злочинів має поведінка самих потерпілих. Значна частина вуличних грабежів здійснюється щодо осіб, які перебувають у сильному ступені сп'яніння. Як і раніше трапляються факти, коли потерпілі самі створювали обстановку, що полегшує доступ злочинцям в оселі: залишали ключі в легкодоступних місцях, відкриті кватирки та вікна тощо.

У невеликих поселеннях, де всі практично знають один одного, майже не буває грабежів і розбоїв, нечасті крадіжки особистого майна.

Діяльність дозвільних установ відбивається на злочинах у сфері дозвілля, наприклад, крадіжки з метою придбати засоби на казино чи ігрові автомати.

Засоби масової інформації намагаються висвітлювати найвизначні випадки шахрайських проявів, залучаючи фахівців для надання порад щодо уникнення вказаних ситуацій. Але люди не можуть жити, нікому не довіряючи, думаючи, що це може бути з кожним, але не з ним. За статистикою, кожен п'ятий є азартною людиною і сам провокує злочинця зробити себе потерпілим.

Отже, безкарність, поряд зі швидкістю і відносною легкістю придбання досить великих матеріальних коштів, завдяки корисливим злочинам, стимулює кримінальне зараження суспільства.

Запобігання злочинності – це складна, багатоаспектна діяльність, яка поєднує усунення її причин та умов, а також правоохоронну діяльність, спрямовану на застосування передбачених законом заходів до осіб, які винні у вчиненні злочинів, та правовідновлювальну діяльність, спрямовану на усунення заподіяної шкоди та відшкодування збитків.

У суспільстві з високим рівнем злочинності величезні кошти витрачаються на системи охорони людей, майна, громадського порядку, на забезпечення системи викриття і покарання численних злочинців. І все менше коштів залишається на освіту і культуру. У результаті така ситуація призводить до становлення на злочинний шлях все нових та нових людей і до розширення правоохоронної системи, витрат на неї дедалі масштабніших коштів.

Слід погодитись із твердженням Даньшина І. М., що суспільство значно більше зацікавлено в тому, щоб не допустити злочин, ніж покарати особу вже після того, як вона завдала шкоду суспільним відносинам [1, с. 97].

Діяльність із запобігання загальнокримінальній корисливій злочинності ґрунтується на кримінологічній інформації: про стан та динаміку корисливих злочинів; про території та об'єкти, де здійснюється найбільша кількість таких злочинів; про осіб, які вчинили злочини проти власності і схильних до їх вчинення; про рівень латентності різних видів злочинів проти власності; про жертви цих злочинів; про соціальні наслідки зазначеної категорії злочинів; про стан і заходи попередження злочинів проти власності та ефективності їх застосування; про вплив на стан цих злочинів різних соціальних, економічних, політичних та інших процесів. При цьому необхідно виявляти не тільки причини та умови, що зумовлюють негативні тенденції злочинів проти власності, але і позитивні фактори, які слід вивчати і стимулювати.

На зміну періодам приватної помсти та композиції настав період запобігання злочинам, який панує в наш час. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 1 КК, кримінальний закон має одним зі своїх завдань запобігання злочинам. Для здійснення цього завдання КК визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ч. 2 ст. 1 КК). Результат досягається не окремо закріпленим в нормі складом злочину й окремо передбаченим за його вчинення покаранням, а їх спільним впливом на свідомість людей.

Загальновідомо, що профілактика злочинності включає заходи щодо оздоровлення і економічної, і соціальної, і політичної, і духовної сфер життя суспільства. Притому на першому плані завжди перебувають саме ці заходи, які хоча безпосередньо і не впливають на злочинність, але є основою, що сприяє її поступовому скороченню. Кримінально-правові заходи є лише одними з численних ланок у процесі протидії злочинності, тобто кримінальний закон виконує службову роль у протидії злочинності.

Існування кримінально-правових заборон і санкцій, що містяться в законі, у виді кримінальних покарань попереджає всіх громадян про те, що ці заборони порушувати не можна. Перед-

бачені в законі санкції-покарання попереджають громадян потенційною можливістю їх застосування, погрозою покарання.

Ефект загальної превенції виникає в результаті взаємодії між санкціями та їх застосуванням у конкретних випадках. Погроза санкції повинна бути відправним пунктом з погляду загального запобігання, а головне завдання покарання полягає в тому, щоб зробити погрозу санкції реальною. Тобто механізм запобіжного впливу санкції на суспільну свідомість здійснюється у формі погрози призначення покарання за злочинне діяння ще до його вчинення у формі призначеного за вироком суду індивідуального покарання, а також у формі виконання цього покарання.

Однією з найбільш важливих та необхідних передумов ефективного превентивного впливу закону є суворе дотримання вимог ст. 65 КК щодо призначення покарання в межах, установлених у санкції статті Особливої частини, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин. Урахування цієї вимоги припускає насамперед те, що в кожному конкретному випадку суд повинен орієнтуватися на ті види та обсяги покарання, які передбачені відповідною санкцією кримінального закону. Тобто санкція повинна бути загальнообов'язковою. Однак не можна говорити про загальнообов'язковість кримінально-правових санкцій тоді, коли в Загальній частині КК міститься стільки можливостей для їх часткового чи повного незастосування. Звичайно, закон повинен надавати суддям можливість вибору для того, щоб обвинувальний вирок міг відповідати ступеню тяжкості злочину та особі винного. Однак подібне не повинно виходити за межі соціальної обґрунтованості і підривати загальнозапобіжну функцію кримінально-правових норм. Зрозуміло, що кримінальний закон повинен регламентувати і незастосування санкцій. Проте більше половини злочинців звільняються від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК), у тому числі за тяжкі й особливо тяжкі корисливі злочини, а певній частині призначається більш м'яке покарання, ніж передбачене законом (ст. 69 КК). Не є винятком випадки одночасного застосування цих двох статей.

Таким чином, співвідношення між погрозою закону і практикою призначення покарання залишається дуже складним. На нашу думку, загальнозапобіжний ефект кримінального закону значно ослаблений через поширену практику застосування

звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК) і призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК), або призначення переважно мінімального покарання, що передбачене в санкції. Тому конфлікт між загальним і спеціальним запобіганням досягає великої гостроти. Поки більше половини засуджених звільняються від відбування покарання, у тому числі за тяжкі й особливо тяжкі корисливі злочини, очікувати від кримінального законодавства ефективного виконання його запобіжної функції не доводиться.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням сприймається в суспільстві як свого роду юридичне помилювання, що підриває довіру до системи кримінального правосуддя. Звичайно, громадську думку не можна вважати об'єктивним критерієм дійсної ефективності кримінального закону, однак саме існування уявлень про його недостатню ефективність негативно впливає на досягнення цілей загального і спеціального запобігання злочинам.

Запобіжна роль кримінального закону реалізується через психологічний вплив на свідомість громадян. Проте основна маса людей не цікавляться, які покарання встановлені законом за ті чи інші злочини, і вони не скоюють злочинів не через страх перед покаранням, а в силу своїх моральних переконань. Погроза законом звернена лише до тих, хто має намір вчинити злочин у силу своїх аморальних якостей, тоді як для більшості людей величина погрози байдужа, оскільки вони дотримуються правових норм добровільно, тому законслухняних громадян немає необхідності попереджати погрозою застосування покарання.

В юридичній практиці також трапляються випадки вчинення злочину під впливом злочинного оточення, найбільш до такого впливу схильні неповнолітні. У таких людей страх бути приниженими членами групи, піддатися насильству, втратити якийсь статус сильніше страху перед юридичними санкціями.

Злочинець часто діє, виходячи з припущення, що все обійдеться, а думка про те, що відбудеться, якщо його затримують, відходить на другий план. Тому підвищення ступеня невідворотності відповідальності веде до скорочення злочинності. Принцип невідворотності означає, що винні у вчиненні злочинів не повинні залишатися безкарними. Як тільки скоєно злочин та порушена кримінально-правова заборона, погроза закону повинна

ставати реальною і невідворотною. Суспільство повинно бути переконане в тому, що покарання не тільки передбачене в санкції, але й реально застосовується.

У злочинах проти власності для досягнення цілей загальної і спеціальної превенції важливе значення має не тільки невідворотність кримінальної відповідальності, але й невідворотність відшкодування заподіяної злочинцем майнової шкоди. Для багатьох злочинців відшкодування шкоди є більшою карою, ніж призначене покарання. На жаль, через неефективну систему відшкодування шкоди злочинці з легкістю ухиляються від його сплати. Відшкодування правопорушником заподіяної майнової шкоди відновлює лише майнові відносини, але не компенсує потерпілому витрат часу і праці на реалізацію покарання, а також моральних збитків. Відшкодування збитків повинно застосовуватися одночасно з кримінальним покаранням. Ефективність протидії злочинам проти власності, крім інших заходів, забезпечується і реальним відшкодуванням шкоди, заподіяною злочинцем.

Загальнозапобіжне значення покарання значно знижується за рахунок слабкої реалізації принципу невідворотності. Ступінь ризику бути викритим і засудженим має першорядне значення для запобіжного впливу кримінального закону. Хоч необхідно зазначити, що для досягнення мети загальної превенції першочергове значення має не реальне становище, що відображається в статистичних даних, а те, як ризик викриття сприймається населенням. На жаль, громадяни впевнені в тому, що значна частина злочинців, які скоїли злочини проти власності, не притягаються до кримінальної відповідальності.

Необхідно не тільки практично підвищувати рівень розкриття злочинів та притягнення злочинців до кримінальної відповідальності, а й широко інформувати населення про цей процес. Так, уява про низьке розкриття злочинів (незалежно від їх фактичного розкриття) негативно позначається на стані морально-психологічного клімату і є психологічним джерелом злочинної поведінки. Поширення повних статистичних даних через засоби масової інформації, безперечно, сприятиме запобіганню злочинів.

Тобто засобам масової інформації відводиться значна роль у протидії злочинності. Проте у кримінологічній літературі є точка зору про вплив ЗМІ в культивуванні «злочинної» ідеології. У

зв'язку з цим зазначається, що, по-перше, йде нагнітання страху перед злочинністю на тлі інформації, сповненої жахів і часто далекої від реальної дійсності. По-друге, не меншої шкоди завдає романтизація злочинного життя і моралі, зображення злочинця мало не героєм суспільства на сторінках публікацій ЗМІ. Це призводить до того, що серед населення, особливо молоді та підлітків, негативна соціальна поведінка набула привабливості. Висловлюються ідеї про те, що злочинний світ, «злодії в законі» – це частина культури, а злочинні «правильні» поняття легше і розумніше законів. І нарешті, ЗМІ активно сприяють руйнуванню духовної сфери життя суспільства в цілому: породжують аморальність, насильство, порнографію, виховують людей на ідеалах всездозволеності.

Поширення за корисливі злочини покарань, пов'язаних з обмеженнями матеріального характеру, доцільно з погляду досягнення мети спеціальної превенції. Реальне застосування таких видів покарання, на нашу думку, ефективніше, наприклад, звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробуванням. Ефективність спеціальної превенції різко знижується, коли злочинець виплачує штраф не зі своєї кишені, а повертаючи лише частину награбованого. Тобто поряд зі стягуванням штрафу повинно здійснюватися повне відшкодування шкоди потерпілому.

Висновки. Проблема балансу прав потерпілих і обвинувачених є однією з ключових у протидії корисливій злочинності, оскільки сьогодні права потерпілих менш захищені, ніж права обвинувачених. Іноді злочинці вважають вигідним відбути певний строк позбавлення волі, але зберегти здобуте злочинним шляхом для свого матеріального забезпечення на довгі роки.

Необхідно законодавчо максимально стимулювати винного до добровільного повернення викраденого та відшкодування завданої шкоди. Найважливішим завданням повинно бути не лише покарання злочинця, а й відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої потерпілому.

Отже, запобігання загальнокримінальній корисливій злочинності має будуватися з урахуванням особливостей детермінаційного, причинного комплексу цього виду злочинності.

Список використаних джерел

1. Даньшин И. Н. За преступление – наказание. Харьков: Вища школа, 1975. 106 с.

Филей Ю. В.

ПРИЧИНЫ, УСЛОВИЯ И ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ОБЩЕУГОЛОВНОЙ КОРЫСТНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

В статье сделан акцент на необходимости выявлять закономерности преступности, ее причины и условия с целью выработки наиболее эффективных мер противодействия этому негативному, асоциальному явлению.

Отмечено, что безнаказанность, вместе с быстротой и относительной легкостью приобретения достаточно больших материальных средств, благодаря корыстным преступлениям, стимулирует криминализацию общества.

Константировано, что в обществе с высоким уровнем преступности огромные средства тратятся на системы охраны людей, имущества, общественного порядка, на обеспечение системы разоблачения и наказания многочисленных преступников. И все меньше средств остается на образование и культуру. В результате такая ситуация приводит к становлению на преступный путь все новых и новых людей и к расширению правоохранительной системы, расходованию на нее все более масштабных средств.

Ключевые слова: *общегуловная корыстная преступность, причины и условия преступности, предупреждение преступлений.*

Filey Yu. V.

CAUSES, CONDITIONS AND PREVENTION OF GENERAL CRIMINAL CRIME

The paper notes that it is necessary to identify the crime patterns, its causes and conditions, in order to develop the most effective countermeasures this negative, asocial phenomenon.

It is noted that impunity, along with the speed and relative ease of acquisition of sufficiently large material resources, due to selfish crimes, stimulates the criminal infection of society.

It is stated that in a society with a high crime rate, huge funds are spent on the systems of people protection, property, public order, to ensure the system of exposure and punishment of numerous criminals. And less and less money remains for education and culture. As a result, this situation leads to the emergence of new and new people in the criminal way and to the expansion of the law-enforcement system, the cost of it more and more large funds.

The problem of balancing the rights of victims and accused is one of the key to counteracting mercenary crime, because today the rights of victims are less protected than the rights of the accused. Sometimes criminals find it advantageous to have a certain period of imprisonment, but to keep a criminal offense for their material support for many years.

It is necessary legislatively to encourage the perpetrator, as much as possible, to return the stolen voluntarily and to compensate the damage. The most important task should be not only to punish the offender, but also to compensate moral and material damage inflicted on the victim.

Key words: *common criminal crime, causes and conditions of crime, prevention of crimes, the law-enforcement system, victims' rights.*

УДК 343.811-055.2

Чугабеков Г. З.,

заместитель начальника учреждения по воспитательной
работе ГМ-172/10 ДУИС по Мангистауской области МВД
Республики Казахстан, г. Актау

**О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ В УГОЛОВНОМ,
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОМ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН,
КАСАЮЩИХСЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧРЕЖДЕНИЙ
МИНИМАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ,
ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ**

В статье раскрыты особенности отбывания наказания в учреждениях минимальной безопасности (колония-поселение) уголовно-исполнительной системы страны, проблемы и пути их решения путем внесения изменений и дополнений в действующее законодательство страны, предоставлены планы по модернизации и перспективам развития данного института.

***Ключевые слова:** учреждение минимальной безопасности, проблемы, перспективы развития.*

Постановка проблемы. Учреждение минимальной безопасности – одно из важных учреждений уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан (далее – УИС РК), имеющее определенную специфику. В учреждениях минимальной безопасности, как правило, отбывают наказание твердо вставшие на путь исправления, переведенные из учреждений УИС закрытого типа (прим. автора) (п. 2 ч. 1 ст. 96 УИК РК), осужденные к лишению свободы за преступления, совершенные по неосторожности, и лица, впервые осужденные за совершение умышленного преступления к лишению свободы на срок до одного года, с отбыванием наказания в колониях-поселениях, а также осужденные, переведенные из учреждений средней и максимальной безопасности в соответствии с частью первой статьи 96 УИК РК [1].

Роль данных учреждений минимальной безопасности в иерархии учреждений УИС, несомненно, велика. С одной стороны, учреждения минимальной безопасности – это учреждения УИС, в которых отбывают наказание в виде лишения свободы (ч. 1 ст. 48 УК РК), с другой стороны, учреждение исключает негативные проявления лишения свободы закрытых типов учреждений УИС.

Именно исследование деятельности этих учреждений исполнения наказания, проблемных вопросов, которые возникают в

процессе исполнения наказаний, даст возможность более полно задействовать их потенциал и уменьшить количество осуждённых, на которых будет негативно воздействовать криминогенная среда осуждённых закрытых колоний.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоритической базой исследования проблемы стали труды специалистов уголовного, уголовно-исполнительного права и криминологии, а именно: Абдирова Н. М., Агыбаева А. Н., Алауханова Е. О., Дулатбекова Н., Жунусова Б. Ж., Нарикбаева М. С., Миндагулова А. Х., Чукмаитова Д. С., Рогова И. И., Рустемовой Г. Р., Нукунова М. О., Имашева Б. М., Мауленова Г. С., Турецкого Н. Н и др.

Цель статьи. Определить проблемы в уголовном, уголовно-исполнительном законодательстве Республики Казахстан, касающихся деятельности учреждений минимальной безопасности, пути их решения.

Изложение основного материала. Законодатель не зря выделил особый статус данных учреждений: так, в части 1 статьи 48 УК РК указано, что лишение свободы состоит в изоляции осужденного от общества путем *направления* его в колонию-поселение или *помещения* в исправительную колонию общего, строгого, особого режима или в тюрьму [2].

В учреждения минимальной безопасности осужденные *направляются*, а в другие виды учреждений УИС *помещаются*, тем самым это означает, что осужденные в колонии-поселении отбывают наказание добровольно.

Более того, данный вид учреждений реально дает возможность проверить осужденного, ведь, по сути, учреждения подобного рода являются переходным этапом между реальной изоляцией от общества и без такового.

Небезынтересным является мнение ученых Кузнецова Ф. Т., Подымова П. Е. и Шмарова И. В., которые по этому поводу в одной из своих работ отмечали, что колонии-поселения дают возможность проверить, насколько прочно каждый осужденный встал на путь исправления, порвал с преступным прошлым и сможет ли он жить в условиях освобождения. Особенно это важно для лиц, совершивших наиболее тяжкие преступления, длительное время содержащихся в местах заключения и в значительной степени утративших социальные связи с обществом [3].

Мы согласны со многими авторами научных трудов пенитенциаристов – Наташева А. Е., Чукмаитова Д. С., Хасенова Н. Ж. и другими исследователями, что учреждение минимальной безопасности фактически не лишает свободы. К примеру, осужденные, согласно распорядку дня, в дневное время находятся на рабочих объектах, находящихся в основном за пределами учреждения (абз. 2 ч. 8 ст. 143 УИК РК), а осужденные, отбывающие наказания в облегченных условиях, и вовсе имеют право проживать вне учреждения на арендованной или собственной жилой площади в пределах населенного пункта, где находится учреждение (п. 2 ч. 5 ст. 143 УИК РК).

Казахстанский пенитенциарист Чукмаитов Д. С. в своих трудах обозначил, что «...в случаях отбывания наказания в колониях-поселениях задача изоляции осужденного от общества не достигается, и, следовательно, нельзя признать данное наказание лишением свободы»[4].

Деятельность учреждения минимальной безопасности во многом конкурирует с другими видами наказаний, таких как ограничения свободы, в некоторых моментах с условным наказанием. Осужденные, отбывающие наказание в учреждениях полной и максимальной безопасности, стоят в большинстве случаев перед выбором – освободиться по условно-досрочному освобождению или отбывать наказание в учреждениях минимальной безопасности либо наоборот, либо замены неотбытого срока наказания штрафом. Помимо указанной конкуренции между собой конкурируют ограничения свободы и условное осуждение. Имеются ряд проблем между одинаковыми видами наказания ограничения свободы как видом наказания и замены более мягким видом наказания, то есть на ограничение свободы.

На наш взгляд, для оптимизации уголовных наказаний, уголовно-исполнительной системы, уменьшения тюремного населения и института уголовных наказаний, не связанных с лишением свободы, мы предлагаем реформировать учреждение минимальной безопасности и перевести его в разряд учреждений УИС, не лишаящих свободы, а ограничивающих свободу. Учреждения перекалвалифицировать в исправительные центры для лиц, отбывающих наказание в виде ограничения свободы, с передачей данных учреждений службам пробации. Более того, в ст. 51 модельного уголовно-исполнительного кодекса, принятого Поста-

новлением межпарламентской ассамблеи государств-участников Содружества Независимых Государств о модельном уголовно-исполнительном кодексе для государств участников СНГ, указано, что осужденные к ограничению свободы отбывают наказание в колониях-поселениях [5]. Данный вопрос рассматривался Комитетом уголовно-исполнительной системы Министерства Юстиции Республики Казахстан, но получил негативную реакцию со стороны персонала и руководства колоний-поселений. Немаловажным остается тот факт, что государством тратятся огромные бюджетные средства на содержание осужденных, которые трудоустроены, получают заработную плату, отбывая наказания в виде лишения свободы, при этом не находясь основное время срока лишения свободы в изоляции. К примеру, по итогам 2016 года, на содержание РГУ «Учреждения ГМ -172/8» КУИС МВД Республики Казахстан (учреждение минимальной безопасности), где среднесписочная численность не превышала 50 осужденных, затрачено более 157 миллионов тенге.

При реформировании по вышеуказанной схеме, по нашему мнению, частично решатся проблемы, связанные с отбыванием наказания в виде ограничения свободы, так как в данных учреждениях (учреждениях минимальной безопасности – исправительных центрах) имеются реальные механизмы по выявлению, пресечению и недопущению преступлений, в том числе повторных преступлений. Самоустранятся проблемы, связанные с деятельностью учреждения минимальной безопасности, одновременно с этим ожидается уменьшение тюремного населения. С экономической точки зрения на модернизацию учреждения не ожидается существенных расходов бюджетных средств, так как вместо осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы, будут отбывать осужденные к ограничению свободы.

Между тем в 2014 году 75 % повторных преступлений совершены лицами, отбывающими наказание в виде ограничения свободы.

К примеру, только в Западно-Казахстанской области суды, ссылаясь на это постановление, отказали в удовлетворении 15 представлений о замене ограничения на лишение свободы. В последующем эти осужденные совершили повторные преступления [5].

В связи с тем, что учреждение по структуре является полуоткрытым видом учреждения, на базе реформированных учрежде-

ний имеется возможность открыть реабилитационные центры, в которые осужденные будут направляться до полугода до окончания срока лишения свободы, то есть будут переведены в исправительные центры для адаптации к жизни на свободе. При этом также можно отметить богатый опыт сотрудников учреждений минимальной безопасности по социальной помощи: трудоустройство, изучение личности, выявление склонностей к совершению уголовных правонарушений и т. д. Для проверки эффективности вновь созданных исправительных центров предлагается подготовить законопроект о внесении изменений и дополнений в законодательные акты, регулирующие деятельность вновь созданных учреждений, исполняющих наказание в виде ограничения свободы, и осужденных, проходящих там реабилитацию, и на базе учреждения минимальной безопасности ДУИС по Мангистауской области провести 2-летний эксперимент.

Несмотря на то, что данный вид учреждения имеет богатую историю, в системе остались нерешенными многие проблемы, касающиеся надзора и режима отбывания наказания. Многочисленные реформы и модернизации не решили основные проблемы в деятельности учреждений минимальной безопасности.

На основании анализа деятельности учреждений минимальной безопасности Республики Казахстан в период с 2014 по 2016 годы, результатов проведенного опроса практических работников учреждений минимальной безопасности, а также департамента УИС по Мангистауской области, нами установлено ряд основных проблем, которые требуют незамедлительного решения уже сегодня:

- организация надлежащего надзора за осужденными;
- организация воспитательного процесса с осужденными (осужденные основное время находятся вне учреждения, за исключением выходных и праздничных дней, сотрудники воспитательного режимного, отдела специального учета и другие службы остаются в учреждении по окончании рабочего дня);
- употребление осужденными наркотических (психотропных и др.) веществ, алкогольных напитков;
- проблемы трудоустройства осужденных;
- совершение осужденными уголовных правонарушений, преступлений, в том числе уклонений от отбывания наказания в виде лишения свободы, связанные с ними проблемы предотвра-

щения, выявления и раскрытия данных преступлений, а также организация и проведение розыскных мероприятий;

- ряд правовых пробелов, так или иначе способствующих появлению вышеуказанных проблем и требующих дополнений в уголовное, уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан;

- ряд правовых пробелов (коллизий) в уголовно-исполнительном законодательстве.

Автор вносит ряд предложений, которые частично или в полной мере помогут в разрешении выше нами обозначенных проблемных вопросов.

Для обеспечения законодательной поддержки администрациям учреждений минимальной безопасности при организации деятельности отделов и групп трудоустройства осужденных необходимо внести дополнения в пункт 2 статьи 18 УИК РК (Полномочия местных исполнительных органов) и изложить ее в следующей редакции: «Устанавливают квоты рабочих мест для лиц, состоящих на учете службы пробации и отбывающих наказание в учреждениях минимальной безопасности, а также лиц, освобожденных из учреждений». Так, согласно этой норме местные исполнительные органы могут установить рабочие места на проводимые ими конкурсы по очистке и благоустройству города и другие объемы, предоставляемые местными исполнительными органами. В модельном уголовно-исполнительном кодексе для стран СНГ предусмотрено частью 4 статьи 51, что органы местного самоуправления обязаны содействовать в трудовом и бытовом устройстве лиц, отбывающих наказание в виде ограничения свободы в колониях-поселениях [6].

В связи с тем, что в территориальных органах внутренних дел имеются специализированные подразделения, занимающиеся розыском, необходимо конкретизировать положения пункта 3 части 1 статьи 100 УИК РК (Оперативно-розыскная деятельность в учреждениях) и изложить ее в следующей редакции: «Организовывают первоначальные розыскные мероприятия по поиску и установлению осужденных, совершивших побег из учреждений, а также осужденных, уклоняющихся от отбывания наказания до объявления их в розыск по постановлению органа дознания или суда, а также оказывают дальнейшее содействие в розыске».

В практической деятельности учреждения минимальной безопасности установлена проблема предоставления права выезда осужденным за пределы населенного пункта в связи с прохождением планового и внепланового лечения, ненаправление которого может привести к тяжким последствиям. В связи с этим необходимо внести дополнительную часть в статью 113 УИК РК (Выезды за пределы учреждения), изложить ее в следующей редакции: «Осужденным, отбывающим наказание в учреждении минимальной безопасности, предоставляются выезды за пределы населенного пункта для прохождения планового и внепланового лечения, а также соответствующего обследования на срок соответствующего квоте уполномоченного органа в сфере здравоохранения». В данный момент такие выезды предоставляются согласно указанию уполномоченного органа в сфере уголовно-исполнительной деятельности, то есть Комитета УИС МВД РК, а также с согласия прокурора по надзору за деятельностью уголовно-исполнительной системы, в разрез действующего уголовно-исполнительного законодательства.

В части 2 статьи 118 УИК РК (Материальная ответственность) предусмотрено возмещение ущерба, причиненного государству, учреждению, дополнительные затраты, связанные с пресечением его побега, однако не указано о возмещении затрат на проведение розыска осужденного, совершившего уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы. В связи с этим необходимо внести в соответствующую часть дополнения и изложить ее в следующей редакции: «Осужденный должен возмещать ущерб, причиненный государству, учреждению, дополнительные затраты, связанные с пресечением его побега, розыска осужденного, совершившего уклонения от отбывания наказания в виде лишения свободы, а также его лечением в случае умышленного причинения вреда своему здоровью в случаях, предусмотренных подпунктом 2) части второй статьи 130 УИК РК».

Проблемным вопросом деятельности учреждения минимальной безопасности, связанным непосредственно с привлечением осужденного к дисциплинарной ответственности за совершения уголовного правонарушения, является ч. 1 ст. 68 УК РК освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением, согласно которой: «Лицо, совершившее уголовный проступок или

преступление небольшой или средней тяжести, не связанное с причинением смерти, подлежит освобождению от уголовной ответственности, если оно примирилось с потерпевшим, заявителем, в том числе в порядке медиации, и загладило причиненный вред». Согласно данной норме, даже если лицо является осужденным, отбывающим наказание в виде лишения свободы, независимо от вида исправительного учреждения, в частности учреждения минимальной безопасности, при соблюдении вышеуказанных условий он подлежит освобождению от уголовной ответственности.

Отсюда возникает проблема при определении наказания дисциплинарного характера или иного реагирования администрацией учреждения УИС. К примеру, осужденный совершенным уголовным правонарушением показал администрации учреждения свое недостаточное исправление, и это должно отразиться при определении степени поведения и изменении условий содержания в учреждении.

Таким образом, учитывая сложившуюся ситуацию в целях объективного и адекватного реагирования администрацией учреждения, достижения целей и задач уголовного, уголовно-исполнительного законодательства, необходимо внести дополнения в статью 96 УИК РК:

3.1. Осужденные, отбывающие наказание в учреждении минимальной безопасности, совершившие вновь уголовное правонарушение и освобожденные от уголовной ответственности по не реабилитирующим основаниям, в суд вносится представление о переводе из учреждения с признанием его третьей отрицательной степени поведения:

- в учреждение, вид которого был ранее определен судом;
- в которое они были направлены по приговору суда – в учреждение средней безопасности.

Абзац второй п. 3 ч. 4 ст. 95 УИК РК изложить в следующей редакции: третья отрицательная степень поведения – при признании злостным нарушителем установленного порядка отбывания наказания или совершения уголовного правонарушения и освобожденного от уголовной ответственности по не реабилитирующим основаниям.

В части 10 статьи 142 УИК РК (Учреждение минимальной безопасности) осужденные, совершившие преступления в соуча-

сти, отбывают наказания в разных учреждениях минимальной безопасности. Данная норма в практической деятельности не соблюдается и во многих областях осужденные за соучастие содержатся в одном учреждении. К примеру, в учреждении ГМ-172/8 ДУИС МВД РК по Мангистауской области по итогам анализа статистических данных в период с 2013 по 2017 год установлены многочисленные факты содержания в данном учреждении осужденных в соучастии. Более того, данная норма противоречит части 3 статьи 88 УИК РК (места исполнения наказания в виде лишения свободы). «Направление осужденного для отбывания наказания в учреждение соответствующего вида режима другой области допускается по решению уполномоченного органа уголовно-исполнительной системы в случаях: 1) отсутствия по месту жительства осужденного учреждения соответствующего вида; 2) превышения лимита мест отбывания наказания, предусмотренного частью второй статьи 115 УИК РК». В связи с этим предлагается исключить данную норму из УИК РК.

В части 1 статьи 143 УИК РК (Условия отбывания наказания в учреждениях минимальной безопасности) отмечено, что осужденные, отбывающие наказание в учреждениях минимальной безопасности, содержатся без охраны, но под контролем и надзором администрации учреждения, однако, в пункте 2 части 4, части 5, пункта 4 части 6 статьи 143 УИК РК с разрешения администрации учреждения им разрешается передвигаться без надзора в пределах границ территории, прилегающей к учреждению, если это необходимо по характеру выполняемой ими работы, в связи с обучением, для приобретения предметов первой необходимости, посещения бани или парикмахерской от одного до четырех раз в месяц в зависимости от условий содержания. Возникает проблема определения понятия «надзора». По сути, надзор должен осуществляться всегда, даже если осужденные находятся на рабочих объектах за пределами учреждения или проживают за пределами учреждения. В диспозиции статьи 427 УК РК при совершении осужденным уклонения от отбывания наказания в виде лишения свободы термин «надзор» составляет основополагающий специфический термин, определяющий, что осужденный совершил уклонение от отбывания наказания именно из учреждения минимальной безопасности.

В связи с указанными фактами возникает проблема квалификации преступления, так как диспозиция статьи гласит «невозвращение осужденного в места лишения свободы, которому разрешен кратковременный выезд за пределы исправительного учреждения (ст. 113 УИК РК), а равно осужденного, пользующегося правом передвижения без конвоя либо находящегося под надзором». Диспозицией статьи 427 УК РК не определено, что если осужденный самовольно покинул прилегающую территорию учреждения, где находился без надзора, с разрешения администрации учреждения согласно положениям статьи 143 УИК РК.

В связи с этим для устранения противоречий необходимо исключить из пункта 2 части 4, части 5, пункта 4 части 6 статьи 143 УИК слова «без надзора».

Также предлагается внести дополнения в статью 427 УК РК (Уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы в виде лишения свободы) примечание о том, что если осужденный совершил уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы, но добровольно возвратился в учреждение в установленный законодательством срок, если он не совершил иного нового уголовного правонарушения, то подлежит освобождению от уголовной ответственности. Вносимые предложения актуальны по принципу назначения наказания с учетом характера и степени общественной опасности. Исходя из санкций статьи 426 УК РК (Побег из мест лишения свободы), максимальный срок лишения свободы по части первой составляет три года, а по пункту первой части второй – до шести лет лишения свободы. За совершение уголовного правонарушения, предусмотренного статьей 427 УК РК, предусмотрено лишение свободы до двух лет, то есть преступление, предусмотренное данной статьей, представляет меньшую степень общественной опасности, однако законодатель предусмотрел за более тяжкое преступление возможность вернуться осужденному, совершившему побег, а осужденному, совершившему уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы, не предусмотрел такой возможности. Указанные предложения Министерством внутренних дел Республики Казахстан вносились на рассмотрение Отделу правоохранительной системы Администрации Президента Республики Казахстан (*№1-14-3-42/1490//52-14.111 от 12.06.2015года*).

Социологический опрос сотрудников учреждений минимальной безопасности, а также оперативных сотрудников УИС по поводу предлагаемых изменений показал, что данные изменения могли бы устранить проблемы розыска осужденных, так как большинство осужденных, совершивших уклонение от отбывания наказания, по их мнению, не имели цели совершить уклонение от отбывания наказания, причины невозвращения многих осужденных объяснялись решением семейно-бытовых проблем, употреблением алкоголя и другими причинами, связанными с человеческим фактором.

Вышеуказанные предложения во многом получены в результате опроса практических работников, изучения деятельности учреждений и анализа уголовно-исполнительного законодательства, регламентирующего деятельность учреждений минимальной безопасности, были обсуждены на семинаре, проведенного на базе учреждения минимальной безопасности, и получили положительные отклики.

Выводы. Таким образом, предлагаемые автором новшества прошли успешную апробацию в учреждениях минимальной безопасности, стали результатами диссертационного исследования по данной тематике и требуют скорого решения обозначенных автором проблем, которые будут способствовать искоренению некоторых коллизий в уголовном, уголовно-исполнительном законодательстве страны.

По всем видам уголовных правонарушений, совершенных по неосторожности с отбыванием наказания в виде лишения свободы в учреждениях минимальной безопасности, необходимо произвести гуманизацию данных статей и изменений санкций на ограничение свободы.

Список использованных источников

1. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 № 234-V ЗПК. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/search/docs/fulltext>.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 № 226-V ЗПК. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/search/docs/fulltext>.
3. Кузнецов Ф. Т., Подымов П. Е., Шмаров И. В. Эффективность деятельности исправительно-трудовых учреждений. Москва, 1988. С. 153.
4. Чукмаитов Д. С. Теоретические основы системы исполнения наказаний по законодательству Республики Казахстан. Алматы, 1999. С. 78.
5. Анализ практики применения норм нового Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан. Письмо Министрст-

ва внутренних дел Республики Казахстан в Отдел правоохранительной системы Администрации Президента Республики Казахстан №1-14-3-42/1490/52-14.111 от 12.06.2015 года.

6. Слепцов И. В. Сборник международных документов. Кустанай: Академия КУИС МВД РК, 2012.

Чутабеков Г. З.

**ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ В КРИМІНАЛЬНОМУ,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ
РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН, ЩО СТОСУЮТЬСЯ
ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ МІНІМАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ,
ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

У статті розкрито особливості відбування покарання в установах мінімальної безпеки (колонія-поселення) кримінально-виконавчої системи країни, проблеми та шляхи їх вирішення шляхом внесення змін і доповнень до чинного законодавства держави, надано плани з модернізації та перспективам розвитку цього інституту.

Ключові слова: *установа мінімальної безпеки, проблеми, пер-спективи розвитку.*

Chutabekov H. Z.

**CONCERNING SOME PROBLEMS OF CRIMINAL,
CRIMINAL AND EXECUTIVE LEGISLATION OF
KAZAKHSTAN, WHICH RELATE TO BODIES WITH
MINIMUM SAFETY ACTIVITY, WAYS OF THEIR SOLVING**

The peculiarities of serving a sentence in facilities with minimum safety (colony-settlement) of state's Criminal and Executive System, the problems and ways of their solving by making changes and additions into state's current legislation are revealed in the article. Plans of modernization and perspectives of this institution development are given.

The mentioned proposals were largely obtained through a survey of practitioners, studying the activities of institutions and analyzing the penal executive legislation which governs the institutions of minimal security activity, were discussed at a seminar held on the basis of the Institution of minimum security and received positive responses.

Thus, the innovations proposed by the author have been successfully tested in the institutions of minimal security, have become the results of a dissertation study on this topic and require the prompt resolution of problems identified by the author that will contribute to the elimination of some conflicts in criminal, criminal and executive legislation of the country.

For all types of criminal offenses committed with negligence with serving a sentence in the form of deprivation of liberty in institutions of minimal security, it is necessary to elucidate the humanization of these articles and the changes in sanctions to restrict freedom.

Key words: *facility with minimum safety, problems, perspectives of development, Criminal and Executive System, current legislation.*

III. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 340.0 (09)

Ivankov I.V.

Ph.D. in Law, Associate Professor, Senior Researcher
of Scientific-Research Center, concerning issues of bodies and authorities
of the State Criminal and Executive Service of Ukraine activity,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv

THE CURRENT STATE OF PROBATION SERVICE IN UKRAINE AND PERSPECTIVES FOR ITS DEVELOPMENT

The article analyzes the main directions of the probation service in Ukraine. Based on the recommendations of international standards, the importance of introducing probation as a type of criminal punishment alternative to deprivation of liberty is justified. Taking into account international experience, the need for the probation service to be fully implemented in the postpenitentiary function is proved.

The probation service should have access to prisoners in prison in order to help them prepare for their release and to plan their future control in order to carry out constant monitoring and continuing educational work maintained during imprisonment. Control after release from imprisonment should be aimed at solving the problems of convicts, such as employment, place of residence, education, and ensuring their release conditions, in order to reduce the risk of commission of a new crime and the task of significant damage.

Thus, recognizing the urgency and importance of adopting the Law on Probation, on the basis of the study of the content of international standards in the field of probation and world's experience in the implementation of criminal penalties, we should note that the list of probation types should be supplemented by probation as a type of criminal supervision and post-penitentiary probation.

Key words: *Tokyo rules, probation, alternatives to imprisonment, probation service functions, international standards.*

Target setting. According to the content of Articles 8, 9, 10, 11 of the Law of Ukraine [1] "On Probation", the legislator determines equal types of Probation in Ukraine (*italics is mine – I.I.*). This is, firstly, Judicial Probation, that is, providing the court with formalized information characterizing the accused, in order the court to make decision on the extent of his responsibility.

Secondly, it is Supervisory Probation, that is, the implementation of supervisory and socially-oriented measures for convicts sentenced

in the form of deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities, public works, correctional works, persons punished in the form of restraint of liberty or imprisonment for a certain period of time replaced by punishment in the form of public works or corrective labor, persons released from serving sentences with probation, released from serving sentences pregnant women and women who have children under the age of three, and also convicts' to imprisonment sending to serve a sentence to correctional centers.

Thirdly, this is Penitentiary Probation, that is, the preparation of persons serving sentences in the form of restriction of freedom or imprisonment for a certain period, until their release for the purpose of such persons' labor and domestic placement after their dismissal according to chosen by them place of residence.

Thus, according to the Law, the content of probation in Ukraine is limited with Pre-Trial, Supervisory and Penitentiary Probation.

The purpose of the article is to explore the content of Probation and to determine how much it meets international standards in the field of Probation and world experience in enforcement of criminal penalties.

Actual scientific researches and issues analysis. Resolution 45/110 of the United Nations General Assembly of 14 December 1990 "On Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures" (Tokyo Rules) [2] defines the purpose of developing measures that do not related to imprisonment within national legal systems, reduction of imprisonment and rationalization of criminal justice policies, taking into account the need to ensure human rights, social justice requirements and the offenders' needs concerning returning to normal life in society.

The Tokyo Rules provide that judicial authority, which has the following list of measures not related to imprisonment, must, when making its decision, take into account: 1) offender's needs concerning his returning to normal life; 2) the interests of the protection of society; 3) victim's interests, which, if it is necessary, should be consulted.

Separately, the Tokyo Rules determine the need for a wide range of alternative measures to be applied after sentencing for the purpose of abandoning imprisonment and assisting offenders for their quick return to normal life in society.

Thus, although the Tokyo Rules do not use the term "Probation", they determine the need of creating the institution of special measures, alternative to imprisonment, as well as special measures of post-penitentiary influence.

More details about the need of using such measures are contained in the European Rules of Probation (Recommendation CM/Rec(2010) 1 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Probation Rules adopted by the Committee of Ministers on January 20, 2010 at the 105th meeting of the Ministers of Deputies) [3]. So, the European Rules of Probation are guiding for creation and effective functioning of the Probation Service.

The statement of basic materials. According to the European Rules, the Probation refers to the process of punishments and measures in the society imposed by the law and appointed to the offender and includes a wide range of actions and educational measures, such as supervision, control and assistance, the purpose of which is to involve the convict in public life, as well as ensuring public safety.

The Law of Ukraine "On Probation" unjustifiably restricts this notion by defining the Probation as "a system of supervisory and social-policy measures that are used by the court and in accordance with the law to the convicts, the execution of certain types of criminal punishment, not related to imprisonment, and the provision of a court information characterizing the accused ", which leads to the restriction of Probation components".

Ukrainian scientist - researcher of the problems of using Probation Dmytro Yahunov warns that in Ukraine, when introducing the National Service of Probation, one should not: "ignore the world experience of the conceptual substantiation of probation activities"; use only "formal aspects" to justify its activities; "to consider obsolete Soviet mechanisms of the implementation of non-prison sentences as an analogue of mechanisms for working with convicts in the process of non-prison sentences" [10, p. 224].

Consequently, the study of the current experience of the functioning of Probation Services or their analogues in European countries and the USA [4-9, 11] suggests the following.

Firstly, in most European countries and the United States, Probation is also used as a criminal offense - one of the most popular types of punishment, alternative to deprivation of liberty, which may be an independ-

ent form of punishment, or with additions. For example, in Sweden, Probation may be combined with community-based useful work, a special treatment program, electronic monitoring, etc. [4, p. 198].

Secondly, it should be understood that in Europe and the United States the concept of social adaptation (aftercare), which is understood as the process of providing constructive, planned assistance to a convicted person for integration into society after being released from detention under supervision and with his voluntary consent [3] is widely used. Consequently, social adaptation, that is, the exercise of supervision after the early release from punishment in the form of imprisonment, acts as a post-penitentiary function of Probation. However, according to Rule 62 of the European Rules of Probation, after making by the convict of post-penitentiary duties, the Probation Service, if it is provided by law, may continue, with former prisoners' consent, to extend their assistance to a law-abiding lifestyle.

It should be emphasized that the European Rules of Probation differentiate this term from the term "resettlement", which means the statutory control of the conduct of any person released from serving a sentence of imprisonment. Rules 59-61 state that "if the Probation Service carries out the function of controlling the convicted persons after being released from imprisonment, it must work in conjunction with prison administration, the convicts, their families and the public in order to prepare the convicted person to liberation and adaptation in society. They should establish contacts with the relevant prison services in order to assist in prisoners' domestic and labor adaptation after their release. The Probation Service should have access to prisoners in prison in order to help them to prepare for their release and to plan their subsequent control in order to carry out continuous monitoring and educational work maintained during imprisonment. Control after release from imprisonment should be aimed at solving the problems of convicts, such as employment, place of residence, education, and ensuring that they fulfill the conditions of their release, in order to reduce the risk to commit a new crime and to make significant damage. "

Conclusions. Thus, recognizing the urgency and importance of adopting the Law on Probation, on the basis of studying the content of international standards in the field of Probation and world experience in the implementation of criminal penalties, we should note that

the list of probation types should be supplemented by Probation as a type of criminal supervision and Post-Penitentiary Probation.

References

1. Pro probatsiiu [On Probation]: Zakon vid [Law dated] 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (accessed: 30.07.2017) (in Ukrainian).

2. Minimalnyye standartnyye pravila Organizatsii Obyedinennykh Natsiy v otnoshenii mer, ne svyazannykh s tiuremnym zakliucheniyem [Tokiyiskiye pravila] [United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures] [The Tokyo Rules]: Mizhnarodnyi dokument vid [An international document dated] 14.12.1990. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_907 (accessed: 30.07.2017) (in Russian).

3. Rekomendatsiia CM/Rec(2010)1 Komitetu Ministriv derzhavamchlenam pro Pravyla Rady Yevropy pro probatsiiu [Recommendation CM / Rec (2010) 1 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Guidelines on Probation]: Mizhnarodnyi dokument vid [International document dated] 20.01.2010. URL: http://kvs.gov.ua/rekomendacia_2010.pdf (accessed: 30.07.2017) (in Ukrainian).

4. Obzor zakonodatelstva skandinavskikh i baltiyskikh stran po sluzhbe probatsii (ugolovnomu nadzoru). Seriya «Prava cheloveka» [Review of the legislation of the Scandinavian and Baltic countries on Probation Service (criminal supervision). Series "Human Rights"]. SPb. Sostavitel: Sankt-Peterburgskaya obshchestvennaya pravozashchitnaya organizatsiya «Grazhdanskiy kontrol», 2005. 243 s. (in Russian).

5. Deyvis Kit, Bernkhardt Endriu. Rabota s pravonarushiteliami v obshchestve [Work with offenders in society]. Sostavitel: obshchestvennaya pravozashchitnaya organizatsiya «Grazhdanskiy kontrol», Sankt-Peterburg, 2012. 153 s. (in Russian).

6. Zubarev S.M. Organizatsiya ispolneniya ugolovnykh nakazaniy bez izoliatsii osuzhdennogo ot obshchestva v zarubezhnykh stranakh [Organization of execution of criminal penalties without isolation of the convict from society in foreign countries]. Vestnik VIPE FSIN Rossii: prestupleniye, nakazaniye, ispravleniye. Vypusk № 11. 2010. S. 66-69. (in Russian).

7. Makovskiy V.S. K voprosu o zarubezhnom opyte ispolneniya nakazaniy, ne svyazannykh s izoliatsiyey ot obshchestva [On the issue of foreign experience of execution of punishments, not related to isolation from society]: Statya ot [Article dated] 24.04.2015. URL: <http://xn----7sbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/1670> (accessed: 30.07.2017). (in Russian).

8. Tigges Leo. Probatsiya v Yevrope [Probation in Europe]. Prezentatsiya ot [Presentation dated] 02.12.2011. URL: <http://www.cep->

probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Presentation-CEP-Leo-Tiggess-Dec2011-Rus.pdf (accessed: 30.07.2017). (in Russian).

9. Yahunov D.V. Yevropeiski pravyla probatsii yak standart upravlinnia sluzhbamy probatsii u krainakh-chlenakh Rady Yevropy: filosofii, struktura, spriamovanist. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia [European rules on Probation as a standard for administering Probation Services in member states of the Council of Europe: philosophy, structure, orientation. Actual problems of public administration]: Zb nauk. pr. ORIDU. Vyp. 2 (50). Odesa, 2012. S.125-129. (in Ukrainian).

10. Yahunov D.V. Yakii buty probatsii XX stolittia? (Vplyv hlobalizatsii nykh protsesiv na suchasni penalni polityku ta praktyku). Aktualni problemy yevropeiskoi intehratsii [What should be the Probation of the 21st century? (Influence of globalization processes on contemporary policy and practice). Current issues of European integration]. Zbirnyk naukovykh prats z pytan yevropeiskoi intehratsii ta prava. Vypusk piatyi. Za red. D.V. Yahunova. Odesa: Feniks, 2009. S.222-229. (in Ukrainian).

11. Utkin V. S. Yevropeyskiye pravila o probatsii i problemy ikh realizatsii [The European rules on Probation and the problems of their implementation]. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Pravo. Vypusk № 1 (3). 2012. S. 342-351. (in Russian).

Іваньков І. В.

СУЧАСНИЙ СТАН СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано основні напрямки діяльності служби пробациї в Україні. На підставі рекомендацій міжнародних стандартів обґрунтовано важливість запровадження пробациї як виду кримінального покарання, альтернативного позбавленню волі. З урахуванням міжнародного досвіду доведено необхідність виконання службою пробациї в повному обсязі поступенітенціарної функції.

Ключові слова: *Токійські правила, пробация, альтернативи позбавлення волі, функції служби пробациї.*

Іваньков И. В.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СЛУЖБЫ ПРОБАЦИИ В УКРАИНЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ

В статье проанализированы основные направления деятельности службы пробации в Украине. На основании рекомендаций международных стандартов обоснована важность введения пробации как вида уголовного наказания, альтернативного лишения свободы. С учетом международного опыта доказана необходимость выполнения службой пробации в полном объеме поступенитенциарной функции.

Ключевые слова: *Токійские правила, пробация, альтернативы лишения свободы, функции службы пробации.*

УДК 343.851.3

Остапчук Л. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ШТРАФУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано основні проблеми Кримінального кодексу України (2001 р.) в аспекті вдосконалення практики застосування покарання у виді штрафу. Вивчено низку судових справ щодо застосування покарання у виді штрафу до осіб, винних у вчиненні злочинів невеликої тяжкості. Аргументовано необхідність призначення покарання у виді штрафу з урахуванням тяжкості вчиненого злочину, майнового становища засудженого та його сім'ї, а також суми заробітної плати або іншого доходу засудженого.

Ключові слова: штраф, уповноважений орган пробації, сукупність вироків, сукупність злочинів, судова практика.

Постановка проблеми. Останніми роками кримінально-правова політика в Україні орієнтована на більш гуманне ставлення до осіб, визнаних судом винними у вчиненні злочинів. Свідченням цього стала ратифікація Україною низки міжнародних документів, спрямованих на розширення заходів альтернативних позбавленню волі, одним з яких є штраф.

В умовах реформування кримінально-виконавчої системи, що було розпочато з проголошенням незалежності України й триває дотепер, підвищується актуальність проведення комплексного дослідження проблемних аспектів застосування та виконання покарання у виді штрафу в Україні.

Мета статті. Поповнення наукових знань у сфері правової регламентації застосування та виконання покарання у виді штрафу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі дослідженням покарання у виді штрафу займалися такі вчені, як: Багрій-Шахматов Л. В., Бажанов М. І., Гальперін І. М., Козирева В. П., Міхлін А. С., Сташис В. В. та ін. Однак значна кількість невирішених питань залишилась поза увагою зазначених науковців.

Виклад основного матеріалу. Дослідження правових джерел, у яких закріплюється порядок застосування покарання у ви-

ді штрафу, варто розпочати з розгляду Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Так, відповідно до ст. 65 КК України суд повинен призначити покарання як у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, так і відповідно до положень Загальної частини КК та з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Нормою Загальної частини КК України, що визначає поняття та правила застосування цього виду покарання, є ст. 53, згідно з якою штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК, з урахуванням положень частини другої цієї статті. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від 30 до 50 000 н.м.д.г., якщо статтями Особливої частини КК не передбачено вищого розміру штрафу. Положення ч. 5 цієї статті, що регулюють порядок заміни несплаченої суми штрафу покаранням іншого виду, розраховують таку заміну, виходячи з неоподатковуваного мінімуму доходів громадян. Тобто кримінальний закон сформульовано однозначно, він чітко і послідовно вказує на єдиний вимір розміру покарання у виді штрафу – неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Згідно з «Перехідними положеннями» Податкового кодексу (п. 5 підрозділу 1 розділу XX), якщо норми інших законів містять посилення на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 грн, крім норм адміністративного та кримінального законодавства у частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної п. 169.1.1, п. 169.1 ст. 169 розділу IV цього кодексу для відповідного року. Отже, наявне неоднакове застосування однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом про кримінальну відповідальність, зумовлює на практиці ухвалення різних за змістом судових рішень. Відповідно, під час призначення покарання у виді штрафу у розмірі, передбаченому санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК,

цей розмір визначається у певній кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, установленого законодавством на час постановлення вироку, з визначенням його у грошовій сумі, здійснивши перерахування розміру у гривнях, виходячи з вимог закону щодо визначення суми одного неоподатковуваного мінімуму доходів громадян.

Також під час вирішення питання про призначення покарання за сукупністю злочинів відповідно до положень ст. 70 КК суд, беручи до уваги вимоги статей 65–69, 103 КК, повинен призначити покарання окремо за кожний зі злочинів, що утворюють сукупність, а потім визначити остаточне покарання або шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим, або шляхом повного чи часткового складання призначених за окремі злочини покарань. Зазначений порядок стосується як основних, так і додаткових видів покарань. Зауважимо, що покарання у виді штрафу і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначені як основні, складанню з іншими видами покарань не підлягають. Призначені за злочини, що входять у сукупність, додаткові покарання різних видів приєднуються до остаточного призначеного основного покарання і виконуються самостійно (ч. 4 ст. 72 КК). Зі змісту закону вбачається, що призначення покарання за сукупністю злочинів проходить дві стадії: 1) суд призначає покарання окремо за кожен злочин; 2) суд призначає остаточне покарання за їх сукупністю. Іноді у справі встановлено, що винний вчинив новий злочин у період відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК). За таких обставин спочатку призначається покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК), а потім за сукупністю вироків (ст. 71 КК). Відповідно існують непоодинокі випадки порушення визначених законом правил призначення покарання. Так, вироком Луцького міськрайонного суду від 1 жовтня 2012 р. С. (раніше засуджений вироком цього ж суду від 15 жовтня 2009 р. за злочини, передбачені ч. 1 ст. 204, ч. 3 ст. 204, ч. 2 ст. 216, ст. 75 КК, – до п'яти років позбавлення волі з конфіскацією товарів, промаркованих підробленими марками, з випробувальним строком на три роки), за злочини, передбачені ч. 3 ст. 204 КК, призначено покарання – шість років позбавлення волі з вилученням та знищенням вироблених товарів і конфіскацією обладнання для їх виготовлення;

ч. 2 ст. 216 КК – штраф у розмірі 51 тис. грн з конфіскацією промаркованих підробленими марками товарів [1]. При цьому без призначення покарання за сукупністю злочинів відповідно до ст. 70 КК суд відразу на підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків шляхом приєднання до покарання, призначеного за ч. 3 ст. 204 КК, за цим вироком приєднав частину невідбутого покарання у виді шести місяців позбавлення волі за вироком від 15 жовтня 2009 р. та остаточно визначив покарання у виді шести років шести місяців позбавлення волі з вилученням і знищенням вироблених товарів та з конфіскацією обладнання для її виготовлення. Відповідно до ч. 3 ст. 72 КК основне покарання у виді штрафу суд постановив виконувати самостійно. Зазначений вирок щодо С. ухвалою Апеляційного суду Волинської обл. від 7 грудня 2012 р. скасовано лише на підставі неповноти судового слідства. Повертаючи справу на новий судовий розгляд, колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду не звернула уваги на те, що покарання С. обрано з порушенням вимог статей 70, 71 КК. Відповідно до ст. 33 КК сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено. Так, вироком Локачинського районного суду Волинської обл. від 29 травня 2012 р. Б. за вчинення двох тотожних злочинів, що кваліфікуються за одним і тим же законом, двічі за ч. 1 ст. 204 КК призначено покарання у виді штрафу розміром 17 тис. грн. На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів шляхом часткового складання призначених покарань остаточно призначено штраф у розмірі 20 тис. грн з конфіскацією незаконно виготовленої продукції. Апеляційний суд Волинської обл. виправив помилку суду першої інстанції шляхом зміни вироку, визнавши зайвою додаткову кваліфікацію за ч. 1 ст. 204 КК, і призначив Б. покарання у виді штрафу в розмірі 17 тис. грн. З вироку також виключено застосування до засудженої ч. 1 ст. 70 КК. Вироком Жовтневого районного суду Миколаївської обл. від 11 грудня 2012 р. Л. за злочин, передбачений ч. 3 ст. 212 КК, призначено покарання у виді штрафу розміром 2 млн 974 тис. 364 грн 45 коп. з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на два

роки, з конфіскацією всього належного майна; за ч. 1 ст. 366 КК – покарання у виді обмеження волі строком на один рік шість місяців з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на один рік шість місяців; за ч. 3 ст. 358 КК – у виді обмеження волі строком на один рік шість місяців [1]. На підставі ч. 1 ст. 70 КК шляхом часткового складання покарань остаточно призначено покарання у виді штрафу в сумі 2 млн 974 тис. 364 грн 45 коп. з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на три роки, з конфіскацією всього належного їй майна та обмеженням волі строком на два роки. На підставі ст. 75 КК Л. звільнено від відбування призначеного їй покарання у виді обмеження волі з випробуванням на два роки, з покладанням на неї обов'язків відповідно до пунктів 2, 3, 4 ст. 76 КК. Судом також постановлено стягнути із засудженої на користь держави матеріальну шкоду. Вносячи зміни у зазначений вирок Жовтневого районного суду, колегія суддів судової палати в кримінальних справах Апеляційного суду Миколаївської обл. вказала, що суд неправильно застосував кримінальний закон (статті 70, 75 КК), призначивши остаточно покарання за сукупністю злочинів і подальшого звільнення Л. від основного покарання у виді обмеження волі з випробувальним строком, а також порушив вимоги ч. 3 ст. 5 КК, оскільки застосував усі положення нового закону – як ті, що пом'якшують, так і ті, що посилюють кримінальну відповідальність, а тому неправильно визначив розмір штрафу за ч. 3 ст. 212 КК у редакції Закону, який набрав законної сили 17 січня 2012 р. З огляду на це ухвалою Апеляційного суду Миколаївської обл. від 5 березня 2013 р. вирок щодо Л. змінено в частині призначення покарання і постановлено вважати її засудженою за ч. 3 ст. 212 КК до покарання у виді штрафу в розмірі 17 тис. грн з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на два роки; за ч. 1 ст. 366 КК – до одного року шести місяців обмеження волі з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на один рік шість місяців; за ч. 3 ст. 358 КК – до одного року п'яти місяців обмеження волі. На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 212,

ч. 1 ст. 366 КК, ч. 3 ст. 358 КК, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим Л. постановлено вважати засудженою до одного року шести місяців обмеження волі з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на два роки зі звільненням на підставі ст. 75 КК від відбування призначеного їй основного покарання у виді обмеження волі з випробуванням на два роки, з покладанням на неї обов'язків відповідно до пунктів 2, 3, 4 ст. 76 КК [1].

Ось ще один приклад одночасного призначення майнових покарань, наведений авторами узагальнення Апеляційного суду Полтавської обл. Вироком Крюківського районного суду м. Кременчук Полтавської обл. від 1 березня 2012 р. П. за злочини, передбачені ч. 3 ст. 212, ч. 1 ст. 366 КК, на підставі ч. 1 ст. 70 КК призначено остаточне покарання у виді штрафу в сумі 340 тис. грн з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з обчисленням і нарахуванням податків, на строк три роки, з конфіскацією усього належного йому майна. Ухвалою Апеляційного суду Полтавської обл. від 19 червня 2012 р. вирок залишено без змін. Проблема одночасного призначення декількох видів майнових покарань є не новою і для науки кримінального права. Отже, на нашу думку, за один злочин не може бути встановлено більш ніж одне майнове покарання, оскільки це неминуче призведе до неможливості виконання вироку. Відповідно до вимог чинного законодавства у разі вчинення засудженим протягом випробувального строку нового злочину суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими статтями 71, 72 КК.

Також, виходячи з положень ч. 2 ст. 75 КК та змісту ч. 3 ст. 78 КК, у разі вчинення особою під час випробувального строку нового злочину суди мають розцінювати це як порушення умов застосування ст. 75 КК про звільнення від відбування покарання з випробуванням і призначити покарання за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК. У таких випадках повторне звільнення від відбування покарання з випробуванням є неприпустимим. У разі засудження особи за злочин, вчинений в період випробувального строку за попереднім вироком, визначеним у порядку статей 75, 79, 104 КК, та призначення покарання, яке згідно з ч. 3 ст. 72 КК за сукупністю вироків складанню з іншими

видами покарань не підлягає, суд, незважаючи на це, має застосувати вимоги ст. 71 КК і визначити за сукупністю вироків таке остаточне покарання, яке має бути більшим як від покарання, призначеного за новий злочин, так і від невідбутої частини покарання за попереднім вирокком. У такому випадку суд визначає остаточне покарання у виді сукупності невідбутої частини покарання за попереднім вирокком та покарання за новим вирокком, ухваливши рішення про їх самостійне виконання. Пленум Верховного Суду України у п. 26 Постанови № 7 роз'яснив, що коли особа була засуджена до позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 104 КК) або була звільнена від відбування позбавлення волі умовно-достроково (статті 81, 107 КК) і в період випробувального строку або строку умовно-дострокового звільнення вчинила новий злочин, суд зобов'язаний визначити остаточне покарання у виді позбавлення волі й тоді, коли останнім за часом вирокком призначаються більш м'які види покарання. Апеляційний суд Рівненської обл. в узагальненні навів приклад, який свідчить про помилки, що допускають суди з цих питань. Наприклад, Особа, раніше засуджена за злочин, передбачений ч. 3 ст. 185 КК, до позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК, в період випробувального строку знову вчинила корисливий злочин. Суд Костопільського району Рівненської обл. вирокком від 18 травня 2012 р. Особі за злочин, передбачений ч. 2 ст. 185 КК, призначив покарання із застосуванням ст. 69 КК у виді штрафу в розмірі 595 грн і не визначив остаточне покарання за сукупністю вироків, у тому числі не призначивши покарання у виді реального позбавлення волі. Такі приклади порушення вимог ст. 75 КК, обов'язковою умовою якої є невчинення засудженим протягом випробувального строку нового злочину і виконання покладених на нього обов'язків, є непооднокими у судовій практиці місцевих судів Рівненської обл. При цьому суди, посилаючись на ч. 3 ст. 72 КК, помилково визнають, що в разі вчинення особою нового злочину під час випробувального строку і призначення за новий злочин покарання у виді штрафу, покарання за попереднім вирокком і нове покарання складанню не підлягають і виконуються самостійно, а тому ст. 71 КК не застосовується і попереднє покарання у виді позбавлення чи об-

меження волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням не може замінюватись на реальне позбавлення чи обмеження волі. Слід зауважити, що відповідно до ч. 2 ст. 70 КК у разі складання покарань остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається в межах, встановлених санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК, що передбачає більш суворе покарання. При цьому суд визначає, яке з покарань, призначених за окремі злочини, є більш суворим, виходячи з його виду, – якщо покарання різних видів, чи з його розміру, – якщо покарання одного виду.

Висновки. Отже, покарання у виді штрафу є майновим видом покарання, каральний вплив якого спрямований на фінансові інтереси засудженого. Штраф є покаранням, де застосування засобів виправлення виключається, саме з цієї причини призначення штрафу має визначатися, у першу чергу, не категорією вчиненого злочину, а ступенем кримінальної ураженості особи, яка його вчинила. Відповідно обсяг карального впливу покарання у виді штрафу безпосередньо пов'язаний з його розміром.

Список використаних джерел

1. Аналіз судової практики щодо виконання покарання у виді штрафу. *Вісник Верховного Суду України*. Київ. 2015. № 6 (178). С. 13–22.
2. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. Мельника М. І., Хавронюка М. І. Київ: Каннон, А.С.К., 2003. 1104 с.
3. Кримінально-виконавче право України: підручник / Джужа О. М., Богатирьов І. Г., Колб О. Г. та ін.; за заг. ред. проф. Джужи О. М. Київ: Атіка, 2010. 752 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: Закон України від 07.09.2016 № 1492-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 43. Ст. 736.

Остапчук Л. Г.

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ШТРАФА В УКРАИНЕ

В статье проанализированы основные проблемы Уголовного кодекса Украины (2001 г.) в аспекте усовершенствования практики применения наказания в виде штрафа. Изучено ряд судебных дел по применению наказания в виде штрафа относительно лиц, виновных в совершении преступлений небольшой тяжести. Аргументирована необходимость назначения наказания в виде штрафа с учетом тяжести совершенного преступления, имущественного

положения осужденного и его семьи, а также суммы заработной платы или иного дохода осужденного.

Ключевые слова: штраф, уполномоченный орган пробации, совокупность приговоров, совокупность преступлений, судебная практика.

Ostapchuk L. H.

PROBLEMATIC ASPECTS OF PUNISHMENT IN FORM OF PENALTY EXECUTION IN UKRAINE

Main problems of Criminal Code of Ukraine (2001) in the aspect of improving practice of punishment in form of penalty application are analyzed. Series of lawsuits, concerning application of punishment in form of penalty towards persons, who are guilty in crimes of minor gravity, are examined. The necessity of award of punishment in form of penalty, according to the severity of committed crime, convict and his family's financial position and the sum of convict's salary or the other income, is grounded.

Thus, the punishment in the form of a fine is a property type of punishment which punitive influence is directed at the financial interests of the convicted person. Fine is a punishment where the usage of remedies is excluded, precisely for this reason the purpose of the fine must be determined, first of all, not by the category of committed crime, but by the degree of the person's who committed it, criminal damage. Accordingly, the amount of punitive effects of punishment in form of fines is directly related to its size.

Key words: penalty, authorized probation body, complex of judgements, complex of crimes, judicial opinion.

УДК 343.8

Дем'яненко Ю. О.,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів;

Олефір Л. І.,

викладач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів;

Михайлова Т. С.,

курсант 132 навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНОГО СУПРОВОДУ В СИСТЕМУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті викладено результати дослідження зарубіжного досвіду підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі. На основі використаних джерел розкрито поняття «пенітенціарна пробація», охарактеризовані основні функції і завдання органу пробації, а саме: вирішення питань, які вини-

кають під час підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі; надання засудженим психокорекційних програм; допомога засудженим у поновленні зв'язків з родиною. Висвітлено процес підготовки до звільнення з місць позбавлення волі засуджених у Франції. Наголошено на необхідності дотримання європейських стандартів для виправлення та ресоціалізації засуджених.

Ключові слова: пробація, допомога засудженому, виправлення, ресоціалізація, постпенітенціарний супровід.

Постановка проблеми. На шляху інтеграції України до Європейської спільноти одним з пріоритетних завдань держави є забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, визначених Конституцією України.

Метою статті є теоретичний аналіз впровадження постпенітенціарного супроводу засуджених та розгляд можливостей і перспектив впровадження відповідної практики в систему пробації України.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоритичним підґрунтям статті стали праці відомих як вітчизняних, так і зарубіжних учених, які приділяли багато уваги питанням підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі: Богатирьов І. Г., Джужа О. М., Зубков А. І., Жук О. М., Філімонов О. В., Яковець І. С., Яровий А. О.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років Україна діє у напрямі вдосконалення законодавства, зокрема, щодо приведення його у відповідність із законодавством країн континентальної Європи, що передбачає наближення українського суспільства до європейських стандартів життя.

Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу кримінально-виконавче законодавство складається як з національного законодавства, так і з міжнародних документів, які ратифіковані Верховною Радою України. У разі ратифікації міжнародного документа він набуває законодавчої сили. Проте не всі міжнародні документи потребують ратифікації. Деякі міжнародні документи мають рекомендаційний характер та встановлюють мінімальні стандарти стосовно захисту прав людини в певній галузі юриспруденції. Сьогодні основними міжнародними документами в галузі захисту прав ув'язнених є Європейські в'язничні правила, розроблені Радою Європи, та Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, ухвалені Радою Організації Об'єднаних Націй. Слід зазначити, що в цих документах приділяється особ-

лива увага збереженню, відновленню та встановленню соціальних зв'язків засуджених із зовнішнім світом, які повинні позитивно впливати на формування правослухняної поведінки засуджених та сприяти їх швидкій ресоціалізації.

Поряд з цим напрямом велика увага приділяється діяльності установ виконання покарань з виправлення та ресоціалізації засуджених щодо надання допомоги в побутовому та трудовому влаштуванні. Як зазначає в своєму монографічному дослідженні Яковець І. С., саме вищезазначені недоліки є головною причиною вчинення злочинів особами, які відбули покарання. До таких же висновків у своїх працях дійшли Боднар І. В., Іваньков О. І., Кревсун О. М., Царюк С. В.

Актуальність цієї теми зумовлена існуючими недоліками в процесі виправлення та ресоціалізації засуджених, неналежна діяльність у сфері надання допомоги в трудовому та побутовому влаштуванні.

З метою подолання зазначених причин протиправної поведінки осіб, які відбули покарання, законодавець у 2015 році ухвалює Закон «Про пробацію». Згідно з цим Законом кримінально-виконавча інспекція реорганізується в орган пробації та наділяється додатковими функціями.

Досліджуючи зазначений інститут, вважаємо за необхідне більш детально визначити функції, які законодавець покладає на орган пробації. Згідно із Законом України «Про пробацію» вони поділяються за видами пробації. Відповідно до статті 8 цього закону вказано, що видами пробації є досудова пробація; наглядова пробація; пенітенціарна пробація. Саме на пенітенціарну пробацію покладається функція підготовки до звільнення засуджених з місць позбавлення волі.

Пенітенціарна пробація – це підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання [3]. Слід зазначити, що це питання регулюється не тільки Законом України «Про пробацію», а й Кримінально-виконавчим кодексом, у якому в статті 156 зазначено, що уповноважений орган з питань пробації разом з адміністрацією установи виконання покарань не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку пока-

рання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк організовує здійснення заходів щодо сприяння засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони здоров'я (за потреби), працевлаштуванні після звільнення працездатних осіб [1]. Також необхідно наголосити, що цьому питанню приділяється увага і Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк».

На перший погляд може скластися враження про належне законодавче закріплення цього виду діяльності. Проте, як свідчать статистичні дані повторного вчинення злочинів після відбування покарання, дослідження вітчизняних науковців, а також аналіз проведеного нами опитування практичних працівників органів пробації, на практиці виникає низка проблемних питань, які потребують законодавчого вирішення.

Досліджуючи питання щодо розвитку інституту пробації, слід звернути увагу на точку зору Вовка В. М., який зазначає, що одним з актуальних питань у діяльності органу пробації в сучасних умовах є вирішення питань, пов'язаних із задоволенням першочергових, базових потреб звільнених, а також потреб у безпеці (їжа, одяг, житло, захищеність тощо) для забезпечення основних умов життєдіяльності особистості, які полягають у відновленні документів, що засвідчують особу, а також створюють умови для отримання можливих пільг тощо; визначенні місця проживання; працевлаштування; вирішенні питань, пов'язаних зі здоров'ям [2, с. 13].

Вирішення питання влаштування на роботу як можливості легального отримання коштів для забезпечення первинних потреб, пов'язаних з харчуванням, одягом тощо, є дуже важливим фактором як позитивної соціалізації, так і зниження ймовірності рецидиву злочину.

Законодавством передбачено пільги для влаштування цієї категорії громадян на роботу. Проте на практиці більшість звільнених осіб мають труднощі із влаштуванням на роботу через брак належної освіти, кваліфікації. Крім того, факт перебування в ус-

тановах виконання покарань є стигматизуючим, таким, що викликає пересторогу у роботодавця.

Інша проблема, на якій необхідно зосередити увагу в діяльності органів та установ виконання покарань, пов'язана з потребами у спілкуванні та налагодженні стосунків з певними соціальними групами (сім'я, трудовий колектив тощо) та іншими суспільними потребами, що виникають із входженням особи в нове мікросередовище: налагодження взаємин зі своєю сім'єю (з батьками, дружиною/чоловіком, дітьми); взаємини з колишніми друзями та знайомими; взаємодія з суспільними інститутами; вироблення навичок поведінки у взаємодії з оточенням [2, с. 14].

Факт налагодження позитивних стосунків звільненої особи з сім'єю (батьки, дружина, діти) є необхідною умовою для соціалізації та подолання існуючих у зв'язку з ізоляцією проблем.

Окремою актуальною темою, пов'язаною з соціальними зв'язками засуджених та осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, є налагодження взаємин з протилежною статтю, встановлення довготривалих стосунків, створення сім'ї для тих осіб, які до засудження не перебували в сімейних відносинах або ж розірвали їх у зв'язку з ув'язненням [2, с. 15].

Нерідко через відсутність адекватних навичок спілкування, специфічні ціннісні орієнтири контакти з протилежною статтю є не тривалими, поверхневими, з частою зміною партнерів. Наслідки таких стосунків можуть мати психотравмуючий характер та призводити до внутрішньоособистісних конфліктів.

Розглядаючи питання виправлення та ресоціалізації засуджених, підготовки їх до звільнення, слід звернутись до досвіду розвинутих країн Європи, які мають тривалий досвід залучення служби пробації у тісній взаємодії з установами виконання покарань до діяльності, пов'язаної з трудовим та побутовим влаштуванням осіб, які відбули покарання, запобігання їх подальшій злочинній діяльності.

Так, у Франції з метою підготовки осіб до звільнення створені центри напіввільного режиму та центри полегшеного покарання, в яких діє більш ліберальний режим утримання [4].

Засудженим, які утримуються у центрах напіввільного режиму, дозволяється залишати установу вдень задля роботи, навчання, лікування, вирішення побутових проблем тощо. Однак вста-

новлюються чіткі правила повернення до центру у визначений час. Такі центри більше схожі на невеликі готелі чи хостели. У них засуджений самостійно собі готує, прибирає, купує продукти харчування, в нього немає чітко регламентованого режиму відбування покарання.

Засуджений у цих установах має необхідну побутову техніку, доступ до освітніх програм, метою яких є навчитись ними користуватись та адаптуватись у цивільному суспільстві після відбуття покарання. У центрах напіввільного режиму створені робочі місця для осіб, які в них утримуються, надається можливість перепідготовки засуджених до нових професій. Особи, які утримуються в цих установах, можуть відвідувати кафе, кінотеатри, театри, знайомитися з новими людьми і перебувати в них удома [4].

На підставі розгляду питань про порядок підготовки звільнення засуджених з місць позбавлення волі у Франції можемо стверджувати, що зарубіжний досвід яскраво свідчить про те, що якість та ефективність виправлення і реалізація засуджених перебуває на високому рівні. Для української системи виконання покарань, в контексті пенітенціарних реформ, є бажаним здійснення контролю за працевлаштуванням засуджених, звільнених з місць позбавлення волі.

Дослідження теоретичних та практичних заходів зарубіжного досвіду діяльності системи виконання покарань та наукових праць сучасних науковців дають можливість стверджувати, що діяльність органів та установ виконання покарань у сфері надання допомоги у побутовому та трудовому влаштуванні засуджених, які звільняються з місць позбавлення волі, головним чином повинна бути спрямована на підтримку та відновлення їх соціальних зв'язків та надання допомоги в адаптації у цивільному суспільстві, а для цього необхідно внести зміни в національне законодавство з метою закріплення органу пробації в системі органів, які здійснюють діяльність з надання допомоги у трудовому та побутовому влаштуванні осіб, які звільненні з установ виконання покарань.

Висновки. Беручи до уваги вищезазначене, на нашу думку, недостатньо визначеною є точка зору законодавця з приводу введення обмеження пробації, яка застосовується лише під час підготовки до звільнення засуджених. Цим звужуються функції,

які покладені на орган пробації в країнах світу, а саме залишаємо поза увагою постпенітенціарний супровід особи після звільнення з місць позбавлення волі, що є не тільки не логічним, а й негативно впливає на весь комплекс засобів, які були спрямовані на виправлення та ресоціалізацію засуджених.

Саме тому ми вважаємо за необхідне внесення змін до Закону, тим самим слід закріпити за органом пробації функцію постпенітенціарного супроводу засуджених після звільнення з місць позбавлення волі. Це не тільки дозволить контролювати поведінку колишнього засудженого, запобігати його можливій протиправній поведінці, а й надасть йому необхідне підґрунтя для адаптації в соціальному середовищі.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>. (дата звернення 17.09.2017).

2. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх: методичний посібник / Вовк В. М., Журавель Т. В., Калівошко В. М. та ін.; за заг. ред. Журавель Т. В., Пилипас Ю. В. Київ, 2012. 168 с.

3. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-19>. (дата звернення 17.09.2017).

4. Code pénale 1810 URL: http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_1.htm. (дата звернення 17.09.2017).

Демьяненко Ю. А., Олефир Л. И., Михайлова Т. С.

ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ

ПОСТПЕНИТЕНЦИАРНОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ В СИСТЕМУ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

В статье изложены результаты исследования зарубежного опыта подготовки осужденных к освобождению из мест лишения свободы. На основе использованной литературы раскрыто понятие «пенитенциарная пробация». Охарактеризованы основные функции и задачи органа пробации, а именно: решение вопросов, возникающих при подготовке осужденных к освобождению с мест лишения свободы; предоставление осужденным психокоррекционных программ; помощь осужденным в восстановлении связей с семьей.

Освецен процес подготовки к освобождению из мест лишения свободы осужденных во Франции. Сделано акцент на необходимости соблюдения европейских стандартов для исправления и ресоциализации осужденных.

Ключевые слова: пробація, допомога осудженому, исправлення, ресоціалізація, постпенітенціарного супроводження.

Demyanenko Yu. O., Olefir L. I., Mikhailova T. S.

PROSPECTS FOR INTRODUCTION OF POST-PENITENTIARY SUPPORT IN THE SYSTEM OF DOMESTIC LEGISLATION

In the article the author gives the results of the research of foreign experience in preparing convicts for release from the places of imprisonment. On the basis of the used sources the author exposes concept «Penitentiary probation». The author describes the basic functions and tasks such as: solving the problems which arise up during the preparation of convicts for release from places of imprisonment; granting the convicts with psychological and correctional programmes; helping the convicts to renew the relationships with their families. The author describes the process of the preparation for release of convicts from the places of imprisonment in France. The author marks the observance of European standards for the correction and resocialization of convicts.

Key words: probation, convict's assistance, correction, resocialization, postpenitentiary supervision.

УДК 343.2/7

Єрмак О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА В УКРАЇНІ І ДЕЯКИХ ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена огляду кримінального законодавства деяких держав-членів Європейського Союзу та України в компаративістському аспекті. Здійснено порівняння конфіскації майна в Україні та деяких державах-членах Європейського Союзу. Зроблено висновок, що конфіскація майна широко представлена в кримінальному праві держав-членів Європейського Союзу.

Ключові слова: кримінальне право, засоби кримінально-правового характеру, інші засоби кримінально-правового характеру, покарання, конфіскація майна, спеціальна конфіскація.

Постановка проблеми. Згідно з Розділом І Закону України «Про Загальнодержавну адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що, в свою чергу, є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Метою адаптації законодавства України до

законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України правовій системі ЄС з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього [1].

21 березня 2014 р. і 27 червня 2014 р. Україною в два етапи було підписано Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. На Саміті 21 березня 2014 року українською стороною також було зроблено заяву, що зобов'язання України, які випливають зі статті 8 Угоди про асоціацію стосовно ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 1998 року, будуть виконані після внесення відповідних змін до Конституції України.

16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Розділ III Угоди про асоціацію між Україною та ЄС «Юстиція, свобода та безпека» передбачає співробітництво між Україною та ЄС у зазначеній сфері, у тому числі у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму (ст. 20), у боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, прекурсорів та психотропних речовин (ст. 21), боротьбі зі злочинністю і корупцією (ст. 22), боротьбі з тероризмом (ст. 23), під час здійснення правового співробітництва (ст. 24) [2].

Для ефективнішого співробітництва у сфері юстиції з указаних питань необхідне адекватне запровадження правових засобів протидії злочинності з боку України, в тому числі і стосовно конфіскації майна, які б відповідали європейським аналогам, що містяться у законодавстві держав-членів ЄС. Вивчення досвіду законодавчого регулювання конфіскації майна в державах-членах ЄС сприятиме вдосконаленню вітчизняного законодавства.

Стан дослідження проблеми. Такий захід кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення як конфіскація у різний час розробляли у своїх наукових доробках українські та зарубіжні вчені, зокрема Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Гальперін І. М., Куц В. М., Панов М. І., Пімонов В. О., Бурдін В. М., Гуторова Н. О., Дудоров В. К., Дуюнов О. О., Книженко О. О., Козирева В. М., Корабель М. Г., Куц В. М., Пропостін А. О., Самойлова С. Ю., Собко Г. М., Толков Д. В., Хавронюк М. І., Яценко А. М. та інші.

Метою статті є визначення місця конфіскації майна серед засобів кримінально-правового реагування на кримінальні пра-

вопорушення в деяких державах-членах ЄС шляхом огляду відповідного зарубіжного кримінального законодавства, що регламентує цей кримінально-правовий інститут.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання про місце такого заходу кримінально-правового характеру як конфіскація в державах-членах ЄС кожною країною вирішується, виходячи з національних традицій та уявлень, тому характеризується різноманіттям позицій щодо місця конфіскації в системі заходів кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення.

Зокрема, кримінальне законодавство Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії не передбачає поділ покарань на основні та додаткові. Виділяється п'ять груп покарань, у тому числі фінансові покарання (штраф, компенсація і конфіскація майна). Закон про повноваження кримінальних судів цієї країни, прийнятий у 1973 році (з доповненнями, внесеними Законом про кримінальну юстицію 1988 року), надав судам право видавати накази про конфіскацію будь-якого майна, що перебуває у власності або під контролем злочинця, що було використане з метою вчинення будь-якого злочину, сприяло його вчиненню або призначалось для такого використання. У згаданому законі зазначено, що в таких випадках суд повинен враховувати цінність майна та ймовірні фінансові й інші наслідки видання наказу про конфіскацію. Крім того, суди мають право видавати накази про конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності. Як правило, суд видає наказ про компенсацію, відповідно до якого злочинець прямо відшкодовує збиток, заподіяний жертві злочину. Проте в деяких випадках, наприклад, коли йдеться про торгівлю наркотичними засобами, суди воліють видавати накази про конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності, або майна, що використовувалось для вчинення злочину. Закон про кримінальну юстицію 1988 року розширив повноваження кримінальних судів стосовно видання наказів про конфіскацію, в результаті чого нині конфіскації підлягають доходи від будь-якої злочинної діяльності, сума яких перевищує 10 000 фунтів стерлінгів (включаючи подарунки, зроблені іншим особам). Розмір зазначеної суми може бути змінено за розпорядженням Міністра внутрішніх справ [3, с. 96–97].

Стосовно кримінального законодавства ФРН фахівці зауважують, що воно не містить чітко визначеної системи покарань. Вона витікає із самого змісту видів покарання, закріплених у законі, і включає в себе у тому числі конфіскацію і вилучення майна [4, с. 51]. Така позиція є дискусійною тому, що глава перша «Покарання» і глава шоста «Засоби виправлення і безпеки» Розділу третього КК ФРН «Правові наслідки діяння» містять переліки основних і додаткових покарань, додаткові наслідки та перелік засобів виправлення та безпеки, до яких конфіскацію і вилучення майна не включено, а її виділено як окремий кримінально-правовий наслідок вчинення забороненого КК ФРН діяння у главу сьому Розділу третього КК ФРН, що називається «Конфіскація і вилучення майна». Враховуючи окреслені моменти, припускаємо, що конфіскація майна за КК ФРН являє собою інший кримінально-правовий наслідок кримінального правопорушення, що не є покаранням, додатковим наслідком чи засобом виправлення і безпеки [4, с. 51].

Звертає на себе увагу те, що в ФРН Законом «Про боротьбу з нелегальною торгівлею наркотиками та іншими проявами організованої злочинності» від 15 липня 1992 року суттєво розширено приписи про конфіскацію майна. КК ФРН передбачає просту та розширену конфіскацію майна. Проста конфіскація (§ 73 КК ФРН) призначається судом за вчинення злочинного діяння, якщо виконавець або інший співучасник (підбурювач і підсобник) отримали будь-яку майнову вигоду від діяння або з нього. Цей різновид кримінально-правового впливу має на меті вилучити у злочинця те, що він отримав від вчинення злочинного діяння. Тобто діє правило: «Вчинення злочину не повинне збагачувати злочинця» [5, с. 320]. Норма про розширену конфіскацію (§ 73 КК ФРН) передбачає, що предмети виконавця або іншого співучасника (підбурювача і підсобника) конфіскуються і тоді, коли обставини свідчать про те, що ці предмети були отримані для вчинення протиправного діяння або в результаті нього. Розширена конфіскація застосовується також у разі, коли предмет не належав або не знаходився у розпорядженні виконавця або іншого співучасника (підбурювача і підсобника) лише тому, що був придбаний особою для вчинення протиправного діяння або в результаті нього. Судові органи ФРН призначають конфіскацію

майна співучасників у разі вчинення передбачених КК ФРН злочинів, якщо вони вчинені бандою або у виді промислу, а також тоді, коли існує лише висока ймовірність того, що майно набуто злочинним шляхом. Цим судова практика певною мірою порушує принцип «*indubio pro reo*» (всі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого (підсудного), але таке порушення вважається виправданим [5, с. 405–406].

Згідно з § 74 КК ФРН у випадку вчинення умисного злочину можуть вилучатись предмети, отримані в результаті вчинення цього злочину або такі, що використовувались для його підготовки або вчинення чи призначалися для цього. Вилучення допустиме лише у випадку: 1) якщо предмети належать або знаходяться у володінні виконавця або співучасника; 2) предмети за своїм видом і обставинами несуть у собі загрозу суспільству або існує небезпека того, що вони будуть використовуватись для вчинення протиправних діянь. Вилучення можливе навіть, якщо суб'єкт діє без вини. Розширене вилучення майна (§ 74a) розповсюджується на осіб, які щонайменше легковажно сприяли тому, що річ або право на неї стали засобом або предметом діяння або його готування; або речі набуті негожим шляхом, знаючи про обставини, які ведуть до вилучення. Крім названого, КК ФРН містить низку інших детальних приписів, що стосуються вилучення майна. При цьому заслуговують уваги приписи про співрозмірність (справедливість) вилучення (§ 74b) і відшкодування з державної каси шкоди, яка може спричинити вилучення третій особі, не пов'язаній з діянням (§ 74 f) [5, с. 320–321].

Чинним кримінальним законодавством Франції (КК 1992 року) конфіскація майна визнається додатковим видом покарання, причому воно існує у виді загальної і спеціальної конфіскації майна. Загальна конфіскація має виключний характер та передбачається лише за злочини проти людства, а також незаконне виробництво, ввезення та вивезення наркотиків. Загальна конфіскація існує у формі повної або часткової. У той же час КК Франції містить різні види спеціальної конфіскації майна: транспортного засобу, зброї, речі, призначеної для вчинення злочинного діяння або що служила для вчинення такого діяння, речі, яка від нього отримана, конфіскацію торгового капіталу. За КК Франції, конфіскація може бути призначена за вчинення злочину

як додаткового покарання. За вчинення проступку спеціальна конфіскація може бути призначена як основне або додаткове покарання поряд зі штрафом, якщо проступок підлягає покаранню у виді тюремного ув'язнення. Якщо проступок карається лише штрафом, конфіскація не призначається [6].

Згідно зі ст. 131-21 КК Франції покарання у виді конфіскації обов'язкове для предметів, які віднесено законом або регламентом до числа шкідливих або небезпечних. Якщо річ, що підлягає конфіскації, не може бути надана засудженим, то конфіскації підлягає її вартість. Для стягнення суми, що становить вартість речі, що підлягає конфіскації, застосовуються положення, які відносяться до взяття під варту у випадку невиконання штрафу. Річ, що підлягає конфіскації, передається державі, за винятком випадків, коли вона підлягає знищенню або присудженню іншим особам [3, с. 348–349].

Таким чином, конфіскація майна у Франції в розумінні української кримінальної правової доктрини існує у виді покарання або іншого заходу кримінально-правового характеру.

Особливістю кримінального права Франції є регламентація в КК покарання юридичних осіб (Відділ 2 «Про покарання, що застосовуються до юридичних осіб»). Юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише поряд з фізичними особами, а не замість них. Відповідальність юридичних осіб обумовлена наявністю двох обставин: 1) злочинне діяння повинно бути вчинене на користь юридичної особи; 2) вчинене його керівником або представником. Відповідальність юридичних осіб настає лише у випадках, спеціально передбачених законом. Французький законодавець передбачив кримінальну відповідальність юридичних осіб за широке коло злочинних діянь: за злочини проти людства, умисні та неумисні посягання на життя, посягання на недоторканність людини, незаконне розповсюдження наркотиків, дискримінацію, звідництво, проведення експериментів над людиною, зловживання довірою, організацію бойових груп, тероризм та ін. [12, с. 129].

Відповідно до ст. ст. 131–37, 131–39 КК Франції юридичним особам можуть призначатись такі покарання, як штраф, припинення діяльності юридичної особи, заборона здійснення певного виду професійної або суспільної діяльності, поміщення під судо-

вий нагляд, конфіскація речі, яка служила чи була призначена для вчинення злочинного діяння, чи речі, яка отримана в результаті злочинного діяння та ін. У виняткових випадках судом може бути призначена загальна конфіскація майна юридичної особи (повна або часткова) за злочини проти людства і незаконне розповсюдження наркотиків (ст. 213–3 КК Франції) [6].

Таким чином, КК Франції щодо юридичних осіб в розумінні вітчизняної кримінально-правової доктрини передбачає конфіскацію майна у виді загальної та спеціальної конфіскації. Конфіскація майна юридичних осіб за КК України є додатковим заходом кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб лише поряд з їх ліквідацією. КК України на відміну від КК Франції передбачає конфіскацію майна лише у виді заходу кримінально-правового характеру, що не є кримінальною відповідальністю, який близький за своєю правовою природою до загальної конфіскації майна юридичних осіб за КК Франції.

Сучасний КК Італії містить поряд з покаранням норми про засоби безпеки, серед яких згадується спеціальна конфіскація. Спеціальна конфіскація як «засіб безпеки» принципово не відрізняється від конфіскації як «іншого засобу кримінально-правового характеру». З цього приводу фахівцями зазначається, що «у правовій системі цієї країни існує суттєва відмінність між кримінальними санкціями та запобіжними заходами: якщо перше є реагуванням на протиправну дію та наслідки такої дії, то друге є засобом запобігання таким діям. Іншими словами, кримінальна санкція пов'язана з раніше вчиненим правопорушенням, а запобіжний захід спрямований на зменшення ризику майбутніх правопорушень» [7, с. 4]. Засоби безпеки в Італії застосовуються винятково до суспільно небезпечних осіб, які вчинили діяння, передбачене законом як кримінальне правопорушення, в додаток до покарання. Зокрема, ст. 236 КК Італії до майнових засобів безпеки відносить спеціальну конфіскацію. Вона призначається у разі засудження особи за кримінальне правопорушення стосовно речей, отриманих завдяки вчиненню кримінального правопорушення чи які використовувались або призначались для вчинення кримінального правопорушення. Обов'язковій конфіскації підлягають предмети, виробництво, використання, носіння, зберігання або відчуження яких утворює кримінальне правопорушення, на-

віль якщо вирок стосовно такого діяння відсутній (ст. 240 КК Італії) [8, с. 65].

У КК Австрії конфіскацію майна закріплено у розділі III, який має назву «Покарання, вилучення вигоди, конфіскація предметів та запобіжні засоби». Виходячи з назви розділу III КК Австрії конфіскація майна є самостійним заходом кримінально-правового реагування поряд з покаранням, вилученням вигоди та запобіжними засобами. КК Австрії не розкриває поняття конфіскації майна. Відповідно до § 20b КК Австрії майнові цінності, що знаходяться у розпорядженні злочинної організації або терористичного об'єднання, надавались і збирались як засоби для фінансування тероризму, підлягають конфіскації. Майнові цінності, що «походять» від злочинного діяння, підлягають конфіскації, якщо ці діяння караються відповідно до закону місця скоєння діяння, незважаючи на те, що на підставі § 62–65 воно не підпадає під дію австрійських кримінальних законів. Крім конфіскації майна, КК Австрії містить положення про такий захід кримінально-правового реагування, як вилучення вигоди. Згідно з § 20 КК Австрії кожен, хто вчиняє діяння, що перебуває під загрозою покарання і тим самим здобуває майнову вигоду, повинен відшкодувати її розмір [9, с. 13–21]. КК України такий захід майнового кримінально-правового реагування, як вилучення вигоди, не відомий.

Конфіскація майна за КК Австрії, враховуючи положення української кримінально-правової доктрини, являє собою інший захід кримінально-правового характеру, що не є покаранням.

У КК Швейцарії конфіскацію майна закріплено у розділі III, який має назву «Покарання, засоби безпеки та інші засоби». Конфіскацію майна за КК Швейцарії віднесено до інших заходів реагування на злочинні прояви. КК Швейцарії передбачає два різновиди конфіскації майна: конфіскація небезпечних предметів (ст. 58) і конфіскація майнових вигод (ст. 59) [10, с. 118–120].

Відповідно до вимог ст. 58 КК Швейцарії, незалежно від караності конкретної особи суддя розпоряджається конфіскацією предметів, що слугували для вчинення злочинного діяння або були для цього визначені, або були отримані в результаті вчинення злочинного діяння, якщо ці предмети загрожують безпеці людей, моральності або суспільному порядку. Статтею 59 КК Швейцарії

передбачено конфіскацію майнових вигод, відповідно до якої суддя дає розпорядження про конфіскацію майнових вигод, одержаних в результаті вчинення злочинного діяння або таких, що були призначені для того, щоб дати привід для злочинного діяння або винагородити за його вчинення, оскільки вони не передаються потерпілому для відновлення правомірного стану. Конфіскація виключається, якщо третя особа придбала майнові вигоди, не знаючи про підстави конфіскації, і оскільки вона заплатила рівноцінну винагороду, або конфіскація може являти собою для нього надмірний тягар. За КК Швейцарії, встановлюється загальний строк давності конфіскації майна, який становить п'ять років. Разом з тим у випадку, якщо на умовне переслідування злочинного діяння поширюються триваліші строки давності, то ці строки застосовуються і щодо конфіскації [10, с. 118–120].

У кримінальному законодавстві Польщі конфіскація предметів регламентується в п. 4 ст. 39 глави 5 «Кримінально-правові заходи». За польським кримінальним законодавством, конфіскація предметів визнається кримінально-правовим заходом, а не покаранням. Відповідно до вимог ст. 44 КК Польщі суд постановляє про конфіскацію предметів, що безпосередньо пов'язані зі злочинном, якщо ці предмети не підлягають поверненню потерпілому або іншому суб'єкту. Суд також може постановити про конфіскацію предметів, які є рухомим майном, що служили або були призначені для вчинення злочину, якщо вони і підлягали поверненню іншому суб'єкту [11, с. 65–67].

Таким чином, конфіскація предметів за КК Польщі є кримінально-правовим заходом, а не покаранням і не засобом безпеки. Конфіскації може підлягати майно, пов'язане із вчиненням злочину, вигода від майна, одержаного злочинним шляхом, або її еквівалент.

Висновки. Відповідно до кримінального законодавства держав-членів Європейського Союзу під конфіскацією розуміється вилучення або позбавлення права власності на майно, пов'язане із вчиненням злочину. У деяких державах, подібно до України, конфіскації підлягає не лише майно, пов'язане з вчиненням злочину, але й будь-яке інше майно, що належить злочинцю (Франція). Також у державах-членах ЄС застосовується такий засіб кримінально-правового реагування на кримінальні правопору-

шення, як спеціальна конфіскація і конфіскація майна юридичних осіб. Разом тим правова природа засобів кримінально-правового характеру в державах-членах ЄС таких, як конфіскація, має різну правову природу (покарання, інші засоби кримінально-правового характеру, засоби безпеки та ін.).

Список використаних джерел

1. Про Загальнодержавну адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України № 1629-IV від 18 березня 2004 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 21 березня 2014 року. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/print1438715140065015.
3. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / под ред. и с предисл. Козочкина И. Д. Москва: Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2001. 576 с.
4. Тащилин М. Т. Уголовное наказание в Федеративных республиках России и Германии (сравнительно-правовой анализ). Пятигорск, 2005. С. 188.
5. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: ТК Велби, Проспект, 2006. 560 с.
6. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. канд. юрид. наук Головки Л. В., канд. юрид. наук, доц. Крыловой Н. Е.; пер. с франц. и предисловие Крыловой Н. Е. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 650 с.
7. Шостко О. Ю. Конфіскація майна як ефективна стратегія протидії найбільш небезпечним злочинам. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 220–230.
8. Самойлова С. Ю. Конфискация имущества в современном уголовном законодательстве зарубежных стран. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. Серия: Право. 2009. № 40 (173). С. 62–66. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/konfiskatsiya-imuschestva-v-sovremennom-ugolovnom-zakonodatelstve-zarubezhnyh-stran>.
9. Уголовный кодекс Австрии: пер. с нем. Москва: Зерцало-М, 2001. 144 с.
10. Уголовный кодекс Швейцарии / науч. ред., предисловие и перевод с нем. Серебрянниковой А. В. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 350 с.

11. Уголовный кодекс Республики Польша / пер. с польского Барилевич Д. А. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 234 с.

12. Крылова Н. Е., Серебренникова А. В. Уголовное право зарубежных стран: учебное пособие. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва: Зерцало, 1998. 208 с.

Ермак А. В.

КОНФИСКАЦИЯ ИМУЩЕСТВА В УКРАИНЕ И В НЕКОТОРЫХ ГОСУДАРСТВАХ-ЧЛЕНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: КОМПАРАТИВИСТСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена рассмотрению уголовного законодательства некоторых государств-членов Европейского Союза и Украины в компаративистском аспекте. Проведено сравнение конфискации имущества в Украине и некоторых государств-членов Европейского Союза. Сделан вывод о том, что конфискация имущества широко представлена в уголовном праве государств-членов Европейского Союза.

Ключевые слова: уголовное право, меры уголовно-правового характера, иные меры уголовно-правового характера, наказание, конфискация имущества, специальная конфискация.

Yermak O. V.

CONFISCATION OF PROPERTY IN UKRAINE AND IN SOME MEMBER STATES OF THE EUROPEAN UNION: A COMPARATIVE ASPECT

The article is devoted to the review of criminal legislation of some member states of the European Union and Ukraine in a comparative aspect. Comparison of confiscation of property in Ukraine and some member states of the European Union is carried out. It is concluded that confiscation of property is widespread in the criminal law of the member states of the European Union.

According to the Criminal Law of the Member States of European Union, seizure means the withdrawal or denial property right, related to the committing of a crime. In some states, like in Ukraine, seizure is not only about property, related to the committing of an offense, but also about any other property belonging to the offender (France). In EU Member States such criminal and legal instrument for criminal offenses reaction, as special seizure and seizure of property of legal entities is used, as well. However, legal nature of Criminal Law in EU member states such as seizure, has different legal nature (punishment, other means of Criminal Law, security, etc.).

Key words: Criminal Law, the means of Criminal Law, other means of Criminal Law, punishment, confiscation of property, special forfeiture.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.8

Карелін В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів;

Пузиревський М. В.,

здобувач вищої освіти на другому (магістерському) рівні за спеціальністю 081 «Право», начальник кабінету кафедри тактико-спеціальної підготовки, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ТА СТЯГНЕННЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Стаття присвячена розгляду проблеми гарантій дотримання правових принципів застосування заходів заохочення та стягнення під час виконання покарання у виді позбавлення волі. На основі проведеного дослідження визначено, що заходи заохочення та стягнення мають певну взаємообумовленість, але на сьогодні ця проблема є недостатньо дослідженою.

Ключові слова: заходи заохочення і стягнення, дисциплінарне стягнення, кримінальне покарання, державний примус, правовий статус, законність і правопорядок.

Постановка проблеми. В історії розвитку людства кримінально-виконавчі правовідносини завжди посідали особливе місце у суспільних відносинах, що пов'язано з особливостями системи виконання кримінальних покарань. Сучасний етап становлення України характеризується проведенням радикальних реформ у всіх галузях держави і суспільства. Зміни, що відбуваються в економічному, політичному та суспільному житті країни, неминуче призводять до необхідності вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, зокрема тих, що виникають у сфері виконання покарань.

Актуальність теми дослідження. Дослідження проблеми гарантій дотримання правових принципів застосування заходів заохочення та стягнення під час виконання покарання у виді позбав-

лення волі є однією з малодосліджених проблем у загальній теорії права, а також, безперечно, в науці кримінально-виконавчого права.

До питання застосування заохочень і стягнень до засуджених під час виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією засуджених від суспільства, зверталась велика кількість науковців, зокрема: Бадира В. А., Богатирьов І. Г., Василевич В. В., Гритенко О. А., Гель А. П., Денисова Т. А., Джужа О. М., Зубков А. І., Колб О. Г., Львовчкін В. А., Лисодед О. В., Михалко І. С., Оніка Л. П., Пономарьов П. Г., Романов М. В., Степанюк А. Х., Трубніков В. М., Уткін В. О., Філонов В. П., Фролов А. І., Черненко М. П., Ягунів Д. В. та ін.

Метою та завданнями статті є вирішення завдань щодо дослідження проблематики гарантії дотримання правових принципів застосування заходів заохочення та стягнення під час виконання покарання у виді позбавлення волі як передумови реформування пенітенціарної системи України.

За загальним значенням юридичні гарантії – це засоби, закріплені в нормах права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів [1].

Вітрук М. В. визначає юридичні гарантії як закріплені в законодавстві засоби, що безпосередньо забезпечують правомірну реалізацію й охорону (захист) прав, обов'язків і законних інтересів особи [2, с. 200].

Пустовіт Ж. М. вказує, що за своєю суттю гарантії являють собою умови, які зобов'язана створити держава для реалізації правових приписів. За змістом – це система заходів, спрямованих на реалізацію приписів; за формою гарантії – це передбачені Конституцією й законами України організаційні та правові форми реалізації правових приписів [3, с. 30].

Воеводін Л. Д. виділяє такі загальні гарантії: компетентність органів держави (йдеться про наділення відповідних органів необхідними повноваженнями); установлення відповідальності як посадових осіб, так і громадян за неналежну реалізацію своїх прав та обов'язків; установлення конституційних принципів та основ процедурно-процесуального порядку захисту й відновлення порушених та обмежених прав громадян [4, с. 12].

Основною особливістю юридичних гарантії є те, що вони повинні бути подані закріпленими в законодавстві спеціальними засо-

бами, у тому числі й засобами забезпечення реалізації прав і виконання обов'язків всіма громадянами й посадовцями. Загальна властивість правових гарантій законності полягає в тому, що вони виражені й закріплені в законі, а щодо діяльності кримінально-виконавчої системи – у КВК України. Саме закону належить указувати, як варто охороняти відносини в державі, забезпечувати дотримання й виконання нормативних приписів, запобігати їх порушенню.

Селіверстов В. І. обґрунтовано включає до змісту юридичних гарантій заходи: а) нагляду й контролю за правомірністю поведінки суб'єктів права з метою виявлення випадків правопорушень; б) правового захисту; в) юридичної відповідальності; г) запобіжні та інші правоохоронні заходи; д) процесуальні форми охорони прав та обов'язків (включаючи форми застосування правоохоронних заходів); е) профілактики й запобігання правопорушенням; є) міжнародного контролю за дотриманням прав, законних інтересів і виконанням обов'язків [5, с. 3].

Подібний поділ гарантій спостерігається й у теорії держави та права. Наприклад, Скакун О. Ф. констатує, що юридичні гарантії за найближчими цілями такі:

- 1) превентивні (запобіжні) – полягають у запобіганні правопорушенням;
- 2) припиняючі (такі, що кладуть край) – спрямовані на припинення виявлених правопорушень;
- 3) відновлюючі – виражаються в усуненні або відшкодуванні негативних наслідків порушень;
- 4) каральні, або штрафні, – спрямовані на реалізацію юридичної відповідальності порушників [6, с. 225].

Відповідно до поглядів Іванова В. В., під правовими (юридичними гарантіями) розуміють закріплені правом засоби, за допомогою яких забезпечуються правомірні дії усіх учасників суспільних відносин, відбувається запобігання та припинення порушень, виявлення та усунення порушень, що сталися [7, с. 75, 76].

За позицією Ремнева В. І., правові гарантії полягають не лише в створенні ефективного механізму відновлення порушених правових норм, але і в забезпеченні такого порядку їх застосування, який би максимально запобігав можливості порушення. При цьому правові гарантії включають заходи:

- 1) з удосконалення законодавства;

- 2) виявлення порушень;
- 3) захисту;
- 4) відповідальності;
- 5) нагляду та контролю;
- 6) профілактики порушень [8, с. 187].

З наведеного можна дійти висновку, що, незважаючи на певні мовні відмінності, сутність юридичних гарантій залишається незмінною.

Можемо стверджувати, що гарантіями дотримання принципів застосування заохочень і стягнень повинні бути:

- 1) удосконалення норм КВК України, що регламентують цю діяльність;
- 2) забезпечення нагляду і контролю за цією діяльністю (ми вважаємо, що такий нагляд та контроль і будуть формою виявлення порушень);
- 3) встановлення юридичної відповідальності персоналу УВП;
- 4) визначення механізмів оскарження рішень про накладення стягнення чи відмову у застосуванні заохочення;
- 5) профілактика порушень.

Розпочнемо з такої гарантії, як визначення механізмів оскарження рішень про накладення стягнення чи відмову у застосуванні заохочення. Можна констатувати, що нині чинне законодавство України та практика його реалізації не створюють ані можливостей, ані ефективного й діючого механізму оскарження рішень адміністрації колонії щодо застосування стягнень чи незастосування заохочень. Саме тому доцільно на законодавчому рівні передбачити:

а) обов'язок адміністрації УВП забезпечувати надання засудженому доступу до адвоката чи іншого фахівця у галузі права у випадку можливого притягнення його до дисциплінарної відповідальності з призупиненням такого провадження до забезпечення права на правову допомогу;

б) право засуджених на оскарження рішень адміністрації колонії стосовно застосування чи незастосування заохочень і стягнень, у тому числі в судових органах;

в) виключення положень ст. 134 КВК України, якими невинуватно обмежені підстави для скасування накладеного стягнення посадовими особами ДКВС України;

г) конфіденційність відправлення листів з питань оскарження дії адміністрації колонії;

д) виключення випадків долучення до особових справ засуджених результатів їх листування з різноманітними органами і установами, дозволивши зберігання цих документів засудженому при собі.

Далі розглянемо правову гарантію у виді забезпечення нагляду і контролю за діяльністю адміністрації УВП у частині застосування заохочень і стягнень. На сьогодні в Україні фактично не встановлено юридичного обов'язку уповноважених державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, посадових і службових осіб відновлювати порушені права і свободи особи, проводити перевірку правильності застосування заохочень і стягнень, а існуючі форми контролю і нагляду не забезпечують ефективної гарантії дотримання принципів упровадження цих заходів.

Більш детально вважаємо за необхідне звернути увагу та розглянути правову гарантію у виді встановлення юридичної відповідальності персоналу УВП.

Як зазначалось вище, однією з основних юридичних гарантій є юридична відповідальність, значення якої неодноразово підкреслювалося в юридичній науковій літературі [9, с. 277; 10, с. 20, 21].

Наприклад, Федоров В. В. зазначає, що відповідальність – це не лише сторона будь-яких соціальних відносин і будь-якого суспільно здійснюваного виду діяльності, а й найбільш пристосована до реальних подій і часу соціальна (правова) модель ефективного впливу на суб'єктів соціальних зв'язків (права), які порушують установлений порядок суспільних відносин (правопорядок), що має на меті усунення й припинення правопорушень у майбутньому [11, с. 16].

Юридична відповідальність «утримує» суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин у рамках правомірної поведінки. Вона дає можливість засудженому й відповідним посадовим особам реалізувати свої права й законні інтереси, водночас змушуючи їх виконувати обов'язки.

Проте чинне законодавство не встановлює ані адміністративної, ані кримінальної відповідальності безпосередньо за пору-

шення, допущені під час застосування заходів стягнення. Вона може лише опосередковано наставати з тих самих підстав, з яких взагалі притягаються до адміністративної чи кримінальної відповідальності посадовці. У Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» вказується, що не передбачене законодавством обмеження прав і свобод людини та громадянина не припустиме і тягне за собою відповідальність згідно із законом (ст. 4).

Отже, відповідальність може наставати лише за дії, пов'язані з обмеженням права, яке не передбачене законом. Стосовно ж стягнень – саме їх визначення в законі не дозволяє вести мову про можливість притягнення до відповідальності названих посадових осіб.

Інакше кажучи, можна стверджувати, що персонал ДКВС фактично не несе юридичної відповідальності за дії чи бездіяльність під час застосування заохочень і стягнень. Таким чином, така гарантія, як встановлення юридичної відповідальності суб'єктів виконання покарань, нині чинним законодавством України не передбачена.

Висновки. Отже, з урахуванням викладеного слід зазначити, що гарантіями дотримання принципів застосування заохочень і стягнень повинні бути:

- 1) удосконалення норм КВК України, що регламентують цю діяльність;
- 2) забезпечення нагляду і контролю за цією діяльністю;
- 3) встановлення юридичної відповідальності персоналу УВП;
- 4) визначення механізмів оскарження рішень про накладення стягнення чи відмову у застосуванні заохочення;
- 5) профілактика порушень.

У свою чергу чинне законодавство України не забезпечує засудженим особам можливості подання звернень, заяв та скарг компетентним органам, установам, організаціям та посадовим і службовим особам, оскільки ефективний механізм реалізації права на звернення, подання заяви або скарги фактично відсутній.

Доцільно на законодавчому рівні передбачити:

- а) обов'язок адміністрації УВП забезпечувати надання засудженому доступу до адвоката чи іншого фахівця в галузі права у випадку можливого притягнення його до дисциплінарної відпо-

відальності з призупиненням такого провадження до забезпечення права на правову допомогу;

б) право засуджених на оскарження рішень адміністрації колонії стосовно застосування чи незастосування заохочень і стягнень, у тому числі в судових органах;

в) виключення положень ст. 134 КВК України, якими невикористано обмежені підстави для скасування накладеного стягнення посадовими особами ДКВС України;

г) конфіденційність відправлення листів з питань оскарження дії адміністрації колонії;

д) виключення випадків долучення до особових справ засуджених результатів їх листування з різноманітними органами і установами, дозволивши зберігання цих документів засудженому при собі.

Список використаних джерел

1. Курс дистанційного навчання для працівників ОВС. URL: http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/humanright/texts/04_01_u.htm.

2. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. Москва: Наука, 1979. 229 с.

3. Пустовіт Ж. Поняття соціальних гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Право України*. 2000. № 3. С. 28–30.

4. Воеводин Л. Д. Теоретические вопросы правового положения личности в советском общенародном государстве. *Сов. государство и право*. 1963. № 2. С. 12–16.

5. Селиверстов В. И. Международный контроль как средство охраны правового статуса лиц, отбывающих наказания. *Правовые и организационные основы функционирования органов, исполняющих наказания*: тр. Акад. МВД России / под ред. Наташева А. Е. Москва: Акад. МВД России, 1995. С. 3–20.

6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник: пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.

7. Иванов В. В. Материально-правовые и процессуальные гарантии законности привлечения к административной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова. Одесса, 2001. 192 с.

8. Ремнев В. И. Социалистическая законность в государственном управлении. Москва: Наука, 1979. 302 с.

9. Теория государства и права: учебник / под ред. Рассолова М. М., Эбзеева Б. С. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 640 с.

10. Бабий Н. А. Уголовное право Республики Беларусь. Общая часть: конспект лекций. Минск: Тесей, 2000. 288 с.

11. Федоров В. В. Лишение права специального природопользования как вид юридической ответственности по экологическому праву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Саратов. гос. акад. права. Саратов, 1998. 184 с.

Карелин В. В., Пузыревский М. В.

ГАРАНТИИ СОБЛЮДЕНИЯ ПРАВОВЫХ ПРИНЦИПОВ ПРИМЕНЕНИЯ МЕР ПОощРЕНИЯ И ВЗЫСКАНИЯ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

Статья посвящена рассмотрению проблемы гарантий соблюдения правовых принципов применения мер поощрения и взыскания при исполнении наказания в виде лишения свободы. Также на основании проведенного исследования определено, что меры поощрения и взыскания имеют определённую обусловленность, но на сегодняшний день эта проблема недостаточно исследована.

Ключевые слова: меры поощрения и взыскания, дисциплинарное взыскание, уголовное наказание, государственное принуждение, законность и правопорядок.

Karelin V. V., Puzyrevskyi M. V.

GUARANTEES OF OBSERVANCE OF LEGAL PRINCIPLES OF APPLICATION OF ENCOURAGEMENT AND PUNISHMENT IN CASE OF IMPRISONMENT

In the history of human development criminal-executive relations have always occupied a special place in social relations, which is associated with the peculiarities of the system of execution of criminal punishment. The current stage of Ukraine's formation is characterized by the radical reforms in all sectors of the state and society. Changes in the economic, political and social life of the country inevitably lead to the need to improve the legal regulation of social relations, those arising in the field of execution of punishments in particular.

The study of the problem of guarantees of adherence to the legal principles of the application of encouragement and punishment in the case of imprisonment is one of the poorly investigated issues in the general theory of law, as well as in the science of criminal-executive law.

A large number of Ukrainian scholars appealed to the issue of applying encouragement and punishment to convicted persons in case of the execution of sentences related to their isolation from society.

This publication is aimed at solving the problems concerning the guarantees of observance of legal principles of application of encouragement and punishment in case of imprisonment as a pre-condition of the reform of the penitentiary system of Ukraine.

There should be such guarantees of adherence to the principles of application of encouragement and punishment as:

- 1) *improvement of the standards of the Criminal-Executive Code of Ukraine, which regulate this activity;*
- 2) *supervision and control over this activity;*
- 3) *establishment of legal responsibility of the staff of Penal establishments;*
- 4) *determination of mechanisms for objection against decisions to impose penalty or refuse to apply encouragement;*
- 5) *prevention of violations.*

In its turn, the current Ukrainian legislation does not provide prisoners with the opportunity to submit appeals, applications and complaints to competent authorities, institutions, organizations and officials, as there is basically no effective mechanism for it.

It is advisable to provide the following measures at the legislative level:

A) the duty of the Penal establishments to ensure the convicted person an access to a lawyer or other specialist in the field of law in case of a possible disciplinary action against the convicted person with abeyance of such proceedings until the provision of the right to legal assistance;

B) the right of the convicted persons to appeal against decisions of the administration of the correctional centre on the application or non-application of encouragement and penalties, in judicial bodies as well;

C) the exclusion of the provisions of Art. 134 of the Criminal-Executive Code of Ukraine, which unjustifiably limit grounds for cancellation of penalty imposed by officials of the State Criminal-Executive Service of Ukraine;

D) the confidentiality of sending the letters concerning the objection of actions of the administration of the correctional centre;

E) the exclusion of the cases of attachment of results of the correspondence of the convicted persons with authorities and institutions to their personal records, giving the right to the convicted person of keeping such documents.

Key words: *measures of promotion and enforcement, disciplinary action, criminal punishment, state coercion, legitimacy, law order.*

УДК 343.8(438)

Ляскоўска Катажина,

доктор хабілітованы, прафэсар юрыдычнага факультэта,
Універсітэт у Беластоку, Рэспубліка Польша

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАЗНАЧЕНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ В ПОЛЬШЕ

В статье представлено три существенных аспекта наказания в виде лишения свободы в Польше. Первый относился к вопросу правового регулирования этого наказания, содержащегося в Уголовном кодексе 1997 г. Он создал возможность представить решение, относящееся к так называемому наказанию в виде лишения свободы на определенный срок, наказанию в виде 25 лет лишения свободы и наказанию в виде пожизненного заключения. Второй аспект относился к вопросу, касающемуся назначения этого наказания. Он поз-

волил обсудить принципы и директивы назначения наказания в виде лишения свободы и представить число осужденных к этому наказанию. Третий аспект относился к исполнению наказания в виде лишения свободы, что позволило представить системы, связанные с его исполнением, а также виды и типы пенитенциарных учреждений, входящих в польскую пенитенциарную систему. Кроме этого, обращено внимание на систему электронного наблюдения, позволяющую отбывать данное наказание в домашних условиях.

Ключевые слова: наказание в виде лишения свободы, назначение наказания в виде лишения свободы, исполнение наказания в виде лишения свободы, система электронного наблюдения.

Постановка проблемы. Наказание в виде лишения свободы является суровой уголовной санкцией для осужденного, поэтому вопросы по назначению и исполнению наказания подробно описаны в уголовном праве каждого цивилизованного государства. Указанным аспектам этого наказания в Польше посвящено данное исследование. В работе представлен объем его правового регулирования, предусмотренный в Уголовном кодексе 1997 г. [1] (УК), принципы, директивы и практика назначения наказания в виде лишения свободы, а также существенные, избранные из Уголовно-процессуального кодекса 1997 г. [2] (УИК) вопросы, связанные с его исполнением.

Целью статьи является анализ действующего законодательства относительно исполнения наказаний в виде лишения свободы Польши.

Изложение основного материала.

1. Наказание в виде лишения свободы в польском Уголовном кодексе 1997 г.

Наказание в виде лишения свободы «имеет изоляционный характер, защищающий общество от опасных преступников, совершивших серьезные преступления» [3, с. 173]. Польский Уголовный кодекс различает три вида этого наказания: лишение свободы на определенный срок, лишение свободы на срок в 25 лет и пожизненное лишение свободы.

Наказание в виде лишения свободы на определенный срок продолжается не менее 1 месяца и не более 15 лет. Исчисляется в месяцах и годах (ст. 37 УК). До 30 июня 2015 г. абсолютный верхний предел этого наказания составлял 15 лет, это означало, что нельзя было его увеличить до, напр., 18 или 22 лет. Начиная с 1 июля 2015 г. данное наказание может быть увеличено,

но в таком случае размер наказания не может превысить 20 лет (ст. 38 § 2 УК). Кроме этого, принято, что если закон предусматривает за определенное деяние наказание в виде лишения свободы, не превышающего 8 лет, тогда можно вместо этого наказания назначить штраф или наказание в виде ограничения свободы (ст. 37а УК). Условное досрочное освобождение может быть применено по истечении половины назначенного наказания. В таком случае время, оставшееся до отбытия наказания, является испытательным сроком, который однако не может быть короче 2 и дольше 5 лет.

Наказание в виде лишения свободы на срок в 25 лет отличается от наказания в виде лишения свободы на определенный срок. Во-первых, оно абсолютно обозначено. Имеет исключительный характер. Во-вторых, его цель состоит в том, чтобы защитить общество от опасного преступника, посредством изолирования его от общества на длительное время [4, с. 141]. В свете судебной практики из-за длинного периода изоляции это наказание имеет исключительно элиминирующий характер, оно не выполняет функций, связанных с ресоциализацией [5, с. 443]. Наказание в виде лишения свободы на срок в 25 лет предусматривается в Уголовном кодексе за совершение следующих тяжких преступлений: ст. 117 § 1 (планирование, подготовка и ведение агрессивной войны), ст. 118 § 1 и 2 (истребление, уничтожение), ст. 118а § 1 и 2 (покушение против мирного населения), ст. 120 (применение средств массового уничтожения), ст. 122 § 1 и 2 (применение недопустимых нападений и недопустимых способов ведения боевых действий), ст. 123 § 1 и 2 (посягательство на жизнь и здоровье человека), ст. 127 § 1 (государственный переворот), 130 § 4 (шпионаж), ст. 134 (посягательство на жизнь Президента), ст. 148 § 1, 2 и 3 (убийство), ст. 166 § 3 (пиратство), ст. 252 § 2 (захват заложника) и ст. 310 § 1 (подделка денежных знаков). В этих случаях оно применяется альтернативно или с наказанием в виде пожизненного лишения свободы или с наказанием в виде лишения свободы или пожизненного лишения свободы или с так называемым наказанием в виде лишения свободы на определенный срок. Условное досрочное освобождение может быть применено по истечении 15 лет.

Наказание в виде пожизненного лишения свободы назначается в качестве окончательного, то есть только тогда, когда ни одно из других наказаний, предусмотренных альтернативно законом за данное преступление, не сможет достичь целей наказания [6, с. 349]. Его целью является «защита общества от самых опасных преступников, а также удовлетворение чувства социальной справедливости в случае совершения наиболее тяжких преступлений» [4, с. 142]. Предусматривается за совершение следующих тяжких преступлений: ст. 117 § 1 (планирование, подготовка и ведение агрессивной войны), ст. 118 § 1 (истребление, уничтожение), ст. 118a § 1 (покушение против мирного населения), ст. 120 (применение средств массового уничтожения), ст. 123 § 1 (посягательство на жизнь и здоровье человека), ст. 127 § 1 (государственный переворот), ст. 134 (посягательство на жизнь Президента), ст. 148 § 1, 2 и 3 (убийство). В указанных случаях применяется альтернативно или с наказанием в виде лишения свободы на определенный срок или с наказанием в виде лишения свободы на срок в 25 лет. При назначении этого наказания решающую роль играют: высокая степень вины правонарушителя и общественная вредность деяния, отсутствие смягчающих обстоятельств, характер преступника, его деморализация и антиобщественная установка [6, с. 350]. Оно не может назначаться в отношении преступника, которому во время совершения правонарушения не исполнилось 18 лет. Теоретически оно может продолжаться до конца жизни осужденного, но на практике он может ходатайствовать об условном досрочном освобождении по истечении 25 лет (ст. 78 § 3 УК).

2. Назначение наказания в виде лишения свободы в Польше

В Польше судебное наказание осуществляется в соответствии с определенными принципами, такими как [3, с. 193–194]:

– принцип свободного усмотрения судей в рамках закона – обозначает, что «суд назначает наказание по своему усмотрению в пределах, предусмотренных законом» (ст. 53 § 1 УК). Таким образом, суд не может произвольно назначать наказания. Он должен при этом руководствоваться пределами установленных законом санкций, с учетом характера и степени общественной вредности, предусмотренными в данном законоположении кодекса

и определенными директивами/указаниями, относящимися к назначению наказания;

– принцип индивидуализации наказания – обозначает, что «обстоятельства, влияющие на меру наказания, учитываются только в отношении лица, к которому они относятся» (ст. 55 УК), то есть в случае взаимодействия/соучастия характерные черты одного правонарушителя, а также отягчающие или смягчающие обстоятельства не могут быть перенесены на другого;

– принцип определенности наказания – обозначает, что назначенное лицу наказание должно быть определено в приговоре с точным указанием срока и вида этого наказания. В Польше нет неопределенных приговоров.

Кроме этого, суд, назначая наказание, должен руководствоваться определенными директивами, такими как [3, с. 195–199; 7, с. 307–309]:

– директива гуманности – обозначает, что назначенное наказание не может быть негуманным или унижать достоинство человека. Надо подчеркнуть, что польский Уголовный кодекс не предусматривает применения смертной казни;

– директива степени вины – обозначает, что суровость наказания не может превышать степени вины. Степень вины решает о верхнем пределе наказания;

– директива степени общественной вредности деяния – обозначает, что суровость наказания не должна превышать степени опасности деяния, поэтому нельзя назначить слишком мягкого наказания за деяние, характеризующееся значительной вредностью;

– директива общего и индивидуального предупреждения – обозначает, что наказание должно удерживать людей от совершения преступлений и, с другой стороны, укреплять правильное отношение к закону (общее предупреждение). Наказание должно также предотвращать преступления и воспитывать определенного человека, в отношении которого оно было назначено. Назначение индивидуальных наказаний или уголовных мер должно препятствовать совершению преступления и перевоспитать конкретное лицо (индивидуальное предупреждение);

– директива первенства наказаний, не связанных с лишением свободы, – обозначает, что законодатель указывает на возмож-

ность выбора наказания в тех случаях, когда законоположение предусматривает альтернативное наказание в виде штрафа, ограничения свободы и лишения свободы. Наказание в виде лишения свободы надо назначать лишь тогда, когда другое наказание не гарантирует достижения целей наказания;

– директива назначения наказания в отношении несовершеннолетних и правонарушителей молодежного возраста – обозначает, что при назначении наказания первенство имеет индивидуальное предупреждение, понимаемое, как воспитание осужденного. «Назначая наказание несовершеннолетнему или правонарушителю молодежного возраста, суд руководствуется, прежде всего, тем, чтобы воспитать виновного» (ст. 54 УК).

Практика назначения наказания в виде лишения свободы представлена в табл. 1.

Таблица 1

Осуждения к лишению свободы в Польше в 2001–2015 гг.

Год	Общее количество осуждений к лишению свободы	в том числе с отсрочкой отбывания наказания	%
2001	221 762	184 819	83,3
2002	250 275	214 485	85,7
2003	269 643	233 055	86,4
2004	327 331	278 338	85,0
2005	334 378	291 409	87,1
2006	315 074	272 653	86,5
2007	294 826	257 141	87,2
2008	289 269	250 774	86,7
2009	281 887	243 974	86,6
2010	290 669	251 087	86,4
2011	280 023	239 076	85,4
2012	265 876	224 185	84,3
2013	235 032	195 348	83,1
2014	199 167	163 534	82,1
2015	167 028	133 076	79,7

Источник: *Окончательный приговор и условное прекращение в 2001–2015*, <https://isws.ms.gov.pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> и собственные подсчеты.

По данным табл. 1 в течение последних лет число осуждений к лишению свободы оставалось на уровне от ок. 133 тыс. до 334 тыс. в год. В течение этого периода замечался их рост до 2005 г., а затем – систематическое падение (после 2010 г.). При-

чиной этого было снижение уровня преступности в Польше в 2004–2008 гг. и в 2012–2015 гг., вызванное улучшением экономической ситуации общества и положительными последствиями вступления Польши в Европейский Союз (возможность легальной работы за рубежом и связанный с этим выезд части населения из Польши). С другой стороны, увеличение осуждений в 2010 г. было продиктовано ростом преступности в нашей стране в период мирового экономического кризиса в 2009–2011 гг. В таблице привлекает внимание большое число осуждений к лишению свободы с отсрочкой отбывания наказания. В среднем в год в течение анализируемого периода доля осуждений с отсрочкой отбывания наказания по отношению к общему числу осуждений с назначением этого наказания составляла более 80 %. На основании этого можно сделать вывод, что суды назначали изоляционное наказание на самом деле как *ultima ratio*.

3. Исполнение наказания в виде лишения свободы в соответствии с польским Уголовно-исполнительным кодексом 1997 г.

В свете ст. 67 § 1 УИК «Исполнение наказания в виде лишения свободы имеет своей целью возбуждение в осужденном воли сотрудничества в формировании его положительного социального облика, прежде всего, чувства ответственности и необходимости соблюдения правопорядка и, таким образом, предупреждение рецидива». Из вышеуказанной статьи следует, что основная цель наказания – это индивидуальное предупреждение.

Для осуществления данной цели исполнения наказания в виде лишения свободы в пенитенциарных/исправительных учреждениях осужденные подвергаются индивидуализированному исправительному воздействию. Оно осуществляется в рамках определенных в законе систем исполнения наказания, в разных видах и типах пенитенциарных учреждений (ст. 67 § 2 УИК). Они будут описаны ниже.

Анализы надо начать с представления систем исполнения наказания в Польше. В соответствии со ст. 81 УИК «наказание в виде лишения свободы исполняется в системе: 1) программированного воздействия; 2) терапевтической; 3) обычной».

Принимая решение о порядке исполнения осужденным наказания в виде лишения свободы в соответствующей системе суд принимает во внимание пол, возраст, прежнее отбывание наказа-

ния в виде лишения свободы, умышленное или неумышленное деяние, оставшийся неотбытый срок наказания в виде лишения свободы, состояние физического и психического здоровья, в том числе степень зависимости от алкоголя, других одурманивающих и психотропных веществ, степень деморализации и общественной опасности и вид совершенного преступления (ст. 82 § 1 УИК).

В свете ст. 95 § 1 УИК «в системе программированного воздействия отбывают наказание несовершеннолетние осужденные, а также совершеннолетние осужденные, которые после представления им проекта воздействия соглашаются участвовать в его разработке и в реализации». В программах этих определяются, главным образом, вопросы занятости и образования осужденных, их внешние контакты с семьей и другими близкими, организация свободного времени, способность выполнять свои обязательства и другие мероприятия, связанные с подготовкой осужденных к их возвращению в общество (ст. 95 § 2 УИК). Реализация этих программ подлежит периодическим оценкам. Их объем может изменяться. (ст. 95 § 3 УИК). В отношении осужденного можно применить изменение системы. Его можно перевести в терапевтическую систему, если появятся у него расстройства, требующие специализированной психологической, медицинской помощи или реабилитации, либо в обычную систему, если он не реализует программы воздействия (ст. 95 § 4 УИК).

Суть программы заключается в воспитательном воздействии, она является предложением и поощрением с целью стимулирования осужденного к изменению прежнего поведения и системы ценностей. Заключается в участии осужденного в разработке программы, а также в его добровольном согласии её реализовать. [8, с. 434]. Поэтому неприемлемой является какая-либо форма административного давления на осужденных, чтобы заставить их войти в систему программированного воздействия [9, с. 377].

В свете ст. 96 § 1 УИК «В терапевтической системе отбывают наказание осужденные с непсихотическими психическими расстройствами, в том числе осужденные за преступления, указанные в ст. 197-203 Уголовного кодекса (преступления против половой свободы), совершенные в связи с расстройством сексуального предпочтения, умственно отсталые, зависимые от алкоголя, других одурманивающих или психотропных веществ,

осужденные-инвалиды, требующие помощи специалистов, особенно психологической, медицинской или реабилитационной». Наказание в этой системе исполняется в терапевтическом отделении определенной специализации (ст. 96 § 4 УИК).

Суть её заключается в применении лекарственных средств и психокоррекционных методов, а также индивидуализированных способов воздействия в отношении осужденного. Это должно предотвратить развитие патологических особенностей его личности, формировать психическое равновесие, обучать правилам социального сосуществования и формировать навыки справляться с трудностями жизни [8, с. 439].

В свете ст. 98 УИК «В обычной системе осужденный может выполнять доступную в пенитенциарном учреждении работу, учиться, участвовать в культурно-просветительных и спортивных занятиях». В этой системе отбывают наказание лица, осужденные к лишению свободы и к аресту (ст. 99 § 1 и 2 УИК).

Она заключается в проведении соответствующего воздействия, которое определяют основные права осужденного. В этой системе отбывают наказание осужденные, которые не исполняют наказания в системе программированного воздействия или в терапевтической системе.

Представляем виды пенитенциарных учреждений, включенных в польскую пенитенциарную систему. Это пенитенциарные учреждения для несовершеннолетних, для отбывающих наказание в виде лишения свободы впервые, для пенитенциарных рецидивистов, для лиц, отбывающих наказание в виде военного ареста (ст. 69 УИК).

В пенитенциарном учреждении для несовершеннолетних отбывают наказание осужденные, которым не исполнился 21 год, в исключительных случаях – после исполнения 21 года жизни (ст. 84 § 1 УИК). В таком учреждении, с его согласия, может отбывать наказание взрослый, осужденный впервые, отличающийся хорошим поведением, только тогда, если это обосновано потребностями в воздействии (ст. 84 § 2 УИК). Введение таких учреждений было обусловлено необходимостью выделения несовершеннолетних, как своеобразной группы осужденных, характеризующейся в этом возрасте достижением психической зрелости и изолирования их от деморализующего воздействия осужденных

взрослых. Считалось, что из-за молодого возраста они более восприимчивы к воспитательному воздействию, эффективность которого будет выше [8, с. 389]. В пенитенциарном учреждении для несовершеннолетних они проходят обязательные психологические тесты, должны отбывать наказание в системе программированного воздействия, а наказание исполнять в пенитенциарном учреждении полузакрытого типа. Такие осужденные имеют право раз в месяц на дополнительное свидание, а администрация должна вести их интенсивное обучение [10, с. 404].

В пенитенциарном учреждении для отбывающих наказание в виде лишения свободы впервые исполняют наказание как заключенные в первый раз (такие, которые никогда раньше не отбывали наказания в виде лишения свободы), но также осужденные, отбывающие замещающее наказание в виде лишения свободы, назначенное по тому же делу (ст. 85 УИК).

«В пенитенциарном учреждении для пенитенциарных рецидивистов отбывают наказание взрослые, осужденные за совершение умышленного преступления к наказанию в виде лишения свободы или к замещающему наказанию в виде лишения свободы и приговоренные за умышленные правонарушения к аресту или к замещающему наказанию в виде ареста, которые уже прежде отбывали такие наказания, или к наказанию в виде военного ареста за умышленные преступления или правонарушения, разве что особые ресоциализационные причины свидетельствуют в пользу направления их в пенитенциарное учреждение для отбывающих наказание в виде лишения свободы впервые» (ст. 86 § 1 УИК). Выделение учреждений такого типа обусловлено необходимостью изоляции деморализованных осужденных, требующих усиленного воспитательного и реабилитационного воздействия. Тем не менее, следует подчеркнуть, что данное регулирование не является абсолютно обязательным, так как существует возможность размещения пенитенциарных рецидивистов в учреждениях для осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы впервые [10, с. 411].

В пенитенциарных учреждениях для отбывающих наказание в виде военного ареста находятся осужденные в военных формах, лишенных внешних признаков и военных значков. Они отбывают наказание в пенитенциарном учреждении открытого ти-

па, разве что особые причины требуют разместить осужденного в пенитенциарном учреждении другого типа (ст. 94 УИК). Во время своего заключения они проходят военную подготовку.

Последними будут представлены типы пенитенциарных учреждений, входящих в состав польской пенитенциарной системы. Это три типа: пенитенциарные учреждения закрытого, полужакрытого и открытого типа (ст. 70 § 1). Они отличаются, в частности, «степенью безопасности, изоляции осужденных и последующими их обязанностями и правами в области передвижения по учреждению и за его пределами» (ст. 70 § 2 УИК).

Краткая характеристика отдельных типов пенитенциарных учреждений и условий отбывания в них наказания в виде лишения свободы представлена в табл. 2.

Таблица 2

Условия отбывания наказания в виде лишения свободы в отдельных типах пенитенциарных учреждений в Польше

Условия отбывания наказания	Учреждение закрытого типа	Учреждение полужакрытого типа	Учреждение открытого типа
1	2	3	4
Архитектура учреждения	Оно огорожено высокими стенами, с наблюдательными вышками, с решетками в окнах, со стальными воротами. Имеет электронный мониторинг, автоматический доступ к проходам и въездам	Огорожено низкой стеной или даже сеткой. Работает в нем меньшее количество пенитенциарной службы. Осужденные могут передвигаться в дневное время в соответствии с правилами внутреннего распорядка	Оно должно иметь стандартное ограждение вместо высоких стен и контрольно-пропускной пункту у входа, вместо стальных ворот и поста. Однако на практике осужденные отбывают наказание в выделенном отделении пенитенциарного учреждения в соответствии с правилами, действующими в учреждении
Открытость камер	Могут быть открыты днем, если это позволяет соображения безопасности	Открыты днем. Ночью могут быть закрыты	Открыты круглосуточно
Работа за пределами пенитенциарного учреждения	Состоится в системе полного конвоя	Состоится в системе уменьшенного конвоя	Предпочитается предоставление работы за пределами пенитенциарного учреждения без конвоирования

Продолжение табл. 2

1	2	3	4
Культурно-просветительные и спортивные занятия, обучение и терапевтические занятия	Проводятся только в пределах пенитенциарного учреждения	Проводятся за пределами пенитенциарного учреждения. Можно дать согласие на обучение и участие в указанных занятиях, организованных пенитенциарным учреждением	Можно дать согласие на обучение и участие в терапевтических занятиях за пределами пенитенциарного учреждения и участие в культурно-просветительных занятиях, организованных пенитенциарным учреждением
Передвижение по территории пенитенциарного учреждения	Осуществляется в установленном порядке и под надзором	Может состояться в месте и во время, установленные в соответствии с правилами внутреннего распорядка пенитенциарного учреждения	Может состояться в месте и во время, установленные в соответствии с правилами внутреннего распорядка пенитенциарного учреждения
Пользование собственным нижним бельем, обувью и одеждой	Возможно, с тем, что пользование одеждой требует разрешения директора	Возможно	Возможно
Количество свиданий в месяц	Осужденный имеет право на два свидания, с разрешения директора он может их использовать однократно	Осужденный имеет право на три свидания, с разрешения директора он может их использовать однократно	Осужденный имеет право на неограниченное количество свиданий
Надзор и контроль во время свиданий	Свидания подлежат надзору администрации, а разговоры осужденных – контролю администрации пенитенциарного учреждения	Свидания подлежат надзору администрации, а разговоры осужденных могут контролироваться	Свидания подлежат надзору администрации, а разговоры осужденных не контролируются
Переписка	Подвергается цензуре со стороны администрации	Может подвергаться цензуре со стороны администрации	Не подвергается цензуре со стороны администрации

Окончание табл. 2

1	2	3	4
Телефонные разговоры	Находятся под контролем администрации	Могут находиться под контролем администрации	Не подлежат контролю администрации
Возможность получения пропусков (на выход) из пенитенциарного учреждения	Нет такой возможности	Возможным является получить пропуск раз в два месяца, в общем на время, не превышающее 14 дней в год	Возможным является получить пропуск не чаще, чем раз в месяц на время, не превышающее 28 дней в год
Самостоятельное участие в культурно-просветительных и спортивных занятиях за пределами пенитенциарного учреждения	Не предусматривается	Не предусматривается	Можно получить разрешение на такое участие
Возможность распоряжаться деньгами из депозита в пенитенциарном учреждении	Нет такой возможности	Нет такой возможности	Есть такая возможность
Возможность приготовления дополнительной еды осужденными	Нет такой возможности	Нет такой возможности	Допускается такая возможность

Источник: *T. Szymanowski, Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej, Warszawa 2017, с. 271–272.*

Информация, представленная в табл. 2, подтверждает, что указанные виды пенитенциарных учреждений отличаются, прежде всего, архитектурой учреждений, степенью внутренней и внешней изоляции осужденных и объемом прав и обязанностей [11, с. 270]. Даже их названия указывают на объем ограничений свободы осужденных.

В пенитенциарном учреждении закрытого типа, наиболее ограничительном, наказание отбывают осужденные за преступления, совершенные в организованной преступной группе или

сообществе; приговоренные к пожизненному заключению или к наказанию в виде 25 лет лишения свободы; с непсихотическими тяжелыми психическими расстройствами, в том числе лица, совершившие тяжкие преступления, совершенные в связи с расстройствами сексуального предпочтения или умственно отсталые; представляющие собой серьезную угрозу для общественной безопасности или безопасности учреждения; лица, которым предоставляется защита на основании закона о коронном свидетеле 1997 г. (ст. 88 § 1 УИК).

Могут также отбывать наказание осужденные, представляющие собой угрозу для общественной безопасности или безопасности учреждения (напр., переехавшие в учреждение закрытого типа из других видов учреждений в результате неудовлетворительной оценки их установки и поведения). О размещении осужденного в учреждении закрытого типа решают как объективные (формальные), так и субъективные критерии (черты личности осужденного). Отрицательным последствием размещения осужденных в таких учреждениях является ограничение возможности положительного воспитательного воздействия по отношению к ним, приспособление к тюремным режимам и рост рецидива [11, с. 275–276].

В пенитенциарном учреждении полуоткрытого типа отбывают наказание осужденные: приговоренные к наказанию в системе программированного воздействия (ст. 88 §1 УИК); за неумышленные (непреднамеренные) преступления; женщины, отбывающие замещающее наказание в виде лишения свободы; наказанием в виде ареста. Исполнение наказания в виде лишения свободы в учреждении такого типа создает возможность более благоприятного пенитенциарного воздействия на осужденного. Это связано с возможностью применения принципов свободной прогрессии в условиях такого учреждения [11, с. 276–277].

В пенитенциарном учреждении открытого типа отбывают наказание осужденные: успешно передвигающиеся из учреждения полуоткрытого типа; приговоренные к наказанию в виде военного ареста. Исполнение наказания в виде лишения свободы в учреждении такого типа характеризуется наиболее мягким ходом. Надо положительно оценить создание здесь возможностей реализации потребностей осужденных, в том числе более тесного контакта с внешним миром и материальные привилегии [11, с. 277].

Надо также отметить, что передача осужденного в другое пенитенциарное учреждение, соответствующее по виду, типу, системе исполнения наказания или обеспечения, может произойти, особенно, в случае: «1) изменения предназначения пенитенциарного учреждения либо с целью обеспечения (соответствующих по площади) условий, 2) работы или учебы, 3) предоставления услуг в области здравоохранения, 4) направления в диагностический центр, терапевтическое отделение или отделение для лиц, создающих серьезную общественную угрозу или серьезную угрозу для безопасности следственного ареста или пенитенциарного учреждения, 5) участия в процессуальном действии, 6) важных семейных обстоятельств, 7) обстоятельств, связанных с безопасностью осужденного, 8) необходимости обеспечения порядка и безопасности в учреждении» (ст. 100 §1 УИК).

С 2007 г. исполнение наказания в виде лишения свободы может также иметь место в системе электронного наблюдения (мониторинга). (С 15.04.2016 г. законоположения об электронном наблюдении вошли в Уголовно-исполнительный кодекс. Раньше функционирование системы электронного наблюдения регулировалось другим законом.)

Электронное наблюдение заключается в размещении на ноге или запястье электронного браслета, являющегося передатчиком, соединенным с наблюдающим устройством. Данное устройство, посылая сигнал в Центр мониторинга, информирует о местонахождении осужденного. Таким образом, наказание может исполняться в домашних условиях или в другом месте на свободе, указанном судом (напр., хостел, приют). Результатом нарушения условий отбывания наказания (напр., отсутствие осужденного во время, предусмотренное для отбытия наказания, или манипуляция при устройстве) является отмена разрешения на отбывание наказания в условиях электронного наблюдения. В это время осужденный подлежит полному контролю, осуществляемому судом, куратором, сотрудниками Центра мониторинга и Уполномоченного надзорного субъекта.

В соответствии со ст. 43b §3 УИК эта система позволяет контролировать: пребывание осужденного в определенные дни недели и время в указанном судом местонахождении (стационарное наблюдение), актуальное местопребывание осужденного,

независимо от того, где осужденный находится (мобильное наблюдение), соблюдение осужденным определенного минимального расстояния от лица, указанного судом (бесконтактное наблюдение).

В свете ст. 431a § 1 УИК наказание в виде лишения свободы может в этой системе отбывать осужденный: приговоренный к наказанию в виде лишения свободы, не превышающего одного года, причем осужденный не может быть рецидивистом; в отношении которого этот вид наказания достаточен для достижения целей наказания; с определенным местом постоянного жительства; имеющий согласие совершеннолетних лиц, проживающих совместно с осужденным, на такой способ отбывания наказания.

Кроме того, исполнение наказания в виде лишения свободы в этой системе возможно также тогда, если исполнению наказания не препятствуют технические условия (то есть в местопребывании осужденного находятся передатчики и регистрирующие приборы).

Преимущества, полученные от применения данной системы, относятся как к осужденным (остаются на месте жительства и ведут нормальную жизнь, проживая в кругу семьи, у них есть возможность выполнять работу, являющуюся источником содержания, они подлежат более эффективной ресоциализации в открытой среде), так и к государству (способ уменьшения переполненности в пенитенциарных учреждениях и снижения расходов на содержание осужденных посредством возложения на них обязанности платить за часть расходов, связанных с системой [12, с. 8]).

Число лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы в системе электронного наблюдения в последние годы, представляет табл. 3.

Таблица 3

Число лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы в системе электронного наблюдения в 2011–2016 гг.

Год	Число лиц	Год	Число лиц
2011	1 992	2014	4 756
2012	4 881	2015	3 258
2013	4 923	2016	3 958

Источник: SDE – System Dozoru Elektronicznego w latach 2011–2016. URL: <https://isws.ms.gov.pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>.

Таблиця 3 показує, що число осужденных лиц, отбывающих наказание в этой системе, изменяется. Это связано как с уменьшением числа осуждений, так и с трудностями/ограничениями в функционировании этой системы («слишком узкоопределенная целевая группа осужденных, а также отсутствие достаточной информации среди осужденных относительно возможности воспользоваться этой формой отбывания наказания») [13].

Выводы. Общий вывод состоит в том, что в настоящее время наказание в виде лишения свободы в польском Уголовном кодексе 1997 г. регулируется надлежащим образом (хотя в последнее время его объем был ужесточен). В этом законе описаны также основные принципы и директивы назначения наказания, оставляющие свободу судьи индивидуализировать вид и размер наказания в отношении осужденного. На фоне этого регулирования наполняет оптимизмом судебная практика последних лет, указывающая заметное снижение количества назначенных наказаний в виде лишения свободы, а также высокий процент наказаний с примененным приостановлением их исполнения. Следует также положительно оценить стремление польского законодателя к индивидуализации в исполнении этого наказания, проявляющееся во введении в Уголовно-исполнительный кодекс 1997 г. систем исполнения наказания и выделения видов и типов пенитенциарных учреждений. Заслуживает внимания функционирующая уже в нашей стране несколько лет система электронного наблюдения, направленная на предотвращение негативных последствий изоляции осужденных к лишению свободы на короткий срок. Опыт показывает, что эта система требует постоянного совершенствования. В последнее время заметным является стремление органов правосудия снизить уровень уголовных санкций в виде изоляции осужденных в пользу неизоляционных способов их исполнения, сторонником такого решения уже многие годы является Европейский Союз.

Список использованных источников

1. Kodeks karny – ustawa z dnia 06.06.1997 r., Dz. U. Nr. 88, poz. 553 (ze zm.).
2. Kodeks karny wykonawczy – ustawa z dnia 06.06.1997 r., Dz. U. Nr. 90, poz. 557 (ze zm.).
3. Gardocki L. Prawo karne, Warszawa 2015.

4. Sienkiewicz Z., Kary [w:] Filar M. (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2012.
5. Warylewski J. Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 2015.
6. Królikowski M., Zawłocki R., Prawo karne, Warszawa 2015.
7. Stefański R. A. Prawo karne materialne. Część ogólna, Warszawa 2008.
8. Dąbkiewicz K. Kodeks karny wykonawczy, Warszawa 2015.
9. Lelental S. Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2017.
10. Lachowski J. Art. 67–100 [w:] Lachowski J. Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2016.
11. Szymanowski T. Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej, Warszawa 2017.
12. Dąbrowski A. System Dozoru Elektronicznego – tylko dla wybrańców, Rzeczpospolita 2009, nr 169.
13. Wdrożenie i eksploatacja systemu dozoru elektronicznego oraz realizacja zadań przez sądowych kuratorów zawodowych w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności w tym systemie. Informacja o wynikach kontroli. URL: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,7016,vp.8872>.

Лясковська Катажина

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ПОЛЬЩІ

У статті представлено три важливі аспекти покарання у виді позбавлення волі в Республіці Польща. Перший аспект стосується сфери правового врегулювання того покарання, що міститься в Кримінальному кодексі 1997 року.

За допомогою Кодексу показано рішення, яке стосується позбавлення волі на певний строк, 25 років позбавлення волі та довічного ув'язнення. Другий аспект стосується питання призначення покарання. Обговорено принципи і правила призначення розмірів покарання у виді позбавлення волі і показано кількість вироків за це покарання. Третій аспект стосується виконання покарання у виді позбавлення волі. Він дозволив представити системи їх виконання, а також види і типи в'язниць, які наявні в польській тюремній системі. Крім того, звернено також увагу на систему електронного контролю як способу, що дозволяє відбування цього покарання в домашніх умовах.

Ключові слова: *тюремне ув'язнення, винесення судового рішення у виді позбавлення волі, виконання покарання у виді позбавлення волі, електронний моніторинг.*

Laskowska K.

**ACTUAL PROBLEMS OF AWARDING AND EXECUTION
OF PUNISHMENT IN FORM OF IMPRISONMENT
IN POLAND**

The author of that article – K. Laskowska – described three relevant aspects of a penalty of imprisonment in Poland. The first aspect concerned the scope of the legal regulations of this penalty included in the Criminal Code from 1997. The author presented the catalogue of imprisonment penalties such as imprisonment (the period of that imprisonment is at least one month, but not more than 15 years), imprisonment for 25 years and life imprisonment. The second aspect concerned the issue of sentencing penalty of imprisonment. It allowed not only to discuss the principles and directives of passing imprisonment sentence, but also to show the number of convictions for this penalty. The third aspect concerned the execution of imprisonment. That part of article contains the characterisation of the penitentiary system, the types and the units of prisons in Poland. Moreover, there is also a description of the electronically surveillance system, as the enforcement of sentence in household conditions.

Key words: *penalty of deprivation of liberty, adjudication of imprisonment, imprisonment, electronic surveillance system, passing imprisonment sentence.*

У. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

УДК 343.85

Горбачевський В. Я.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридично-психологічного факультету Національної академії внутрішніх справ;

Новосад Ю. О.,

кандидат юридичних наук, начальник Управління нагляду у кримінальному провадженні прокуратури Волинської області

ПРО ДЕЯКІ ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті за результатами аналізу змісту кримінально-виконавчої діяльності визначено роль і місце персоналу органів та установ виконання покарань у правовому механізмі її реалізації на практиці, а також розроблено низку науково обґрунтованих заходів, спрямованих на усунення існуючих у цьому напрямі проблем.

Ключові слова: кримінально-виконавча діяльність, виконання покарань, відбування покарань, сфера виконання покарань, законодавство, персонал, органи та установи виконання покарань, правовий механізм, правові гарантії.

Постановка проблеми. Ключовою проблемою будь-якого державного органу, як показує практика, є необхідність здійснення заходів, спрямованих на підвищення ефективності його діяльності. У цьому контексті сучасний стан кримінально-виконавчої діяльності в Україні є наочним прикладом наявності складного прикладного завдання, що має підняти на більш високий якісний рівень використання соціально-правових можливостей персоналу органів та установ виконання покарань у сфері виконання покарань. При цьому ті реформи, що здійснюються в Україні протягом 1991–2017 рр., так і не досягли бажаних результатів, оскільки їх об'єктом, поряд із засудженими, не став персонал ДКВС України. Більше того, законодавець тільки ускладнив процес виконання кримінальних покарань, однобоко ускладнюючи тільки процес їх відбування засудженими.

У результаті такого порушення принципів нормотворчості (науковості, логічності, системності) наслідок настав для всіх суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин зовсім не таким, який визначався у змісті реформ, а саме – кримінально-виконавча діяльність в Україні є малоефективною (високим є рівень рецидивної злочинності; захворювань засуджених; їх травматизму та в цілому безпечності їх життєдіяльності, зокрема, в місцях позбавлення волі т. ін.) та енергозатратною, тому що у свою сферу залучає значні фінансові, матеріальні, технічні та інші ресурси держави і суспільства, особливо в умовах гострого дефіциту коштів у державному бюджеті та проведення військових дій на Сході України.

Зазначені обставини й обумовили вибір об'єкта і предмета цієї наукової статті, а також її основного завдання – розробити науково обґрунтовані заходи, спрямовані на усунення існуючих проблем, пов'язаних зі змістом кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань України.

Стан дослідження. Вивчення наукової літератури показало, що досить активно розробкою проблеми кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань займаються такі учені, як: Автухов К. А., Бандурка О. М., Бадира В. А., Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І., Джужа О. М., Денисова Т. А., Колб О. Г., Копотун І. М., Конопельський В. Я., Меркулова В. О., Степанюк А. Х., Трубников В. М., Яковець І. С. та ін.

Поряд з цим у контексті змісту тих питань і завдань, які становлять предмет аналізу в цій роботі, наукові пошуки здійснюються безсистемно та не цілеспрямовано, що й стало додатковим аргументом щодо вибору її тематики та постановки пріоритетної мети.

Виклад основних положень. Об'єктом кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань є двоєдиний процес виконання-відбування покарання. При цьому під виконанням покарань розуміється застосування цими особами до засуджених державного примусу, тобто ця невід'ємна частина зазначеного процесу полягає в процедурі обмеження прав та свобод останніх, які є змістом тих покарань, що визначені у КК України [1, с. 7].

У свою чергу, відбування покарання – це забезпечений державним примусом правовий стан засудженого, що настає після того, як обвинувальний вирок набрав законної сили, і полягає у підпорядкуванні поведінки засудженого обмеженням прав та свобод, передбачених у КК України відповідними покараннями [2, с. 15].

При цьому слід мати на увазі, як правильно вважає Степанюк А. Х., що відбування покарання можливе лише у межах кримінально-виконавчих правовідносин, що виникають між адміністрацією органів та установ виконання покарань та засудженими [1, с. 8].

Суб'єктом виконання покарань є персонал ДКВС України, а не адміністрація органів та установ виконання покарань, на чому наполягають деякі науковці [2, с. 16], а суб'єктом відбування покарання – засуджений.

До засобів кримінально-виконавчої діяльності персоналу ДКВС України відносяться норми кримінально-виконавчого права та матеріально-предметні засоби (будівлі місць позбавлення волі, захисні споруди, система охорони, сигналізації т. ін.) [2, с. 16].

Крім цього, участь у кримінально-виконавчій діяльності беруть і інші особи (фізичні та юридичні), які в наукових джерелах отримали назву «учасників кримінально-виконавчих правовідносин» [3, с. 22–25], тобто це ті особи, які причетні до цього різновиду діяльності, мають контакти з адміністрацією і засудженими, однак не наділені повноваженнями щодо реалізації кари, застосування примусових заходів [2, с. 16].

Так, в цілому на теоретико-прикладному рівні уявляється зміст кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань України. При цьому досі ні на доктринальному, а ні на практичних рівнях так і не виведено це поняття у вигляді дефініції (від лат. *definitio* – коротке визначення якогось поняття [4, с. 191]), що важливо з огляду вирішення завдань, пов'язаних з удосконаленням правового механізму діяльності персоналу ДКВС України в сучасних умовах.

Якщо узагальнити деякі наукові підходи з зазначеної проблематики та нормативно-правові елементи її відображення, то можна вивести таке визначення поняття «кримінально-виконавча діяльність персоналу органів та установ виконання покарань», а саме – це робота, що здійснюється у межах своїх повноважень у

визначеному кримінально-виконавчому законодавстві України фізичними особами та яка спрямована на реалізацію правообмежень щодо засуджених, які встановлені в законі та закріплені індивідуально для кожного із них у вирокі суду, відповідно до змісту двоєдиного процесу виконання-відбування покарань, що забезпечується державою у вигляді правових підстав, принципів, форм, методів, засобів і гарантій реалізації зазначеної функції.

Отже, до системоутворюючих ознак, що складають зміст цього поняття, варто віднести такі:

1. Зазначена діяльність – це робота. Саме у такому контексті розглядається це слово у тлумачних словниках [5, с. 150].

Звичайно, що з урахуванням вимог ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» цю роботу не можна назвати такою у повному сенсі, тому що «робота» в органах та установах виконання покарань є, з одного боку, специфічною, адже здійснюється різними фахівцями (рядовим і начальницьким складом; державними службовцями; особами, які працюють у ДКВС України за трудовими угодами (контрактами тощо), а з іншого боку, має свої особливості, які змістовно відрізняють її від інших робіт, що здійснюються персоналом установ виконання покарань, а також взагалі іншими особами у тій чи іншій галузі суспільної діяльності, тобто у цьому випадку обумовлена змістом адміністративно-правового статусу персоналу ДКВС України.

Як показали результати цього дослідження, до таких науковці [6, с. 50–51] відносять такі: а) по-перше, адміністративно-правове регулювання діяльності персоналу органів та установ виконання покарань виявляється в різних формах. Воно знаходиться у межах загального державно-правового регулювання як його складовий елемент (Конституції України, Закону України «Про державну службу», «Кодексу законів України про працю» т. ін.). При цьому юридичною базою в цій ситуації є Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», який встановлює єдину структуровану систему органів та установ ДКВС України, завдання, організацію і забезпечення її діяльності; б) по-друге, до числа форм адміністративно-правового регулювання діяльності ДКВС України значне місце належить підзаконним актам. Причому, якщо загальні принципи питання

вирішуються в Указах Президента України [7] і рішеннях Кабінету Міністрів України [8], то конкретні проблеми організації кримінально-виконавчої діяльності вирішуються в нормативно-правових актах Міністерства юстиції України [9]; в) по-третє, адміністративно-правовому регулюванню підлягає широке коло суспільних відносин у сфері діяльності персоналу ДКВС України. Як з цього приводу зауважив Зливко С. В., процес виконання кримінального покарання за своєю суттю є специфічною адміністративною діяльністю, в якій, з одного боку, об'єктами адміністративного впливу є засуджені, а з іншого, – особи з числа персоналу органів та установ виконання покарань [6, с. 51], тобто у цьому випадку здійснюється як «зовнішнє управління» (управління засудженими), так і «внутрішнє управління» (управління персоналом) [10, с. 32–33].

2. Вказана діяльність здійснюється чітко визначеними в кримінально-виконавчому законодавстві особами.

Їх виключний перелік визначено в ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Виключність, якщо виходити з етимологічного походження цього слова (поширюється тільки на один об'єкт) [5, с. 63], полягає в тому, що кримінально-виконавчою діяльністю у межах своїх повноважень має займатись лише персонал органів та установ виконання покарань. Більше того, участь у цьому процесі інших осіб, у тій чи іншій ролі (зокрема, здійснення прокурорського нагляду під час виконання кримінальних покарань відповідно до ст. 22 КВК та Закону України «Про прокуратуру» [11]; здійснення контролю визначеними в ст. 24 КВК особами (Президентом України, Прем'єр-Міністром України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини ін.), здійснення громадського контролю (ст. 25 КВК т. ін.) не надає права для них, як правильно дійшли висновку науковці, займатись кримінально-виконавчою діяльністю [12, с. 11].

Як у зв'язку з цим зауважив Осауленко О. І., в юридичній літературі були спроби розширити коло суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, включаючи до них прокуратуру, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, різні громадські організації, членів сімей і близьких родичів засуджених, адвокатів, самодіяльні організації засуджених, але такий

підхід визнати логічним не можна, тому що суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин можуть бути лише органи та установи виконання покарань [13, с. 140–141].

3. Кримінально-виконавча діяльність здійснюється персоналом ДКВС України у межах його повноважень.

Повноваження – це право, надане кому-небудь для здійснення чогось [5, с. 484].

Повноваження відповідної особи – це закріплені за цією особою права й обов'язки, переважно владного характеру, тобто повноваження щодо прийняття обов'язкових для виконання рішень і забезпечення їх здійснення тими, кому вони адресовані [14, с. 112–113].

Як встановлено в ході цього дослідження, теоретичні засади організації функціонування персоналу ДКВС України свідчать про те, що для нього характерні такі ознаки: а) багатовекторність діяльності, притаманність для неї різних цілей та завдань, які в окремих випадках важко поєднати; б) складність діяльності, що зумовлено необхідністю використовувати значний обсяг прийомів, умов та засобів виконання роботи; в) екстремальність умов праці, що обґрунтовує потребу у формуванні особливої системи соціально-правового захисту персоналу; г) поєднання творчого характеру праці, що вимагає ґрунтовної підготовки та нестереотипного мислення персоналу органів та установ виконання покарань, з її мілітаризованістю, яка спричиняє докладну регламентацію кожного аспекту адміністративної діяльності персоналу; ґ) надзвичайна важливість результатів діяльності, що відображається на рівні злочинності в українському суспільстві; д) ухвалення відповідальних управлінських рішень, які впливають на долі людей; е) наявність проблем матеріального й організаційно-змісту, що знижує мотивацію праці [15, с. 110–111].

Виходячи з цього, на практиці здійснюється класифікація персоналу органів та установ виконання покарань, відповідно до якої визначаються відповідні посади та функціональні обов'язки цих осіб (управлінський персонал; адміністративний персонал; обслуговуючий персонал т. ін.) [16, с. 36], а також встановлюється система вимог, що висуваються до кожної посади та особи, яка її обіймає [6, с. 98–102]. При цьому слід мати на увазі, що відповідно до чинного законодавства України дії посадових осіб,

включаючи персонал ДКВС України, які виходять за межі їх повноважень, класифікуються як перевищення службових повноважень і є підставою для притягнення їх до передбачених законом видів юридичної відповідальності [17]. Так, у п. 1.1.1 Керівних принципів застосування стандартів з цього приводу зазначено, що застосування катувань або нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження або покарання, є абсолютно забороненим за всіх обставин. Жодні відступи від цієї заборони не допускаються [18, с. 10].

1. Види персоналу органів та установ виконання покарань та вимоги до нього встановлюються у кримінально-виконавчому законодавстві України.

Загальні джерела цього законодавства визначені в ст. 2 КВК.

Безпосередньо види персоналу ДКВС України закріплені в ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», що, у свою чергу, дозволило науковцям розділити його функції на такі групи: а) управлінські та організаційні (адміністративні); б) пенітенціарні (виховні та освітні); в) забезпечуючі та обслуговуючі [16, с. 36–37].

Вимоги до персоналу органів та установ виконання покарань також встановлені у зазначеному Законі (ст. 16), що важливо як з огляду дотримання визначених у ньому принципів діяльності ДКВС України (ст. 2), так і запобігання вчиненню з боку цих осіб злочинів та правопорушень [17], а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [18].

Висновки. Отже, наявність усіх восьми системоутворюючих ознак поняття «кримінально-виконавча діяльність персоналу органів та установ виконання покарань» є обов'язковою та такою, що визначає у повному обсязі його зміст, а також відображає його соціально-правову природу.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавче право України: підручник / Голіна В. В., Степанюк А. Х., Лисодєд О. В. та ін. Харків: Право, 2011. 328 с.
2. Кримінально-виконавче право України: підручник / Голіна В. В., Степанюк А. Х., Лисодєд О. В. та ін. Харків: Право, 2015. 392 с.
3. Правові засади діяльності прокуратури України у сфері виконання покарань: навчальний посібник / Дудко Є. В., Колб І. О., Савчен-

ко А. В. та ін.; за заг. ред. проф. Джужи О. М. та проф. Колба О. Г. Київ: Кондор, 2016. 240 с.

4. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

5. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Ковальова Т. В. Харків: Фоліо, 2005. 767 с.

6. Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України: адміністративно-правовий аспект: навч. посіб. / ред. колегія: Петков В. П. [голова] та ін. Київ: КНТ, 2011. 648 с.

7. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 94. Ст. 3334.

8. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 348. *Офіційний вісник України*. 2016. № 44.

9. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 88.

10. Немченко М. І., Гамалій О. Г. Основи управління органами виконання покарань: зб. лекцій. Київ: РВВ КІВС, 2000. Ч. 1. 100 с.

11. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

12. Кримінально-виконавче право України (схеми і таблиці): навч. посіб. / Васильєв А. А., Гуренко Ю. О., Житний О. О. та ін.; за заг. ред. Литвинова О. М. Харків: ХНУВС, 2014. 212 с.

13. Кримінально-виконавче право України: підручник / Джужа О. М., Богатирьов І. Г., Колб О. Г. та ін.; за заг. ред. Джужи О. М. Київ: Атіка, 2010. 752 с.

14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. Мельника М. І., Хавронюка М. І. Київ: Атіка, 2005. 1064 с.

15. Автухов К. А., Яковець І. С. Організаційно-правові засади діяльності Державної пенітенціарної служби України в установах виконання покарань: навч. посібник / за ред. Степанюк А. Х. Харків: Право, 2013. 159 с.

16. Правові основи діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: наук.-метод. посіб. / упоряд. Яковець І. Київ: Паливода А. В., 2011. 232 с.

17. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній: монографія / за заг. ред. Коваленка В. В. Київ: АТКА, 2011. 367 с.

18. Сванідзе Е. Ефективне розслідування фактів жорстокого поведіння: керівні принципи застосування європейських стандартів. Київ: К.І.С., 2011. 144 с.

Горбачевский В. Я., Новосад Ю. А.

**О НЕКОТОРЫХ СОДЕРЖАТЕЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТАХ
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПЕРСОНАЛА ОРГАНОВ И УЧРЕЖДЕНИЙ
ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ**

В статье по результатам анализа содержания уголовно-исполнительной деятельности определены роль и место персонала органов и учреждений исполнения наказаний в правовом механизме ее реализации на практике, а также разработан ряд научно обоснованных мероприятий, направленных на устранение существующих в этом направлении проблем.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная деятельность, исполнение наказаний, отбывание наказаний, сфера исполнения наказаний, законодательство, персонал, органы и учреждения исполнения наказаний, правовой механизм, правовые гарантии.

Horbachevskiy V. Ya., Novosad Yu. O.

**CONCERNING SOME CONTENT ELEMENTS
OF CRIMINAL AND EXECUTIVE ACTIVITY
OF PERSONNEL OF PENAL BODIES AND INSTITUTIONS**

In the article, based on the results of the analysis of the content of criminal-executive activity, the role and place of the personnel of the bodies and penal institutions in the legal mechanism of its implementation in practice have been determined, as well as a number of scientifically substantiated measures aimed at eliminating problems existing in this direction.

Requirements for personnel of penitentiary bodies and establishments are also established in mentioned Law, which is important both from the review of observance of the principles of SCFU of Ukraine activity, as well as on the prevention of such persons' committing crimes and offenses, and also the prevention of torture and inhuman or degrading treatment of convicted persons.

The presence of all eight features, which create the system of the notion of "personnel's of bodies and penal institutions criminal and executive activities " is compulsory and it determines its content entirely, and also reflects its social and legal nature.

Key words: criminal-executive activity, execution of punishment, serving punishment, scope of punishment, legislation, personnel, Penal bodies and institutions, legal mechanism, legal safeguards.

UDC 343.811:35.07

Zlyvko S.V.

Ph.D. in Law,

Associate Professor of the Department of Administrative,

Civil and Commercial Law and Process

Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PROVIDING OF PENITENTIARY AND PROBATION INTERREGIONAL DEPARTMENTS ACTIVITY

Legal acts, which regulate the activity of Penitentiary and Probation Interregional Departments, are analyzed in the article. Place and role of Interregional Departments in administrative system are analyzed. Current state and directions of organizational and legal providing improving of Interregional Departments activity in conditions of reforming. Author's definition of the concept of Probation Interregional Department is given. Development and implementation into practice Regulations about Penitentiary and Probation Interregional Departments are proposed.

The proposal, concerning the development and introduction into practice the Regulation about Penitentiary and Probation Interregional Departments is urgent. On the basis of verified in practice and scientifically substantiated principles, the organizational and legal bases of the activity of Penitentiary and Probation Interregional Departments should be unified in it. Urgency of such legal act is also confirmed by the conclusion that the lack of clearly defined competence of Penitentiary and Probation Interregional Departments creates numerous problems in daily activity and this is negative phenomenon in law enforcement activity of the Ministry of Justice as a whole, which affects citizens' rights and freedoms.

Key words: *Department, organizational and legal providing, execution of criminal crimes, territorial bodies, Interregional Department.*

Target setting. Deep socio-economic and political transformations in Ukraine are connected with the implementation of the officially proclaimed course of integration into Europe and the necessity to bring the norms and standards of internal life of our society in accordance with European norms and standards. Implementation of recommendations of the Council of Europe concerning adhering to the requirements of the European Prison Rules has led to changes in

criminal and criminal and executive policy of the state and, as a consequence, to reforming of legal and organizational foundations of penitentiary bodies and institutions activity in order to bring them in accordance with world standards. Appropriate reforms of Penitentiary System are important steps towards European integration.

It should be emphasized that the reform of Penitentiary System of Ukraine is an integral part of administrative reform aimed at optimizing the system of governance of penitentiary bodies and institutions, streamlining the relations between the authorities of various hierarchical levels, and, as the result, eliminating the system of punishment from crisis. Improving the legislation in the direction of strengthening the protection of citizen's rights and freedoms and ensuring the implementation of criminal penalties requires, first of all, a clear definition of the structure of Penitentiary System, the theoretical substantiation of the essence of legal status of penal bodies and institutions, ways and directions of their activities improving [1, p. 35].

Existing complex of problems of Penitentiary System of Ukraine to a certain extent is due to insufficient scientific substantiation from the standpoint of the Theory of Administration and Administrative Law, that is why, the relevance of the article is connected, firstly, with the necessity to analyze the principles of current legislation on the activities of territorial bodies of the Ministry of Justice - interregional departments of execution of criminal punishments and probation (further referred to as interregional administrations) in order to identify problematic and insufficiently regulated issues of their legal and organizational provision; secondly, with the need for the development of scientifically substantiated recommendations for improving the activities of interregional administrations in order to achieve the goals set by current legislation.

Actual scientific researches and issues analysis. While the development of the state took place, there was the formation of legal

science, including in the field of management of the State Criminal and Executive Service of Ukraine (further - the SCES of Ukraine). Among the modern Ukrainian studies, which to some extent relate to specifics of the territorial bodies of the DKVD of Ukraine activity, it is worth mentioning scientific achievements of Aliiev R.V., Barash Ye. Yu., Halai A. O., Grechaniuk S. K., Denysova T. A., Dodin Ye. V., Zabarnyi H.H., Kaliuzhnyi R. A., Kolodii A.M., Puzyrnyi V. F., Stepaniuk A. Kh., Stetsenko S. H., Yahunov D. V. and other scientists.

However, today structural, functional and organizational transformations in Penitentiary System revealed some gaps in the studying of functional, organizational, legal and managerial provision of many branches of the system of penitentiary bodies and institutions. In connection with this, it is necessary to analyze the main components of the organization of inter-regional departments activities, taking into account the present realities and the departure from the stereotypes of the Soviet corrective labor system, which are still being found in modern Penitentiary System of Ukraine.

The purpose of the article is to identify problematic and insufficiently regulated issues of legal and organizational support of territorial bodies of the Ministry of Justice (interregional departments) activities and to develop scientifically substantiated recommendations for improving their activities in order to achieve the goals set by current legislation.

The statement of basic materials. Depending on the procedure of formation, the legislation distinguishes the status of territorial bodies of central bodies of Executive Power. In one case, territorial bodies of the Ministry can be formed as legal bodies of Public Law. In this case, they are liquidated, reorganized upon the submission of the Minister by the Cabinet of Ministers of Ukraine within the limits of the maximum number of civil servants and employees of the Ministry

and funds provided for maintenance of the Ministry. Otherwise, territorial bodies of the Ministry can be formed, liquidated, reorganized by the Minister as structural subdivisions of the apparatus of the Ministry that do not have the status of a legal body, in agreement with the Cabinet of Ministers of Ukraine [2, p. 31].

The creation of territorial bodies of the Ministry of Justice (interregional departments) was not a one-time act, but became the result of permanent transformations of organizational and legal foundations of the System of Execution of Criminal Punishments throughout the period of its existence. Thus, according to Article 9 of the Law of Ukraine "On the State Criminal and Executive Service of Ukraine", in order to ensure fulfillment of the tasks of the State Penitentiary Service of Ukraine, the central executive body on implementation of punishments creates territorial authorities - departments in the Autonomous Republic of Crimea, regions, in the city of Kiev and Kiev region, in the city of Sevastopol. And according to the Resolution of the Cabinet of Ministers No. 348 dated May 18, 2016 "On Elimination of Territorial Bodies of the State Penitentiary Service and the Formation of Territorial Bodies of the Ministry of Justice", 24 territorial bodies (regional) of the State Penitentiary Service are liquidated as legal bodies of Public Law and territorial bodies of the Ministry of Justice - six interregional departments on the execution of criminal penalties and probation are formed as legal bodies of Public Law [3, p. 1, 2]. The same differences are found in a number of other rules of normative legal acts that provide organizational and legal support for interregional administrations activities and determine their legal status.

Thus, in Clause 1 of "the Standard Principle on Territorial Bodies of the Ministry and other Central Executive Authority", approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 25, 2011 No. 563 [4], it is stated that the territorial bodies of the Ministry and other central executive authorities can be formed in the Autono-

mous Republic of Crimea, regions, in the city of Kyiv and Sevastopol, districts, districts in cities, in the cities of regional, republic (Autonomous Republic of Crimea) and as interregional (which powers extend to several administrative territorial units) territorial bodies, if provided for by the principle on the Ministry and other central executive body.

Consequently, we draw attention to the fact that the formation of interregional departments as territorial bodies of the Ministry of Justice should be provided for in the Principle on the Ministry of Justice. But in this Principle, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine from July 2, 2014, No. 228, the establishment of interregional departments as territorial bodies is not discussed at all. It is only mentioned that concerns organizational and managerial activity of the territorial bodies of the Ministry of Justice, namely:

- The Ministry of Justice, in accordance with the tasks entrusted to it, provides explanations on issues related to the activities of its territorial bodies, analyzes the results of its activities and takes measures to improve the efficiency of the functioning of territorial bodies, organizes the consideration of citizens' appeals on issues related to the activities of its territorial bodies, provides control over the work of structural units of territorial bodies of the Ministry of Justice, which ensure the implementation of powers in the sphere of enforcement of decisions and determines the basis all directions of activity of interregional departments on execution of criminal penalties and probation of the Ministry of Justice;

- The Ministry of Justice in order to organize its activities controls the activities of territorial bodies of the Ministry of Justice;

- The Ministry of Justice exercises its powers directly and through territorial bodies of the Ministry of Justice established in the established manner [5].

In accordance with the first paragraph of clause 3 of the "Regulation on the Main Territorial Departments of Justice of the Ministry of Justice of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea, in regions, cities of Kyiv and Sevastopol", approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine of June 23, 2011 No. 1707/5 [6], one of the main tasks of the Main Territorial Department of Justice is the implementation of state policy in the area of Probation, which does not correspond with the Law of Ukraine "On the State Criminal and Executive Service of Ukraine". Particularly, the Article 1 of the mentioned Law states the following: "The State Criminal and Executive Service of Ukraine has the task to implement state policy in the field of execution of criminal punishments".

However, Clause 2 of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 18, 2016 No. 343 "Some Issues of Optimization of the Activities of the Central Executive Bodies of the Justice System" [7] stipulates that the Ministry of Justice is the legal successor of the State Penitentiary Service that is being liquidated in the implementation of state policy in the field of execution of criminal penalties and probation.

Consequently, having considered and conducted the analysis of the above normative legal acts that regulate the activity of territorial bodies of the Ministry of Justice (interregional departments), we conclude that the normative-legal base on this issue, in addition to having certain inconsistencies, is insufficient. In particular, to date, the Regulation on Interregional Criminal Penalties and Probation Offices has not been drafted or approved.

Thus, the formation of inter-regional departments was a consequence of the interaction of the penitentiary system with the objective conditions for its functioning. The peculiarity of the administrative and territorial division of Ukraine and the location of the penitentiary institutions, the need to exercise control over the distribution of fi-

nancial resources, directed by the state for the maintenance of prisoners and the activities of correctional institutions, necessitate the implementation of centralized governance by state authorities, which can be achieved through the creation of intermediate administrative structures, which are interregional administrations on the execution of criminal penalties and probation

The analysis of the place and role of interregional offices in the management system of subordinate institutions allows the following conclusions to be drawn. First, interregional administrations are state authorities of branch competence. Secondly, they occupy an intermediate position in the system of governance between the central executive body on the execution of criminal penalties and institutions and penal institutions and directly administer them. Thus, interregional administrations are a very important link in the existing management system, because they play a key role in bringing the state policy in the field of execution of criminal penalties and probation to a specific institution or penal institution and further implementation of its main provisions.

Interregional administrations act as participants and coordinators of the administrative, executive, production and economic activities of subordinate units, as well as the main controlling body. In this case, control should be carried out mainly in the form of organizational and methodological assistance

Principal differences in the management of interregional administrations and subordinate bodies and institutions are expressed in the fact that the activities of the apparatus of territorial bodies in the exercise of their functions are not directly connected (with a few exceptions) to convicted persons, as well as measures to ensure the regime, involving convicts to work, etc., but it is organizational and aimed at creating the necessary conditions for the effective functioning of the

relevant bodies and institutions whose activities carry Exactly executive nature.

Summarizing all of the foregoing, it should be noted that the Interregional Department for the Execution of Criminal Sentences and Probation is a legal entity of public law, which is a structural subdivision of branch competence whose powers extend over to several administrative units, is created by the Cabinet of Ministers of Ukraine on the recommendation of the Minister of Justice for day-to-day management of the institutions and organs of the penitentiary system of Ukraine for the purpose of organizing the execution of criminal punishments and solving tasks, post the carcasses before the SCES of Ukraine.

Conclusions. The research of the legal framework of activity of interregional departments on implementation of criminal punishments and Probation makes it possible to reach the following conclusion: legislative acts regulating legal relations in the field of execution of criminal punishments need to be specified in departmental normative acts. That is provided for in Art. 9 of the Law of Ukraine "On the State Criminal and Executive Service of Ukraine", where it is determined, that territorial authorities control operational and service and financial and economic activities of the bodies and institutions subordinated to them and perform the functions provided for by the principles on territorial administrative bodies. The principles on territorial administrative bodies are approved by the Central Executive Body on the execution of punishments [8].

In connection with the foregoing, the proposal on the development and implementation into practice the Regulation on Interregional Authorities on Execution of Criminal Punishments and Probation, in which on the basis of proven on practice and scientifically grounded principles, organizational and legal basis of activity of Interregional Authorities on Execution of Criminal Punishments and Probation

should be unified. The urgency of such normative and legal act is also confirmed by the conclusion that the lack of clearly defined competence of Interregional Authorities on Execution of Criminal Punishments and Probation creates numerous problems in daily activities, and this is negative phenomenon in the law enforcement activity of the Ministry of Justice as a whole, which affects citizens' rights and freedoms.

The analysis of organizational and legal support of Interregional Authorities on Execution of Criminal Punishments and Probation allows formulate the following directions of their activities improvement:

- defining of real, economically grounded and socially meaningful goals and tasks;

- defining the criteria of effective activity of Interregional Authorities on Execution of Criminal Punishments and Probation and subordinate units that really guarantee to perform the tasks the SCES of Ukraine faces with;

- improving of the system of control over the activities of Interregional Authorities on Execution of Criminal Punishments and Probation;

- improving of internal organization activity (updating of the scheme of distribution the functions between different services of interregional departments and units within the services, elimination of duplicate structural units, etc.);

- expansion of the system of interaction and promotion of Interregional Authorities on Execution of Criminal Punishments and Probation (expansion of the forms of interaction, departure from the formalization of charitable activities, formation of legal basis for charitable activities of public and other organizations, individuals, etc.);

- improving of governance (detection, systematization and overcoming of information barriers between subdivisions of Interregional

Authorities on Execution of Criminal Punishments and Probation, creating of proper control system, etc.).

References

1. Zlyvko S. Osoblyvosti administratyvno-pravovoho statusu derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy v suchasnykh umovakh reformuvannya [Tekst] [Features of the administrative and legal status of the state Criminal and Executive Service of Ukraine in the current conditions of reform] [Text] / Stanislav Zlyvko // Aktualni problemy pravoznavstva. – 2016. – Vyp. 3. – S. 35-40. (in Ukrainian).

2. Lialiuik O. YU. Terytorialni orhany tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady v systemi terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [Territorial bodies of central executive authorities in the system of territorial organization of Power in Ukraine] / O. YU. Lialiuik // Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovroiaduvannya. – 2015. – Vyp. 30. – S. 28-38. (in Ukrainian).

3. Pro likvidatsiiu terytorialnykh orhaniv upravlinnia Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby ta utvorennia terytorialnykh orhaniv Ministerstva yustytzii [On liquidation of territorial authorities of the State Penitentiary Service and the formation of territorial bodies of the Ministry of Justice]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated] 18.05.2016 № 348 // Uriadovi kurier vid 04.06.2016 – №105 (in Ukrainian).

4. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro terytorialni orhany ministerstva ta inshoho tsentralnogo orhanu [On approval of the Model Regulations on territorial bodies of the Ministry and other central body]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated] 25.05.2011 № 563 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/563-2011-p>. (in Ukrainian).

5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo yustytzii Ukrainy [On Approval of the Regulation on the Ministry of Justice of Ukraine]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated] 02.07.2014 № 228 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-p/page?text=%F2%E5%F0%E8%F2%EE%F0> (in Ukrainian).

6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Holovni terytorialni upravlinnia yustyttsii Ministerstva yustyttsii Ukrainy v Avtonomnii Respublitsi Krym, v oblastiakh, mistakh Kyievi ta Sevastopoli [On approval of the Regulation on the Main territorial offices of Justice of the Ministry of Justice of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea, in regions, cities Kyiv and Sevastopol]: Nakaz Ministerstva yustyttsii Ukrainy vid [Decree of the Ministry of Justice of Ukraine dated] 23.06.2011 № 1707/5 [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z075911/page?text=%EF%EE%EA%E0%F0%E0%ED> (in Ukrainian).

7. Deiaki pytannia optymizatsii diialnosti tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady systemy yustyttsii [Some issues of optimization of the central executive bodies of the Justice System]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated] 18.05.2016 № 343 // Uriadovyi kurier vid 28.05.2016 – № 100 (in Ukrainian).

8. Pro Derzhavnu kryminalno-vykonavchu sluzhbu Ukrainy [On the State Criminal and Executive Service of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 23 chervnia 2005 roku [Law of Ukraine dated June 23, 2005] // Uriadovyi kurier. – 2005. – 20 lypnia – № 132 (in Ukrainian).

Зливко С. В.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ УПРАВЛІНЬ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ТА ПРОБАЦІЇ

У статті аналізуються нормативно-правові акти, які регулюють діяльність міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації. Аналізуються місце і роль міжрегіональних управлінь в системі управління. Визначається сучасний стан та напрями вдосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності міжрегіональних управлінь в умовах реформування. Подається авторське визначення поняття міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації. Пропонується розробка і впровадження у практичну діяльність Положення про міжрегіональні управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації.

Ключові слова: управління, організаційно-правове забезпечення, виконання кримінальних покарань, територіальні органи, міжрегіональне управління.

Зливко С. В.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖРЕГИОНАЛЬНЫХ УПРАВЛЕНИЙ ПО ВОПРОСАМ ИСПОЛНЕНИЯ УГОЛОВНЫХ НАКАЗАНИЙ И ПРОБАЦИИ

В статье анализируются нормативно-правовые акты, которые регулируют деятельность межрегиональных управлений по вопросам исполнения уголовных наказаний и probation. Анализируются место и роль межрегиональных управлений в системе управления. Определяется современное состояние и направления усовершенствования организационно-правового обеспечения деятельности межрегиональных управлений в условиях реформирования. Подано авторское определение понятия межрегионального управления по вопросам исполнения уголовных наказаний и probation. Предложена разработка и внедрение в практическую деятельность Положение о межрегиональном управлении по вопросам исполнения уголовных наказаний и probation.

Ключевые слова: управление, организационно-правовое обеспечение, исполнение уголовных наказаний, территориальные органы, межрегиональное управление.

УДК 343.85

Никифорчук Д. Й.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності НАВС, м. Київ;

Колб І. О.,

кандидат юридичних наук, заступник начальника відділу
нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень
у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших
заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням
особистої свободи громадян прокуратури Київської області

ПРО ДЕЯКІ ЗМІСТОВНІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано зміст міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань, а також про їх місце і роль у правовому механізмі сфери виконання покарань.

Крім цього, визначено проблемні питання у цьому напрямі та розроблено науково обгрунтовані заходи щодо їх вирішення по суті.

Ключові слова: *принципи, кримінально-виконавча діяльність, персонал органів та установ виконання покарань, правовий механізм, сфера виконання покарань, засуджений, кримінальні покарання.*

Постановка проблеми. Вивчення змісту кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань показало, що поряд із загальними принципами у своїй роботі зазначені особи дотримуються та застосовують міжгалузеві й галузеві принципи, а також принципи підгалузеві права і правових інститутів. В юридичній науці під міжгалузевими принципами права розуміють ті принципи, що притаманні декільком галузям права, визначають їх характер та напрями подальшого розвитку, а під галузевими – принципи, що притаманні певній галузі права, визначають її характер та напрями подальшого розвитку [1, с. 131]. При цьому варто зазначити, що досі серед учених ведуться постійні дискусії щодо співвідношення принципів правової політики, права та законодавства, в тому числі й у сфері боротьби зі злочинністю [2, с. 121–136].

Та попри все, враховуючи, що зазначена проблематика не відноситься до завдань нашого дослідження, загальноновизнаним у науці є висновок про те, що первинними є принципи права, а вторинними – законодавства [3, с. 42]. Більше того, у зазначеній ситуації, як правильно зробили висновок деякі науковці [4, с. 34–35], об'єднальним для всіх видів принципів, про які йшлося вище, має такий критерій, який витікає зі змісту теоретичного положення про те, що роль принципів у формуванні, зокрема, кримінально-виконавчого законодавства зумовлена наявністю у них ідеальних уявлень про реальну кримінально-виконавчу діяльність та про результат зусиль адміністрації органів і установ виконання покарань. За такого підходу принципи кримінально-виконавчого законодавства є виразом головного, основного в цьому акті, вони відображають стратегічну тенденцію його розвитку, показуючи, на що воно зорієнтовано [5, с. 21]. Усі вищезазначені та інші підходи, що сформувались на сьогодні в теорії права, й становлять методологічне підґрунтя для розробки питань, пов'язаних зі змістом міжгалузевих і галузевих принципів права, а також принципів підгалузеві та інститутів права.

Зазначені обставини й обумовили вибір об'єкта і предмета дослідження в цій науковій статті, а також визначили її основні завдання – з'ясувати проблемні моменти, які виникають під час реалізації на практиці принципів кримінально-виконавчої діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України, та розробити науково обґрунтовані шляхи щодо їх вирішення по суті.

Стан дослідження. Вивчення наукової літератури показало, що досить активно розробкою проблеми кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань займаються такі вчені, як: Автухов К. А., Бандурка О. М., Бадира В. А., Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І., Джужа О. М., Денисов Т. А., Колб О. Г., Копотун І. М., Конопельський В. Я., Меркулова В. О., Степанюк А. Х., Трубников В. М., Яковець І. С. та ін.

Поряд з цим у контексті змісту тих питань і завдань, які становлять предмет дослідження у цій роботі, наукові пошуки здійснюються безсистемно та нецілеспрямовано, що й послугувало додатковим аргументом щодо вибору її тематики та постановки пріоритетної мети.

Виклад основного матеріалу. Як встановлено в ході цього дослідження, до міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності персоналу ДКВС України, у першу чергу, належать ті принципи, що входять до циклу кримінально-правових дисциплін (кримінальне право; кримінально-виконавче право; кримінальний процес; криміналістика; кримінологія та ін.). При цьому, на переконання Денисової Т. А., саме принципи кримінальної відповідальності визначаються найбільш загальними положеннями, які, зокрема, визначають напрям роботи законодавця під час побудови системи кримінальних покарань та кримінально-правових санкцій, а принципи покарання скеровують суддів під час їх застосування [6, с. 137].

У той самий час принципи інститутів права – це основні ідеї, що лежать в основі побудови певного інституту права [7, с. 354]. Саме з цих позицій і слід виділяти принципи кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань. Поряд з цим слід зазначити, що класифікація як міжгалузевих принципів, так і принципів інститутів права в доктриналь-

них джерелах є різноманітною та не безспірною. У цьому контексті досить потужне методологічне підґрунтя створив Гришук В. К., який запропонував за критерієм суб'єкта, що реалізує кримінально-правову відповідальність людини в законодавчій або правозастосувальній діяльності, розрізняти: а) законодавчо встановлену кримінально-правову відповідальність; б) судову кримінально-правову відповідальність; в) кримінально-правову відповідальність, яка реалізується спеціальними органами виконавчої влади держави [8, с. 666].

У науці кримінально-виконавчого права України до міжгалузевих принципів права відносять: 1) принцип справедливості; 2) принцип невідворотності виконання і відбування покарання [9, с. 153–154].

У кримінально-виконавчому законодавстві України зазначено у ч. 1 ст. 1 КВК у виді спеціальної мети – забезпечити реалізацію покарання з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, а також у ст. 6 цього кодексу – у виді визначення основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених (ч. 3) та мети їх застосування (ч. 4).

У нормах міжнародного права, що регулюють сферу виконання покарань, принцип справедливості закріплений у ст. 65 Мінімальних стандартних правил поведження із засудженими, відповідно до якої в поведженні з особами, які засуджені до тюремного ув'язнення чи іншого виду покарання, слід прагнути прищеплювати їм бажання підкорятися законам [10], а в ЄВП – у п. 3 ч. 1, а саме: обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімально необхідними та відповідати тій обґрунтованій меті, з якої вони накладалися [11]. Таким же шляхом йде й Європейський суд з прав людини. Зокрема, у своєму рішенні від 1 липня 2010 р. у справі «Давидов та інші проти України» зазначений суд визнав порушення принципу справедливості щодо цих засуджених під час проведення спеціальних навчань на території колонії, в якій вони відбували покарання у виді позбавлення волі, та визнав у зв'язку з цим факти жорстокого поведження з цими особами, що, у свою чергу, суперечить вимогам ст. 3 Конвенції про заборону тортур, нелюдського та такого, що принижує людську гідність, поведження [12, с. 32–38].

У свою чергу, принцип невідворотності виконання і відбування покарання означає безумовність виконання покарання, призначеного судом, обов'язок засудженого терпіти кару [9, с. 154]. Цей принцип є похідним від принципу невідворотності покарання та кримінальної відповідальності, що, у свою чергу, визначає послідовність стадій кримінальної відповідальності, встановлює правила, за якими здійснюється кара, виконуючи роль механізму кримінально-виконавчої діяльності. Крім цього, принцип невідворотності виконання і відбування покарання є підґрунтям кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань і приводить таким чином в дію реалізацію на практиці зміст кримінальної відповідальності засудженого. Більше того, невідворотність покарання є основою кримінально-правової політики будь-якої держави, а також авторитету кримінального судочинства та довіри населення до влади. Саме тому законодавство в багатьох випадках передбачає норми, які дозволяють зменшити термін покарання або замінити його на більш м'яке [13, с. 143–161]. Проте, як правильно зазначає у зв'язку з цим Богатирьов І. Г., зовсім не означає, що порушується принцип невідворотності відбування покарання, бо кара все одно має місце, але вона не абсолютна, не сліпа зброя в руках правосуддя, тому що невідворотність покарання дозволяє державі у цій сфері застосовувати як покарання у виді позбавлення волі, так і його альтернативи [9, с. 154].

До міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності персоналу ДКВС України, без сумніву, слід віднести й інші принципи, які визначені у сфері боротьби зі злочинністю (як у виді доктрини, політики, так і на нормативному рівні), що тією чи іншою мірою стосуються сфери виконання покарань. Зокрема, до таких принципів можна віднести принцип економії кримінальних репресій (визначає співвідношення кола діянь, які визнані в суспільстві злочинами, загальному рівню економічного та культурного розвитку суспільства [14, с. 31–32].

У кримінально-виконавчому праві України цей принцип знайшов своє відображення у таких інститутах права, як: а) дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 152, ст. 154 КВК); б) зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі (ст. 100, ч. 1 ст. 101 КВК); в) залишення у виховних колоніях за-

суджених, які досягли вісімнадцятирічного віку (ст. 148 КВК); г) зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі (ст. 151-1 КВК); г) порядок застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі (ст. 134 КВК) та ін.

До міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань варто також віднести принцип диференціації та індивідуалізації відповідальності, який науковці називають також спеціальним (специфічним) принципом кримінального права [15, с. 626].

У кримінально-виконавчому праві зазначений принцип є одним із визначальних та полягає в тому, що до різних категорій засуджених залежно від тяжкості вчинених ними злочинів, злочинної діяльності в минулому, форми вини, поведінки під час відбування покарання застосовується каральний вплив у різних обсягах (диференціація). При цьому зазначений вплив має індивідуально визначений характер (індивідуалізація), тобто у цьому випадку цей принцип базується на обліку не групових, а індивідуальних особливостей особи засудженого, які враховуються під час відбування ними покарання [16, с. 251–252].

Як видається, до міжгалузевих принципів можна віднести й принцип соціального натуралізму: ключ, як образно зробив висновок у зв'язку з цим Костенко О. М., який дав можливість повному вирішувати й інші проблеми, які постають в юридичній науці [17].

Відповідно до змісту цього принципу, право (включаючи кримінально-виконавче) можна визначити, як інститут забезпечення соціального порядку, заснований на законах природи, яким надана форма законодавства чи інших нормативно-правових актів [15, с. 627].

Звичайно, що до міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності варто було б віднести й інші виведені в науці кримінального права принципи (особистої та винної відповідальності; обмеження меж кримінальної відповідальності; повного відшкодування заподіяної шкоди; переваги пом'якшуючих відповідальність обставин та ін. [14, с. 26–33].

Разом з цим варто погодитись з Фрісом П. Л., який вважає, що в науці кримінального права висловлюються й інші думки з цього приводу [18, с. 15], що, в першу чергу, як правильно дій-

шов висновку Гришук В. К., відсутністю в чинному КК України спеціальної норми, в якій були б закріплені принципи закону про кримінальну відповідальність [15, с. 622].

На відміну від КК у КПК України в ст. 7 чітко визначені загальні засади кримінального провадження, деякі з яких можна віднести до міжгалузевих принципів, що характерні в тому числі й кримінально-виконавчій діяльності персоналу органів та установ виконання покарань України, а саме: а) повага до людської гідності (п. 4 ч. 1 ст. 7 Кодексу); б) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (п. 5 ч. 1 ст. 7); в) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини (п. 10 ч. 1 ст. 7); г) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (п. 11 ч. 1 ст. 7); ґ) забезпечення права на захист (п. 13 ч. 1 ст. 7); д) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (п. 14 ч. 1 ст. 7); е) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (п. 17 ч. 1 ст. 7); є) публічність (п. 18 ч. 1 ст. 7); ж) диспозитивність (п. 19 ч. 1 ст. 7).

Висновки. Враховуючи, що як в окремих статтях КПК (ст. ст. 8–29), так і в науково-практичних коментарях до цього Кодексу досить ґрунтовно, повно та детально описано зміст зазначених принципів [19, с. 16–95], варто лише зауважити, що запропонований у цій роботі підхід є не безспірним, хоча, з іншого боку, проблема визначення міжгалузевих принципів у кримінально-виконавчому праві є очевидною, актуальною та такою, що має велике теоретико-прикладне значення. Як у зв'язку з цим обґрунтовано звернув увагу на це питання Степанюк А. Х., принципи у кримінально-виконавчому праві є теоретично обґрунтованими основними положеннями, обумовленими об'єктивними закономірностями реалізації кари, що виражають сутність кримінально-виконавчої діяльності, спрямованої на здійснення правообмежень, властивих покаранням, незалежно від форм застосовуваних примусових заходів [20, с. 20]. Таким чином, під міжгалузевими принципами кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань слід розуміти ті її вихідні положення, що витікають зі змісту принципів кримінально-правових галузей права (кримінального, кримінально-процесуального, кри-

міналістики т. ін.) та визначають зміст роботи (служби) цих осіб та напрями їх подальшого розвитку у сфері виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. Петришина О. В. Харків: Право, 2014. 368 с.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ: Атіка, 2005. 332 с.
3. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України: навчальний посібник / Колб О. Г., Джужа О. М., Конопельський В. Я. та ін.; за аг. ред. проф. О. Г. Колба та проф. О. М. Джужи. Київ: Кондор, 2016. 336 с.
4. Сучасна кримінально-виконавча політика України: монографія. 2-ге вид. випр. і переробл. / Колб О. Г., Захаров В. П., Кондратішина В. В. та ін.; за заг. ред. О. Г. Колба. Луцьк: ПП В.П. Іванюк, 2008. 210 с.
5. Кримінально-виконавче право: підручник / за ред. Степанюка А. Х. Харків: Право, 2006. 256 с.
6. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2007. 228 с.
7. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвесттрейд, 2013. 448 с.
8. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. 768 с.
9. Кримінально-виконавче право України: підручник / Джужа О. М., Богатирьов І. Г., Колб О. Г. та ін.; за заг. ред. Джужи О. М. Київ: Атіка, 2010. 752 с.
10. Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями: прийняті на I Конгресі ООН із запобігання злочинності та поведження із засудженими 30.08.1955 року // Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поведження з в'язнями. Київ: Анна-Т, 2008. С. 18–36.
11. Європейські пенітенціарні правила: рекомендація Ради Європи R (2006) 2. Донецьк: Донецький Меморіал, 2010. 32 с.
12. Давидов та інші проти України: рішення Європейського Суду з прав людини від 1 липня 2010 року // Практика Європейського Суду з прав людини. Донецьк: Донецький Меморіал, 2011. С. 32–38.
13. Житний О. О. Проблеми міжнародної кримінально-правової політики // Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / за заг. ред. проф. Фріса П. Л. та

проф. Харченка В. Б. Івано-Франківськ–Харків: Юрид. ін.-т Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2016. С. 143–161.

14. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна: курс лекцій. Київ: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. 336 с.

15. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. 768 с.

16. Конопельський В. Я. Принцип диференціації та індивідуалізації у запобіганні злочинам в установах виконання покарань України: окремі аспекти. *Сучасна наука – пенітенціарній практиці*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 жовт. 2013 р.). Київ: Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. С. 246–252.

17. Костенко О. М. Принцип соціального натуралізму та його значення для юриспруденції і кримінології. URL: www.univer.kim.ua/visnyk/463.pdf.

18. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ-ри, 2004. 362 с.

19. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1 / Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін.; за заг. ред. Тація В. Я. Харків: Право, 2012. 768 с.

20. Кримінально-виконавче право: підручник / Голіна В. В., Степанюк А. Х., Лисодед О. В. Харків: Право, 2015. 392 с.

Никифорчук Д. Й., Колб І. А.

О НЕКОТОРЫХ СОДЕРЖАТЕЛЬНЫХ АСПЕКТАХ ПРИНЦИПОВ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРСОНАЛА ОРГАНОВ И УЧРЕЖДЕНИЙ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ УКРАИНЫ

В статье проанализировано содержание межотраслевых принципов уголовно-исполнительной деятельности персонала органов и учреждений исполнения наказаний, а также об их месте и роли в правовом механизме сферы исполнения наказаний. Кроме этого, определены проблемные вопросы в данном направлении и разработаны научно обоснованные меры по их решению по существу.

Ключевые слова: *принципы, уголовно-исполнительная деятельность, персонал органов и учреждений исполнения наказаний, правовой механизм, сфера исполнения наказаний, осужденный, уголовные наказания.*

Nykyforchuk D. Y., Kolb I. O.

CONCERNING SOME CONTENT PRINCIPLES OF CRIMINAL AND EXECUTIVE ACTIVITY OF THE PERSONNEL OF PENAL BODIES AND INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article deals with the content of the inter-branch principles of criminal-executive activity of the personnel of the bodies and penal institutions, as well as their place and role in the legal mechanism of the execution of punishment. In

addition, certain problematic issues in this area are identified and scientifically substantiated measures on their solution in essence are developed.

Taking into account that both in separate articles of the CPC (Articles 8-29) and in scientific and practical comments to this Code, the contents of these principles are sufficiently thoroughly, fully and detailed described, it should be only mentioned, that the approach proposed in this paper is not indisputable, although, on the other hand, the problem of identifying inter-branch principles in Criminal and Executive Law is obvious, relevant and of a large theoretical and applied value.

Under the interagency principles of criminal and executive activity of the personnel of the bodies and institutions of execution of punishments should be understood those initial provisions, which arose from the content of the principles of criminal and law branches of Law (criminal, criminal procedure, criminalistics, etc.) and determine the content of work (service) these persons and directions of their further development in the field of execution of punishment.

Key words: *principles, Criminal and executive activity, personnel of penal bodies and institutions, legal mechanism, scope of punishment, condemned, criminal penalties.*

УДК 343.85

Савченко А. В.,

доктор юридичних наук, завідувач кафедри
кримінального права НАВС, м. Київ;

Колб С. О.,

кандидат юридичних наук, начальник відділу податків
і зборів фізичних осіб Луцької об'єднаної державної
податкової інспекції Головного управління Державної
фіскальної служби у Волинській області, м. Луцьк

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИЗНАЧЕННЯМ ПІДСТАВ ЗАЙНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз підстав виконання та відбування кримінальних покарань, що визначені у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України, встановлені проблемні питання, що виникають у кримінально-виконавчій діяльності персоналу органів та установ виконання покарань у цьому напрямі, а також розроблені науково обґрунтовані заходи щодо їх вирішення по суті.

Ключові слова: *підстави виконання та відбування покарань, сфера виконання покарань, вирок, інші рішення суду, амністія, помилування, персонал органів та установ виконання покарань, засуджені.*

Постановка проблеми. Як свідчить практика, однією з проблем, що впливає на ефективність, а, подекуди, й правомірність кримінально-виконавчої діяльності персоналу Державної кримі-

нально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України, є неправильне визначення цим суб'єктом підстав для вчинення чи уникнення від вчинення дій, пов'язаних з виконанням вироку та інших рішень суду, про які мова йде в ст. 4 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України. У результаті такого незнання між персоналом та іншими учасниками кримінально-виконавчих правовідносин виникає низка конфліктних ситуацій, які нерідко завершуються вчиненням правопорушень і злочинів як щодо цих об'єктів правової охорони, так і за участю перших.

Отже, в наявності складна теоретико-прикладна проблема, яка потребує вирішення у тому числі й на науковому рівні. Зазначена обставина й обумовила вибір об'єкта, предмета і мети цього дослідження, а також його основного завдання – розробити науково обґрунтовані заходи на вдосконалення правового механізму з зазначеної проблематики.

Стан дослідження. Вивчення наукової літератури показало, що досить активно розробкою проблеми кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань займаються такі вчені, як: Автухов К. А., Бандурка О. М., Бадира В. А., Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І., Джу́жа О. М., Денисова Т. А., Колб О. Г., Копотун І. М., Конопельський В. Я., Меркулова В. О., Степанюк А. Х., Трубников В. М., Яковець І. С. та ін.

Разом з цим у контексті змісту тих питань і завдань, які становлять предмет дослідження у цій роботі, наукові пошуки здійснюються безсистемно та нецілеспрямовано, що й стало додатковим аргументом щодо вибору її тематикита постановки пріоритетної мети.

Виклад основного матеріалу. У наукових джерелах під підставою розуміється те головне, на чому ґрунтується що-небудь [1, с. 515].

Підстави виконання і відбування покарання визначені в ст. 4 КВК України, в якій до таких віднесені: а) вирок суду, що набрав законної сили; б) інші рішення суду; в) закон України про амністію та акт помилування [2]. При цьому варто зазначити, що на відміну від чинного раніше ВТК України [3], КВК дещо розширив перелік підстав діяльності персоналу органів та установ виконання покарань, а саме: якщо раніше до них належав винят-

ково вирок суду, що набрав чинності (ст. 4 ВТК), то у КВК до їх переліку законодавець включив й інші рішення суду, а також акти помилування та амністії.

Якщо уважно та об'єктивно підійти до змісту вжитих у ст. 4 КВК підстав виконання та відбування покарань, то можна дійти висновку, що вони мають дещо розмитий і загальний характер та, зрештою, впливають на ефективність діяльності персоналу ДКВС України. Мова у цьому випадку, як правильно зробив висновок Гель А. П., йде про те, що: а) по-перше, зазначена редакція ст. 4 КВК певним чином нівелює і перекручує сутність та значення таких інститутів, як амністія і помилування. Останні, в контексті змісту кримінально-виконавчого права, являють собою види (форми) звільнення від подальшого відбування покарань і виступають проявом гуманності, а КВК фактично ставить їх на один щабель з обвинувальним вироком суду, який, навпаки, є негативною реакцією держави на вчинений злочин; б) по-друге, інші рішення – Закон про амністію чи акт помилування можуть бути лише підставою для зміни або припинення вже існуючих кримінально-виконавчих правовідносин, виникнення яких може бути пов'язано винятково з набранням законної сили обвинувальним вироком суду; в) по-третє, чинна редакція ст. 4 КВК суперечить вимогам ст. 62 Конституції України, відповідно до якої особа не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, а отже, визнає обвинувальний вирок єдиною підставою для відбування покарання [4, с. 17].

Додатковим аргументом з цього приводу виступають положення, що викладені в ч. 1 ст. 50 КК, в якій зазначено, що покарання є заходом примусу, яке застосовується від імені держави за вирок суду до особи, визначеної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [5]. Отже, в наявності правова колізія [6, с. 275–279], яка потребує вирішення на законодавчому рівні, враховуючи, що відповідно до вимог ст. 8 Конституції України в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права, а саме: Конституція України має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні вповідати їй [7, с. 297–308].

Тільки деякі змістовні докази в цьому контексті відображені й у тих складових поняттях, що відносяться до підстав виконання та відбування покарань, мова про які ведеться в ст. 4 КВК України. Зокрема, в ч. 1 ст. 369 КПК зазначено, що судові рішення, в якому суд вирішує, обвинувачення по суті викладається у формі вироку [8], але що означає за змістом цей термін, законодавець не роз'яснив [9, с. 124], у тому числі не включив його у перелік тих термінів, визначення яких дано в ст. 3 зазначеного Кодексу. Таким чином, відсутність визначення поняття «вирок» у чинному КПК також обумовлює необхідність його тлумачення на законодавчому рівні, що стане одним із засобів подолання правової колізії, яка закладена в ст. 4 КВК України.

У контексті досліджуваної проблематики слушною є думка Геля А. П., який переконаний, що інші рішення суду можуть бути підставою для виконання-відбування кримінальних покарань лише в тих випадках, коли ними вносяться зміни до вироку суду [4, с. 17]. Їх наведення в ст. 4 КВК серед підстав для виконання-відбування покарання є, як він вважає, цілком виправданим, бо вищі судові інстанції можуть вносити зміни до початкового вироку, змінюючи не тільки вид, а й розмір покарання. Тому в деяких випадках підставою виконання і відбування покарання буде виступати вже не вирок суду, яким особу засудженого, наприклад, до покарання у виді позбавлення волі, а постанова (ухвала) іншої судової інстанції про застосування до засудженого більш м'якого покарання [4, с. 17].

Таку ж позицію підтримують Степанюк А. Х. та Автухов К. А., які, зокрема, вважають, що під цим кутом зору значення вироку суду полягає, по-перше, в тому, що він є правовою констатацією вчиненого особою злочину, визнає цю особу злочинцем. По-друге, на підставі цього вироку на органи та установи виконання покарання покладається юридичне обтяження виконувати покарання, а в засудженого з'являється обов'язок його відбутися. Після набрання законної сили вирок суду для його втілення необхідна спеціальна, урегульована нормами кримінально-виконавчого права кримінально-виконавча діяльність адміністрації органів та установ виконання покарання, підпорядкована меті кари, що приводить за допомогою матеріально-предметних та правових

засобів, методів і прийомів до конкретного результату у виді здійснення державного примусу [10, с. 791].

Важливе значення для визначення підстав виконання і відбування покарань мають процесуальні строки, протягом яких вступають встановлені у законі види судових рішень. У зв'язку з цим, як зазначено в ч. 1 ст. 532 КПК, вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді, якщо інше не передбачено цим Кодексом, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого цим Кодексом, якщо таку скаргу не було подано. При цьому вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, відповідно до вимог ст. 533 КПК «Наслідки набрання законної сили судовим рішенням», є обов'язковими для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для всіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України.

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 535 КПК «Звернення судового рішення до виконання», судові рішення, що набрало законної сили, якщо інше не передбачено цим Кодексом, звертається до виконання не пізніше як за три дні з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної чи касаційної інстанції або Верховного Суду України.

Отже, й у чинному КПК не можна знайти чітких підстав для виконання покарань в Україні, тому що його норми не повною мірою співвідносяться зі змістом ст. 62 Конституції України, в якій мова йде лише про один із видів судових рішень за кримінальними провадженнями – про вирок суду, а це, у свою чергу, зобов'язує законодавця у своїй діяльності чітко дотримуватися принципу верховенства права, що визначено в ст. 8 Основного закону України. У той самий час, як у зв'язку з цим зазначено в п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику Пленуму Верховного Суду України», «Про практику призначення судами кримінального покарання», під час призначення покарання судом в кожному випадку і щодо кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, мають суворо додержуватись вимог ст. 65 КК стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються прин-

ципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання [11, с. 231]. А в постанові Пленуму цього ж Суду від 01 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» з цього питання зроблено ще більш категоричний висновок, а саме: відповідно до ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя [12, с. 136].

Свої особливості в частині застосування та належності до підстав виконання покарань мають також Закон України «Про застосування амністії в Україні» [13], а також Положення про порядок помилування [14]. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України «Про застосування амністії в Україні», амністія – це повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визначених винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи, стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили. При цьому, як це витікає зі змісту ст. 6 цього Закону, особи, на яких поширюється дія Закону про амністію, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом.

Рішення про застосування чи незастосування амністії приймаються судом щодо кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особової справи та відомостей про поведінку засудженого під час відбування покарання (ст. 3 Закону).

Особи, засуджені за вчинення злочину, які відповідно до Закону про амністію підлягають звільненню від відбування покарання, звільняються не пізніше як протягом трьох місяців після опублікування Закону про амністію (ч. 1 ст. 8 Закону). Однак це не означає, як правильно зауважив Школа С. М., що амністія не може бути застосована до осіб, які не були звільнені від відбування покарання, протягом цього терміну, тому що тримісячний термін виконання Закону про амністію встановлений з метою забезпечення виконання відповідного Закону про амністію якнайшвидше, без затягування в розгляді матеріалів кримінального провадження [15, с. 86–87].

Таким чином, зазначений закон не стільки визначає підстави для виконання покарання у буквальному розумінні цього слова та відповідно до ст. 4 КВК та 535 КПК, а лише стає підставою для внесення змін у той вирок суду, на підставі якого здійснювався процес виконання-відбування покарання щодо конкретно взятої особи.

Подібну правову природу має й помилування (ст. 86–87 КК), яке здійснюється на підставі Положення про порядок здійснення помилування [14]. Так, відповідно до п. 2 цього Положення, на підставі акта про помилування засуджений може бути повністю або частково звільнений від відбування як основного, так і додаткового покарання, а довічне позбавлення волі може бути замінено на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років, тобто і в цьому випадку рішення Президента України з цих питань стає підставою для видозміни вироку, на підставі якого засуджений відбував кримінальне покарання, і не може бути у буквальному сенсі самостійною підставою для виконання покарання, як це передбачено чинною редакцією ст. 4 КВК України [16, с. 126].

Враховуючи зазначене та виходячи з вищевикладеного, з метою правового упорядкування діяльності персоналу органів та установ виконання покарань з питань підстав виконання кримінальних покарань, варто ст. 4 КВК України викласти у новій редакції:

1. Підставою виконання і відбування покарання є обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили.

2. Інші судові рішення, види яких встановлені в Кримінальному процесуальному кодексі України, виконуються в тій частині, що стосуються обвинувального вироку, та в порядку, визначеному кримінально-виконавчим і кримінальним процесуальним законодавством України.

3. Виконання рішень, що витікають зі змісту Закону про амністію та Положення про помилування, здійснюється в порядку, визначеному у цих нормативно-правових актах, а також у цьому Кодексі.

Такий підхід має як теоретичне (з огляду розширення змісту доктринальних положень щодо принципу верховенства права), так і прикладне значення, тому що його реалізація на практиці повною мірою відобразить і рівень нормотворчої техніки [6, с. 216–220], і ступінь реалізації функцій нормотворчості [6, с. 212], і щільність взаємозв'язку та взаємодії у цій діяльності її

принципів, пріоритетним із яких є принцип системності, відповідно до якого всі нормативно-правові акти мають бути логічно послідовними, узгодженими та збалансованими, тобто під час їх створення вони мають враховувати системні властивості законодавства [6, с. 213–214].

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Ковальова Т. В. Харків: Фоліо, 2005. 767 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий Верховною Радою України 11 липня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Про затвердження Виправно-трудоного кодексу Української РСР : Закон Української РСР від 23 груд. 1970 р. № 3325–07. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1971. № 1. Ст. 6.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. Коваленка В. В., Степанюка А. Х. Київ: Атіка, 2012. 492 с.
5. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2007. 228 с.
6. Теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. Петришина О. В. Харків: Право, 2014. 368 с.
7. Рабінович П. М. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні // *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / Тацій В. Я., Святоцький О. Д., Максимов С. І. та ін.; за заг. ред. Петришина О. В. С. 287–308.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1 / Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін.; за заг. ред. Тація В. Я., Пшонки В. П., Портнова А. В. Харків: Право, 2012. 664 с.
10. Степанюк А. Х., Автухов К. А. Процесуальні аспекти доктрини кримінально-виконавчого права // *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / Тацій В. Я. [та ін.]; за заг. ред.: Тацій В. Я., Борисов В. І. С. 784–798.
11. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовт. 2003 р. № 7 // *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних спра-*

вах / упоряд. Рожнова В. В., Сизоненко А. С., Удалова Л. Д. Київ: Паливода А. В., 2011. С. 231–245.

12. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листоп. 1996 р. № 9 // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. 3-тє вид., змін. і доп. Київ: Скіф, 2009. С. 201–207.

13. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 1 жовтня 1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 48. Ст. 263.

14. Про порядок здійснення помилування в Україні: Указ Президента від від 21.04.2015 № 223/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 33. Ст. 960.

15. Школа С. М. Кримінально-правові проблеми застосування амністії та здійснення помилування в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАВСУ, 2003. 248 с.

16. Письменний Є. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2011. 387 с.

Савченко А. В., Колб С. А.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ, СВЯЗАННЫХ С ОПРЕДЕЛЕНИЕМ ОСНОВАНИЙ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНОВ И УЧРЕЖДЕНИЙ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ УКРАИНЫ

В статье осуществлен анализ оснований исполнения и отбывания уголовных наказаний, которые определены в действующем уголовно-исполнительном законодательстве Украины, установлены проблемные вопросы, возникающие в уголовно-исполнительной деятельности персонала органов и учреждений исполнения наказаний в этом направлении, а также разработаны научно обоснованные меры по их решению по существу.

Ключевые слова: основания исполнения и отбывания наказаний, сфера исполнения наказаний, приговор, другие решения суда, амнистия, помилование, персонал органов и учреждений исполнения наказаний, осужденный.

Savchenko A. V., Kolb S. O.

CONCERNING SOME PROBLEMS, CONNECTED WITH THE DETERMINATION OF THE GROUNDS FOR THE EXECUTION OF CRIMINAL AND EXECUTIVE ACTIVITY BY THE PERSONNEL OF PENAL BODIES AND INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article analyzes the grounds for the execution and serving of criminal penalties, which are identified in the current criminal-law enforcement legislation of Ukraine, identifies the problematic issues arising in the criminal activity of the

personnel of the organs and penal institutions in this area, as well as scientifically substantiated measures for their Solution in essence.

This approach has theoretical (in view of expanding the content of doctrinal provisions on the rule of Law principle) and the applied meaning. In any case, its implementation in practice will fully reflect the level of normative technique, of the functions of rule-making realization and of interconnection and interaction of its principles in this activity. The main of them is the principle of systemicity, according to which all normative legal acts must be logically sequential, coordinated and balanced. This means, that, while creating them, the systemic properties of legislation should be taken into account.

Key words: *grounds for execution and serving of sentences; scope of punishment; sentence; other court decisions; amnesty; pardon; personnel of penitentiary bodies and institutions; condemned.*

УДК: 373.11:159.9

Кузьменко Д. О.,

аспірант кафедри соціальної роботи,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

ПРАВОВА РЕФЛЕКСІЯ ЯК СКЛАДОВА САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЮРИСТІВ

Правова рефлексія як складова саморегуляції у професійній підготовці юристів потребує розмежування понять «правова рефлексія юриста» і «професійна рефлексія юриста», оскільки правова рефлексія може бути повсякденною і професійною, а юрист володіє як професійною, так і повсякденною правовою рефлексією.

Правова рефлексія як складова саморегуляції у професійній підготовці юристів у поведінковому компоненті правосвідомості виявляється як в інтелектуальному, так і особистісному аспектах, оскільки правова поведінка особи передбачає осмислення наявної ситуації, визначення правомірності та протиправності майбутнього вчинку, формування готовності до правового вчинку.

Ключові слова: *професійна підготовка, юристи, саморегуляція, правова рефлексія, професійна рефлексія юриста.*

Постановка проблеми. Вітчизняними науковцями доведена необхідність підвищення рівня професійної підготовки юристів шляхом розвитку в студентів вишів рефлексивних здібностей. Рефлексія завжди була і залишається надзвичайно важливим інструментом розвитку людини в усіх сферах життєдіяльності, сприяє досягненню високих результатів у професійній діяльності. У зв'язку з необхідністю підвищення ефективності підготовки про-

фесійних юристів та наявною потребою модернізації й удосконалення вищої юридичної освіти важливе теоретичне та практичне значення має дослідження формування правової рефлексії майбутнього юриста на етапі підготовки у закладах вищої освіти.

Визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі. У зв'язку з дослідженнями рефлексії у багатьох сферах суспільного життя та різноманітних аспектах її прояву важко виділити єдину концепцію, за допомогою якої на основі емпіричних досліджень можна було б створити цілісну модель рефлексивних процесів, оскільки комплексні дослідження рефлексивних механізмів у сфері правового мислення взагалі не проводилися. Тому розгляд та дослідження цього психологічного феномена в рамках юридичної психології є особливо актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що кількість науковців, які здійснюють дослідження різноманітних аспектів рефлексії та її видів, щороку зростає, а її вивчення бере свій початок у стародавній грецькій філософії і пов'язане з іменами таких відомих тогочасних діячів, як Сократ та Платон. З тих часів, по-різному трактуючи, але однаково виділяючи важливе значення, дослідженню рефлексії приділяють увагу філософи різних епох, серед яких можна відзначити Августина, Аристотеля, Гайдеггера М., Гегеля Г., Гуссерля Е., Декарта Р., Жильсона Е., Канта І., Когена Г., Лейбніца Г., Локка Дж., Марітена Ж., Маркса К., Марселя Г., Нельсона Л., Плотіна, Фіхте, П. де Шардена, Шеллінга Ф. та ін.

Дослідження правової рефлексії стало можливим завдяки загальнотеоретичним і методологічним науковим доробкам у сфері психології таких відомих учених, як Абульханова-Славська К. А., Виготський Л. С., Карпов А. В., Леонтьєв А. Н., Максименко С. Д. Важливими для дослідження є наукові публікації, присвячені проблемі модернізації, вдосконаленню вищої юридичної освіти та формуванню професійно значущих якостей юриста (Анисимова Т. І., Артикуца Н. В., Сенчака І. І.).

Серед психологів вагомий внесок у дослідження проблеми рефлексії зробили: Абульханова-Славська К. А., Виготський Л. С., Леонтьєв А. Н., Максименко С. Д., Рубінштейн С. Л. та ін.

Вчені пропонують різноманітні класифікації рефлексії та рефлексивних процесів, акцентуючи при цьому на критеріях визна-

чення типів рефлексії. Однією з найбільш поширених концепцій дослідження рефлексії є вивчення її у чотирьох основних аспектах прояву: кооперативному, комунікативному, інтелектуальному та особистісному. На сьогодні ж актуальними залишаються подальші дослідження рефлексії у різних аспектах її прояву [1, с. 3].

Більшість дослідників зазначають, що правова рефлексія є індивідуальною формою прояву мислення та свідомості, а тому її специфіку необхідно досліджувати в інтелектуальному та особистісному аспектах мислення, які між собою тісно взаємопов'язані.

Метою статті є аналіз правової рефлексії майбутнього юриста на етапі підготовки у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Правова рефлексія в інтелектуальному аспекті – це процес співвіднесення особою своїх знань про право і способу своєї діяльності, пов'язаної із застосуванням норм права, зі специфікою умов, за яких цю діяльність необхідно виконати. Правова рефлексія в особистісному аспекті – процес переосмислення власної поведінки, пов'язаної з реалізацією норм права, вона є інструментом здійснення аналізу власної правосвідомості. Також правову рефлексію можна характеризувати як складову саморегуляції у професійній підготовці юристів та індивідуальну психічну властивість, а тому здатність особи до правової рефлексії можна набувати, розвивати, підвищувати її рівень. Поєднання правової рефлексії як індивідуального психічного процесу і як індивідуальної психічної властивості особи формує особливий психічний стан, який виражає оцінку особою свого ставлення до права [3, с. 245].

Аналізуючи структуру правової рефлексії, дослідником Сенчаком І. І. аргументована необхідність розмежування понять «правова рефлексія юриста» і «професійна рефлексія юриста», оскільки правова рефлексія може бути повсякденною і професійною, а юрист володіє як професійною, так і повсякденною правовою рефлексією, адже він у житті не обмежується тільки професійними правовідносинами.

Існують підвиди професійної рефлексії юриста: науково-правова і практично-правова, а у структурі практично-правової рефлексії юриста – її підвиди за суб'єктом правової діяльності: рефлексія судді, слідчого, прокурора, адвоката; сферою практичної правової діяльності: судова, криміналістична рефлексія [4, с. 8].

Характеризуючи роль правової рефлексії як складової саморегуляції у професійній підготовці юристів, маємо констатувати, що вона наявна в процесі формування в правовій свідомості її компонента – правової ідеології. Тут вона відображається переважно в інтелектуальному аспекті її прояву, оскільки рефлексуються принципи, ідеї та концепції, що відображають теоретичне (наукове) осмислення правової дійсності, а на зміну їм з'являються нові. Правова рефлексія активно виявляється в особистісному її аспекті під час формування почуттів та емоцій, що виражають ставлення особи до права, правових явищ і формують психологічний компонент правової свідомості. Правова рефлексія в поведінковому компоненті правосвідомості виявляється як в інтелектуальному, так і особистісному аспектах, оскільки правова поведінка особи передбачає осмислення наявної ситуації, визначення правомірності та протиправності майбутнього вчинку, формування готовності до правового вчинку [5, с. 7].

Маємо зосередити увагу на тому, що під час повсякденно правової рефлексії зазвичай в основу механізмів рефлексування закладаються загальні орієнтири про застосування норм права, оскільки не так часто виникає потреба застосовувати у позаробочий час (у повсякденному житті) вузькопрофесійні вміння. Тому основа, на якій будуються механізми повсякденної правової рефлексії, на думку автора, має більш загальний, формальний характер. За професійно-правової рефлексії, як правило, відбувається змістовний аналіз ситуацій, за якої необхідно прийняти певне рішення і вчинити конкретні дії для вирішення проблемного завдання. Особа шукає правильне рішення, однак через брак професійного досвіду (відсутність відомого шаблону діяльності) змушена аналізувати внутрішньо найбільш подібні завдання, які раніше вже траплялися у її житті, для того, щоб вирішити нове проблемне завдання, яке зовнішньо відрізняється від усіх попередніх. В основу такого рефлексування закладаються конкретні норми права, що стосуються цієї ситуації, відбувається рефлексія над існуючим професійним досвідом, змістовна переробка конкретно визначених орієнтирів [1, с. 20].

Сучасні психологічні механізми правової рефлексії в особистісному аспекті її прояву викликані необхідністю для особи змінити свої принципи, переконання, своє ставлення до чинних норм

права, реалізувати переоцінку сформованих правових цінностей для того, щоб досягти результату. Рефлексивні механізми допомагають сформуванню нового рівня психічного стану [2, с. 54].

Нині існує необхідність модернізації процесу підготовки майбутніх юристів шляхом впровадження в навчальні плани окремих фахових юридичних дисциплін, передусім тих, які спрямовані на психологічну підготовку майбутніх юристів. Викладене дає підстави дійти висновку, що залежно від виду фахової юридичної дисципліни, яка вивчається, правова рефлексія переважно формується в індивідуальному або особистісному аспектах.

Констатуємо також, що для психодіагностики рівня правової рефлексії можна використовувати метод анкетування. Зокрема, в інтелектуальному аспекті її вияву можна використовувати опитування та тестові завдання, а в особистісному аспекті прояву – той самий апарат психологічного дослідження, який розроблений для визначення всіх інших особистісних властивостей психіки особи.

Висновки. 1. Рефлексія є специфічним феноменом, особливо багатогранною формою прояву мислення та свідомості, що є необхідною складовою саморегуляції в професійній підготовці юристів. Сучасні аспекти правової рефлексії: інтелектуальний, особистісний, комунікативний та кооперативний.

2. Правова рефлексія – це індивідуальна форма прояву мислення та свідомості, яка в інтелектуальному аспекті її вираження є процесом співвіднесення особою своїх знань про право і спосіб своєї діяльності, пов'язаної із застосуванням норм права, зі специфікою умов, за яких цю діяльність необхідно виконати, а в особистісному аспекті правова рефлексія є процесом переосмислення власної поведінки, пов'язаної з реалізацією норм права, вона є інструментом здійснення аналізу власної правосвідомості. Також правова рефлексія є психічною властивістю, яка виражає оцінку особою свого ставлення до права взагалі.

У структурі правової рефлексії слід виділяти окремі її види та підвиди: залежно від характеру правових відносин, у яких застосовуються рефлексивні механізми мислення, – повсякденну правову і професійну правову рефлексію; науково-правову і практично-правову рефлексію; за сферою практичної діяльності – судову, криміналістичну; за суб'єктом правозастосовної діяльності – реф-

лексію судді, слідчого, прокурора, адвоката, державного виконавця, нотаріуса.

3. Вивчення аспектів формування правової рефлексії студентів як складової саморегуляції в процесі професійної підготовки юристів дає підстави вважати, що підвищення її рівня в майбутніх юристів сприятиме поліпшенню практичної та психологічної їхньої підготовки.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Проблема соотношения личности, индивидуальности, субъекта // Современная личность: психологические исследования. Москва: ИП РАН, 2012. С. 17–35.

2. Артикуца Н. В. Методичний інструментарій юридичного термінознавства. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. С. 53–59.

3. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. Москва: Ин-т психологии РАН, 2004. 424 с.

4. Сенчак І. І. Роль правової рефлексії у формуванні інтелектуальної культури юриста. *Соціально-психологічні проблеми пострадянських перетворень*: регіональна конф. (Острог, 28 трав. 2004 р.). Острог, 2004. С. 7–8.

5. Сенчак І. І. Формування правової рефлексії майбутнього юриста на етапі підготовки у вищому навчальному закладі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06 «Юридична психологія». Київ, 2013. 17 с.

Кузьменко Д. О.

ПРАВОВАЯ РЕФЛЕКСИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ САМОРЕГУЛЯЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ ЮРИСТОВ

Правовая рефлексия как составляющая саморегуляции в профессиональной подготовке юристов требует разграничения понятий «правовая рефлексия юриста» и «профессиональная рефлексия юриста», поскольку правовая рефлексия может быть повседневной и профессиональной, а юрист обладает как профессиональной, так и повседневной правовой рефлексией.

Правовая рефлексия как составляющая саморегуляции в профессиональной подготовке юристов в поведенческом компоненте правосознания проявляется как в интеллектуальном, так и личностном аспектах, поскольку правовое поведение человека предполагает осмысление сложившейся ситуации, определение правомерности и противоправности будущего поступка, формирование готовности к правовому поступку.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, юристы, саморегуляция, правовая рефлексия, профессиональная рефлексия юриста.

Kuzmenko D. O.**LEGAL REFLECTION AS A COMPONENT OF SELF-REGULATION IN THE TRAINING OF LAWYERS**

Legal reflection as a component of self-regulation in the professional training of lawyers requires a delimitation of the concepts of "legal reflection of a lawyer" and "professional reflection of a lawyer", since legal reflection can be every day and professional, and the lawyer has both professional and everyday legal reflection.

Legal reflection as a component of self-regulation in the training of lawyers in the behavioral component of legal consciousness manifests itself both in intellectual and personal aspects, since the legal behavior of a person implies an understanding of the existing situation, the determination of the lawfulness and wrongfulness of a future act, and the formation of readiness for a legal act.

Key words: *professional training, lawyers, self-regulation, legal reflection, professional reflection of a lawyer.*

VI. НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Пузирьов М. С.,

кандидат юридичних наук,
головний науковий співробітник
науково-дослідного центру з питань
діяльності органів та установ ДКВС України,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТ РОЗВИТКУ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ НАУКИ

Академія Державної пенітенціарної служби нещодавно відсвяткувала свій другий день народження. За цей час Академія стала міцною основою для інтелектуальної, творчої діяльності, розвитку пенітенціарної науки, підвищення її ефективності, використання наукових досягнень, а також провадження міжнародної діяльності у сфері вищої освіти і науки, і як наслідок, інтеграції Академії у світовий освітній та науковий простір.

Доречно зазначити, що сучасна пенітенціарна наука України перебуває на якісно новому рівні свого розвитку. Це обумовлено реформаційними процесами, що нині наявні у сфері виконання й відбування кримінальних покарань та пробації.

Так, 5 лютого 2015 року прийнято Закон України «Про пробацію»; і з 18 травня 2016 року у зв'язку з ліквідацією Державної пенітенціарної служби України завдання і функції з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації покладено на Міністерство юстиції; 24 листопада 2017 року зареєстровано Проект Закону України «Про пенітенціарну систему».

Зазначені реформаційні процеси потребують узгодженості норм матеріального та процесуального права. Матеріальною основою побудови кримінально-виконавчого законодавства України є норми кримінального права.

Доречним буде згадати слова світлої пам'яті академіка Володимира Володимировича Сташиса, що в умовах розбудови в Україні правової держави процеси галузевого законотворення мають поєднувати традиції та новації.

Засідання III Міжнародного круглого столу «Кримінальне право: традиції та новації», присвяченого видатному вченому, Герою України, академіку Володимиру Володимировичу Сташису, що проходило 7–8 вересня 2017 року в Академії Державної пенітенціарної служби, засвідчило науковий потенціал закладу вищої освіти та його місце в науковому світі.

Подібний захід проходив у стінах Академії вперше. Приємно зазначити значний громадський інтерес до цієї наукової події, в якій взяли участь більш ніж 140 учасників, а саме представники 42-х закладів вищої освіти і 9-и наукових установ, практичні працівники. Гостями Міжнародного круглого столу стали науковці з Республіки Білорусь, Республіки Башкортостан, Республіки Грузії, Республіки Казахстану, Республіки Польщі.

Співорганізаторами III Міжнародного круглого столу «Кримінальне право: традиції та новації» стали: Національна академія правових наук України, громадська організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права», Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, запорізький та чернігівський місцеві осередки громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», Чернігівська обласна рада.

Світла пам'ять про видатного вченого, Героя України, академіка Володимира Володимировича Сташиса дала змогу об'єднати в рамках вказаного заходу вчених різних наукових шкіл не лише України, а й зарубіжних країн, що дозволило використати компаративістський підхід у дискусіях з тематики круглого столу.

Метою круглого столу було обговорення широкого спектра питань за напрямками: проблеми гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, практичні проблеми кримінального права, кримінального процесу, кримінології та кримінально-виконавчого права.

Присутні під час роботи круглого столу представники вітчизняної та зарубіжної науки і практики відзначили вагомий внесок академіка Володимира Володимировича Сташиса у розроблення теоретико-прикладних засад законодавства про кримінальну відповідальність, теорії і практики протидії злочинності, інших суміжних напрямів правоохоронної діяльності.

Робота круглого столу здійснювалася у форматі пленарних та секційних платформ.

Два дні плідної роботи вітчизняних і зарубіжних учених, практиків у сфері правозастосування дали змогу досягти значних науково-практичних результатів.

Зокрема, Академією Державної пенітенціарної служби укладено договори про співпрацю з Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Харківським національним університетом внутрішніх справ, Луганським державним університетом внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, Одеським державним університетом внутрішніх справ, а також меморандум про співпрацю з Харківським національним університетом радіоелектроніки.

Під час виступів та дискусій на пленарних і секційних платформах відбулося взаємне збагачення науковими знаннями, обмін практичним досвідом.

Оригінальності III Міжнародному круглому столу «Кримінальне право: традиції та новації» додало проведення провідними вітчизняними вченими-правознавцями майстер-класів з науково-педагогічними працівниками, курсантами і студентами Академії Державної пенітенціарної служби.

Логічним підсумком жвавих обговорень проблемних питань вітчизняної юриспруденції стало формулювання пропозицій щодо вдосконалення кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого законодавства України, практики застосування галузевих норм у сфері протидії злочинності.

Проведення III Міжнародного круглого столу «Кримінальне право: традиції та новації», присвяченого видатному вченому, Герою України, академіку Володимирі Володимировичу Сташису, стало яскравою формою плідної та конструктивної співпраці Академії Державної пенітенціарної служби з вітчизняними та зарубіжними освітніми, науковими і практичними інституціями щодо вирішення актуальних проблем юридичної науки та правозастосовної практики.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 2 (2)**

Відповідальні за випуск	Гончаренко О. Г., Шумна Л. П.
Коректор	Лях Ю. С., Сила Л. М.
Комп'ютерна верстка і макетування	Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 30.12.2017 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 12,1.
Тираж 100 пр. Зам. № 06/18.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.